

PRVI NACRT HISTORIJE

Novinari - svjedoci pred
Haškim tribunalom

PRVI NACRT HISTORIJE
Novinari - svjedoci pred Haškim tribunalom

Autori/ce: Boro Kontić, Nedim Sejdinović, Elvira Jukić Mujkić, Anida Sokol,
Selma Zulić Šiljak i Dragan Golubović

Izdavač: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva *Mediacentar*

Adresa izdavača:
Koševo 26, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.media.ba

Godina izdanja: 2022.

Za izdavača: Maida Muminović

Urednica: Selma Zulić Šiljak

Glavni urednik i recenzent: Boro Kontić

Lektura: Kenan Efendić

Dizajn i DTP: Ajša Beširević

ISBN 978-9958-584-43-5

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu

Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH

ID broj 50933510

PRVI NACRT HISTORIJE

Novinari - svjedoci pred Haškim tribunalom

Boro Kontić, Nedim Sejdinović, Elvira Jukić Mujkić, Anida Sokol,
Selma Zulić Šiljak i Dragan Golubović

Izdavač: Fondacija za razvoj medija i civilnog društva *Mediacentar*
Sarajevo, 2022.

Knjiga *Prvi nacrt historije: Novinari – svjedoci pred Haškim tribunalom* nastala je iz potrebe da se razumije i prenese iskustvo novinara i novinarki koji su svjedočili pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). S ciljem rasvjetljavanja nedovoljno istražene uloge novinara i novinskog materijala pred MKSJ, istraživački tim Mediacentra Sarajevo prikupio je i analizirao 2.760 medijskih dokaza iz baze sudskih spisa Haškog tribunala, a kroz dubinske intervjuue zabilježena su iskustva četrnaest novinara i novinarki koji su svjedočili pred Tribunalom u Hagu. Detalje iskustva svjedočenja i razloge za svoje odluke da svjedoče podijelili su Andrew Hogg, Alija Lizde, Branimir Grulović, Ed Vulliamy, Florence Hartmann, Jacky Rowland, Jeremy Bowen, John Sweeney, Martin Bell, Sead Omeragić, Slavoljub Kačarević, Tony Birtley, Veton Surroi i Zvezdana Polovina. Svi intervjui su snimljeni i dijelovi su dostupni na projektnoj stranici www.medijikaodokaz.ba.

Pored intervjuisanih novinara, kroz istraživački proces zabilježena su imena još 21 novinara/ke svjedoka, između ostalih: Aernout Van Lynden, Baton Haxhiu, Dan Demon, Deborah Christie, Dejan Anastasijević, Edmond Vanderostyne, Eve-Ann Prentile, Francz-Josef Hutsch, Ian Traynor, Jeremy Francis, Jovan Dulović, Karmen Brlić-Jovanović, Marita Vihervouri, Milivoje Mihailović, Nenad Zafirović, Robert Block, Richard Lyntton, Slađan Lalović, Sredoje Simić, Šefko Hodžić, Zoran Petrović-Piroćanac. Novinari čine manje od jedan posto ukupnog broja svjedoka pred Tribunalom.

Ova publikacija je nastala u okviru projekta Novinarstvo kao prvi nacrt historije, koji implementira Fondacija Mediacentar, a uz finansijsku podršku Vlade Kraljevine Nizozemske kroz program MATRA. Stavovi izneseni u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno i stavove Vlade Kraljevine Nizozemske.

SADRŽAJ

Osvijetliti tamne uglove	9
<i>Boro Kontić</i>	
Novinari i Međunarodni krivični sud	17
<i>Nedim Sejdinović</i>	
Tezaurus ratnog novinarstva	27
<i>Anida Sokol</i>	
Iskustva iz sudnice	37
<i>Elvira Jukić Mujkić</i>	
Suština je ostala ista	53
<i>Boro Kontić</i>	
Medijski dokazi u bazi sudskih spisa Haškog tribunala	59
<i>Selma Zulić Šiljak</i>	
Portreti novinara svjedoka	73
<i>Dragan Golubović</i>	
Bibliografija	91

OSLOBODENJE

BOSANSKOHERCEGOVAČKI NEZAVISNI DNEVNIK

UREDJEJE REDAKCIJSKI KOLEGIJE • direktor Saiko HASANFENDIĆ • glavni i odgovorni urednik Kemal KURSPAHIĆ

SARAJEVO
GDODINA L
Broj 16053

Utorak, 23.
februara/veljače
1993. godine

Cijena 1000 BHD

SAVJET BEZBJEDNOSTI USVOJIO NOVU REZOLUCIJU

PREMA TEKSTU REZOLUCIJE RAZMATRA SE SVI ZLOČINI POČINJENI NA TLU BIVŠE JUGOSLAVIJE OD 1. JANUARA 1991. • Kada dođe mir, bice neophodno suočavanje sa prošlostu, a ne njeno pokopavanje

NJUNOR, 22. FEBRUARA, VILJACE — Savjet bezbjednosti Sjedinjenih nacija usvojio je večera jednoglasno Rezoluciju o formaciji Međunarodnog suda za ratne zločine na teritoriji bivše Jugoslavije. Prema tekstu Rezolucije razmatra se svi ratni zločini učinjeni na prostoru bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine.

Međunarodni sud za ratne zločine ovdje se prvi put nakon pola stoljeća, poslije poznatih procesa u Nijemcu i Tokiju zločinima iz drugog svjetskog rata. Sud će biti uspostavljen upravo po modelu nimečkog suda, a pred njim će odgovarati ili sumnjivci za masovna ubistva, silovanja, etničko čišćenje i druge delikte protiv humanosti. Danas dan Savjeta bezbjednosti predstavlja je, jer postupno onom sud nakon drugog svjetskog rata, kada su nacijama za njegovo osnivanje dali savjetnik, ovaj put je cijela međunarodna zajednica. Inače, Savjet bezbjednosti uspostavlja mehanizam za kažnjavanje i ispitivanje ratnih zločina. U komentaru, B—B—Sija ističe se da je Rezolucija o osnivanju tribunala za ratne zločine

prva odluka te vrste u istoriji LH. Arnačič, ambasador u UN Madrid Obrat izjavila je da ova odluka predstavlja ozbiljnu indiciju da međunarodna zajednica neće tolerisati nasilje kao metod političke borbe za većina prava.

Italijanski predstavnik u UN smatra da mirovni proces ne može biti parava za nastavak zločina, a kada mir dođe na balkanske prostore biće neophodno suočavanje sa prošlostu, a ne njeno pokopavanje.

Oni koji su najviše propusti, mogu biti sigurni da je pravica dostižna i da će zločini biti kažnjeni.

U već dostavljene predloge francuskih i italijanskih pravnik, te stručnjaka KEJS—generalni sekretar UN Boutros Boutros Ghali sada formuliše konkretne predloge o tome kako će sud funkcionisati. A u roku od 60 dana, Savjet bezbjednosti treba da donese i novu rezoluciju. Ona bi trebala da sadrži odgovor na pitanje kako će sud dolaziti do osuđenih za ratne zločine.

To, zapravo, znači da će Savjet bezbjednosti donositi odluke koje će sve države biti dužne da primene.

MORIJON O UNILATERALNOM PREKIDU VATRE

Hrabra odluka

Na konferenciji za otvoreno mišljenje u koju je general Morijon posebno organizovao juče poslije podne izdala je drugu, znaku konferenciji u ovom danu, komandant UNPROFUR-a za BiH rekao je da se, nakon uspostavljanja unilateralnog prekida vatre, što je po njemu tražio potpredsjednik BiH, mogu očekivati pozitivna pomjeranja. Jedno od njih je dobijanje Sarajeva, a drugo ponovno saslaganje mirovnih uvjeta komisije.

U ovom nepostojanju američkom prijedlogu za uzduku dostavu pomoći izabroj BiH, Morijon je rekao da je to tehnički komplikovano, da zahtjeva brojne pripreme, da može predstavljati opasnost za ljude na tlu i da, na kraju, može izazvati nepredviđene sumnje.

• 8. strana

ALIJA IZETBEGOVIĆ POSJETIO «OSLOBODENJE»

Ako smo kao građani zreli, BiH će biti država

Alija Izetbegović u razgovoru sa novinarima. —Oslobodjenje—

- Stvorila se neka vrsta averzije prema ustupcima, a mir će sigurno značiti neku vrstu kompromisa, do njega se drugačije ne može stići
- Svijet, izgleda, neće da ima pobjednike u ovom ratu, možda ni poražene
- Odlazak Jeljцина može promijeniti čitav odnos snaga u svijetu i, naravno, Balkanu
- Bezrezervno divljenje «Oslobodjenju»: dostojni ste i hrabri kao ljudi i novinar!

• 3. strana

EJUP GANIĆ:

Cjelovita BiH garant mira

Nakon razgovora sa predsjednikom Republike Hercegovine Franjom Tuđmanom Ejup Ganić, član Predsjedništva BiH, izjavio je: «Na postojajno pitanje koje se ne može razriješiti razgovorima. Prevladalo je stav da će se otkle zemlje zalagati za cjelovitu BiH, jedino takva BiH je garant mira na ovom prostoru. Bilo je riječi o poboljšavanju odnosa i sađe».

A. KEBO

Delegacija BiH putuje u SAD

Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović putovao je u zvanično posjeti Sjedinjenim Američkim Državama na čelu bh delegacije. To je reduovano na spicijoni Predsjedništva RBH. Sastav delegacije koju putuje u Njujork još nije poznat, ali će ona biti na državnom nivou i imati mandat da potpisuje mirovni sporazum koji garantuje međunarodno priznanje BiH.

U ŽIŽI

Balkanizacija Balkana

Mehmed HALILOVIĆ

Ratovi u bivšoj Jugoslaviji dosad su potvrdili najgoru tezu balkanizacije: krizu se sa sjeverozapada ka jugo—istoku, svaki novi je žestid i ošid predhodnog i nikad ne traju istovremeno ota.

Tako se žiti da bi uskoro pod pritiskom i uz garancije svijeta rat u Bosni i Hercegovini mogao biti zaustavljen, bar u najvećem dijelu zemlje, ali prijeti opasnost od izbijanja novog, na Kosovu (ili) u Makedoniji, izbijanje rata na Kosovu čini se izbjegnijom, a u Makedoniji opasnijom.

Ovakvo predviđanje nije zasnovano samo na prognoza koje se mogu dobiti iz najprijeđ citiranih izvora. Opasnost je sasvim realna i vrlo prisutna na terenu, kako bi rekli u Evropi. Na nju upozorava cijeli svijet prijatelj SRJ Beogradu, izjavu Željka Bećara, ali se ka svijet i sada — kao i prije rata u Sloveniji, Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini — zadovoljava retroaktivnim plaćanjem razaslog balkanizacijom i razaslog formiranju u čisto—miloševićevskom tibu.

Stanje na Kosovu je haotično, a napetost

odnosima Srba i Albanaca na granici eksplozije. Albanci su zlobom svakodnevnim maltretiranjem, otkidanjem i hapšenjima. Žbog bezakosna i pred stalnim ucjelnama s Kosova bije Albanci, ali bije i maltroirani Srbi koji se ne slažu s takvom politikom i suje rat. Zbog otkida u veđem broju srpski ekstremisti, koje i ovdje kao i prethodno u Hrvatskoj i Bosni, predvođi—narodni poslanici sa zločinom otpisom (za sebe Željko Ražajević—Arkan).

Makedonija, u drugu stranu, gotovo jednako potporu srpsko—albansko i grčko prijatelj. Ukoliko do rata dođe na Kosovu, veliki su izgledi da se on proširi i ovdje. Beograd i Atina srbinizovano i grkolno podjednako zalazu i popuštaju predvođ oko Šopca. Da nije krajnje ozbiljno grčko traženje da Makedonija odustane od svog imena bilo bi smjerno. Evropa još uvijek ne zna šta da uradi — što za nju, nažalost, i nije neka novost.

Dodati da ratova na Kosovu (ili) u Makedoniji, s obzirom na interese i umještanost njihovih sukobea, oni neće biti lokalni. Oko njih se uveliko plešu, meste koje suprotstavljaju balkanske siljans — a jedne s'vama turska, bugarska i albanska, te grčka, srpska i rumunska s druge. Ova druga grupacija ima nemalu podršku u svakog parlamenta, što se ne smije potcijenjavati. U formiranju tu dva savreza elementa vjerovatno je dominantan — podrška na prostoru i u istarske zemlje — iako od tog pravila ima izuzetaka (Bugarska i Makedonija).

Početak ovog vijeka u Evropi je rođen pomjam balkanizacije, prevzet u mnoge pojeteke jezike, kojim se označavaju regionalni sukobi većih i manjih razmjera. Njime je otkle otkle i kraj ovog stoljeća. Njigost od svih balkanizacija je ona koja se odnosi na sam Balkan.

RAMAZANSKA ČESTITKA ALIJE IZETBEGOVIĆA

Neizbježnost zajedničkog života

Predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, povodom nastupajućih ramazanskih dana, uputio je vjernim muslimanima i svim vjerskim zajednicama sljedeću poruku:

Ove godine stičemo u ramazanskom mjesecu, našeg posta, ispunjenim dubokim bolom za našim najmilijima, koje smo izgubili za ove bratne agencije, osnaženi vjrom u ultramu uslađ domovine i, posebno uspostavljanje odnosa uzajamnosti i poštovanja između ljudi svih religija i nacija. Ramazan će nas okupiti i obdriti da ispravimo u našim otkloničkim tibun, on da nam dati snage i mudrosti da poštujemo častan mir, koji ćemo sigurno razočepiti i novim raspekikom. Posebno je sretna okolnost da i kadiro i pravoslavni, odnosno, vjere i ljudi i vjerno siba, vjerskim godinama, osnaženi vjrom u ultramu uslađ domovine i, posebno uspostavljanje odnosa uzajamnosti i poštovanja između ljudi svih religija i nacija.

svetu vjersku praksu posta. Mišao da i sa činjenica govori da neki narodi u Bosni i Hercegovini mogu zajedno živjeti i da je u tome njihov najveći šansa.

Čvrsto sam uvjeren da će vjere koje nam dolazi iz budućosti potvrditi neizbježnost zajedničkog života svih naroda u Republici Bosni i Hercegovini.

Ramazan mukabala šerif.

• 4. strana

САВЈЕТ БЕЗБЈЕДНОСТИ УН УСВОЈИО РЕЗОЛУЦИЈУ 608

СОПРАТНИ

• Резолуцијом, којом се оснива међународни трибунал за суђење лицима, одговорним за озбибне повреду хуманитарног права почињене на туу некадашњој Југославији од 1991. године, тражи се од генералног секретара Бутроса Гашија да представи како да се одлука Савета безбједности примјени

Савет безбједности усвојио је у понедељак Резолуцију о оснивању међународног трибунала за суђење лицима, одговорним за озбибне повреду хуманитарног права почињене на туу некадашњој Југославији од 1991. године. Резолуцијом се од генералног секретара Бутроса Гашија тражи да, ако је могуће, у року од 60 дана представи шта је приложио како да се одлука Савета безбједности примјени.

Текст резолуције 608 гласи: **Популарну своје резолуције 713 (1991) од 25 септембра 1991. и све наредне резолуције резолуције.** Савет безбједности на седници 10. фебруара 1993. усвојио је своју резолуцију 764 (1993) од 13. фебруара 1993. да на своју

резолуцију 780 (1992) од 6. октобра 1992. у којој је од генералног секретара тражио да информира о томе како је успио да изврши своје обавезе у вези са овом резолуцијом. Савет безбједности је такође изразио своје забринутост у вези са овом резолуцијом и саопштио да ће он и даље пратити ситуацију у вези са овом резолуцијом.

Резолуцијом се тражи да се одлука Савета безбједности примјени у вези са овом резолуцијом. Савет безбједности је такође изразио своје забринутост у вези са овом резолуцијом и саопштио да ће он и даље пратити ситуацију у вези са овом резолуцијом.

шта је Комисија провела које је поднела изјаву и изјавио што га је стајни представник Шведске поднела у име парламентарне Конференције о безбједности и сарадњи у Европи.

1. Одлучио да се успостави међународни суд за суђење особама одговорним за озбибне повреду хуманитарног права почињене на територији некадашњој Југославији од 1991. године.

„ВАШИНГТОН ТАЈМС“ „ЊУЈОРК ТАЈМС“ И ЈУГОСЛОВЕНСКА КРИЗА

БЕЗ СРБА НЕМА МИРА

• У стилу по којем је већ препознатљив „Њујорк Тајмс“ предводи антисрпску линију у америчким медијима и успорава да је немогуће пронаћи рјешава без Срба

Данашњи коментар у „Вашингтон Тајмсу“ под насловом „Насвета амбасадор“ до сада најпречишеније обрадава дневне и професионалне званичнике Вашингтона о политици према Бијелим Југославцима. У коментару се напомиње да је до сада у америчким медијима најчешће изјављивао да је Америка на директној националној интерес да се ангажирае у вези са овом кризом. Коментар такође била да ли Америка има директно национално интерес да се ангажирае у вези са овом кризом.

Јељин успијева до сада да заштити Косовра од „тежор криза“ које тражи његов ордан. али како како се криза успорио криза путем успорио премијера Сербии.

До овог момента конститује се ово коментар политике САД и Европе, у којој се може говорити о правој политици, зависно од њихових мери од добре воље руског спољнополитичког тима. Званична руска политика према Балкану била је обичнова према западној страни, захваљујући Андрију Кокиреви. Он је сада под ваљем руска национализма и идеја уступања његовој руководству је последњих мјесец иронично пишење више самосталности од Запада. Кокиреви је наговестио да Москва неће подржати своју интервенцију против Срба, али ни не договорио како је у вези са овом кризом.

у тексту се затим наводи: „Постеје неки доказ да је Русија већ умјешана на српској страни. Русија успијева ордан, али не много друго стање се достизају Србије, зависно са таквом добровољношћу. Српски вољачки пошта или Руси расправљено орданско испитивање националистички центристу књижевца Владимира Филиповића који је официјелно српској вољачкој успостави се финансијски са српским ултранационалистичким сингама. Андреј Примаков, шеф КСБ-а и његова Дигитра руске спољне политике, изјавио је био у Србији. Русији је ковањем формира примјешних у савезу са Русији и ковањем у Москви, новинари пишу да се два центра за обуку добровољних Србују вољачки у Москви и Вашингтону.“

СРБИ ИЗ БОСНЕ СПРЕМНИ ДА НАСТАВЕ АКЦИЈУ ЗАТВАРАЊА ПОГОРА

ХРВАТИ, МУСЛИМАНИ САБОТИРАЈУ

• У саопштењу Министарства за здравље Републике Српске, које објављује агенција СРНА, истиче се да ту акцију „и даље саботирају муслимански и хрватска страна“

Вести Републике Српске (РС) понове по својој намери спровести до краја озбибне међународног комитета Здравље иста настаје започеваче на затварању погори сави заробљене стране у Бијелој Босни и Херцеговини (БиХ). У саопштењу Министарства за здравље Републике Српске, које објављује агенција СРНА, истиче се да ту акцију „и даље саботирају муслимански и хрватска страна“.

Претходне подешавају да кризисна ту даје стране прогласи и посвађа различита заробљеника, договорима уз посредовање француског министра за здравље и хуманитарна пошта на Бирира Кушера.

Кризу је подстигао формални преговори борбама у Београду и Сарајеву, алиово да се наставља хуманитарна акција и на вези затварања погори. Српска страна је то прихватила, али је лидер Муслимана Алија Изетбеговић одбио Кушеров предлог, тврдећи да на муслиманској страни нема погори већ само затвор у којима се налазе заробљеници.

У саопштењу Министарства за здравље РС наводи се да је 1000 заробљеника извршио договорна размјена 100 Муслиманца из затвора Батомски код Дрвинца за исто толико Срба из затвора Синдова у Тарцину недалеко од Коњика. Српска страна је одржа до-ставља списак заробљеника нове и старе размјени, али до размјене ни дошло. Српска страна је такође тражила да се омије размјенима буде одложено три на шесту српска затворника, како се у саопштењу.

Овај закључак објављује агенција СРНА.

„ГЛАС СРПСКИ“, БАЊА ЛУКА У „СКЕНДРА КУЛЕНОВА 93 ОСНОВНА ЛИСТА СКУПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ ЗОНО ШАМАРА

Први број „Глас Српски“ изашао је као број 1001 у БиХ. Уредништво и издаваштво: Зона Шамара, Београд, Београдски булевар 11-118. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188.

Телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188.

0100-022-100. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188. Контакт: телефон: 011-264-1188.

OSVIJETLITI TAMNE UGLOVE

Boro Kontić

Ključno pitanje koje je u okviru projekta *Novinarstvo kao prvi nacrt historije* postavljano novinarima svjedocima Haškog tribunala bilo je: „Zašto ste svjedočili?“

Odgovor jednog od BBC-evih ratnih veterana, Jeremyja Bowena, u sažetku je ovakav: „Toliko pričamo o tome da smo svjedoci događaja – pa možemo valjda i u sudnici“.

Svjedok u slučaju *Milošević*, novinar beogradskog lista *Vreme*, nažalost, rano preminuli Dejan Anastasijević, svoje pojavljivanje u sudnici objašnjavao je iz ugla etike: „Činilo mi se kako bi moje odbijanje da se pojavim pred sudom u Hagu i javno potvrdim svoje riječi bilo neprincipijelno i kukavički.“¹

John Sweeney je ispoljio temperament na koji po tradiciji nismo navikli kad su u pitanju Britanci: „Jesam li svjedočio u Hagu? Jesam. Da li bih to ponovio pred nekom drugom institucijom? Ne uvijek i ne u svim okolnostima. Nekada morate zaštititi svoje izvore, ali to u Hagu nije bio problem. Jer ako vidite da neko nekoga ubija, nije važno jeste li novinar ili direktor banke ili nezaposlen. Bitno je da svjedočite jer će se u protivnom ubijanje nastaviti.“

Veton Surroi, novinar i istaknuti intelektualac sa Kosova, svoje svjedočenje u Hagu je vidio kao trenutak priželjkivane satisfakcije jer „bilo mi je zadovoljstvo susresti se sa Slobodanom Miloševićem u Haškoj sudnici a ne u njegovoj beogradskoj rezidenciji.“

„Zašto sam započeo dugu i napornu saradnju sa haškim tužiocima?“ Na pitanje koje je sam sebi postavio, novinar Ed Vulliamy odgovara: „Bio sam traumatiziran, ljut i zaprepašten zbog neefikasnosti našeg izvještavanja u Krajini, na Drini, u Sarajevu, Srednjoj Bosni...“

1 Dejan Anastasijević, „Haški dnevnik“, *Vreme* br. 615, 17. 10. 2002.

Florence Hartmann, ratna dopisnica francuskog *Le Monde*, jedina je samoinicijativno svjedočila. U to je vrijeme radila u Tribunalu kao portparolka Tužilaštva. Tokom suđenja oficiru JNA Veselinu Šljivančaninu bila je svjedočinjom njegovog osporavanja da je znao za sudbinu nestalih ljudi iz bolnice, odmah nakon pada Vukovara. Tada se Hartmann sjetila svog ratnog, novinarskog puta u Vukovar, susreta sa oficirima Šljivančaninom i pitanja koje mu je tada postavila. Na upit kako to da ljudi u Tribunalu nisu ranije znali za taj njen tekst objavljen u *Le Monde* novembra 1992., Hartmann je uzvratila: „Zato što nisu gledali neanglosaksonske izvore“. Njena šefica, glavna tužiteljica Haškog tribunala Carla del Ponte, bila je protiv tog svjedočenja. Razlog? „Bila sam njena prva saradnica i plašila se te miješane uloge jer sam trebala svjedočiti kao novinarka iz 1990-ih.“

Pred sudom u Hagu je najviše, u čak osam slučajeva, svjedočio Ed Vulliamy, ratni dopisnik londonskog *Guardiana*. U intervjuu za projekt *Mediacentra Sarajevo* on je izjavio da su mu zaposlenici Tribunala rekli da je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju djelimično osnovan zbog novinarskih otkrića logora Omarska, Trnopolje, Keraterm.

„Snimci novinara iz rata bili su povod osnivanju Haškog tribunala, a njihova svjedočenja krucijalna za rasvjetljavanje zločina“, bila je rezolutna na konferenciji *Mediacentra Sarajevo*,² povodom projekta *Novinarstvo kao prvi nacrt historije*, Senka Nožica, sarajevska advokatica koja je nekoliko puta branila optužene za ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu.

Sarajevski novinar, ratni izvještač Sead Omeragić iznio je svoje tvrdo uvjerenje da su „na našoj strani jedino bili strani novinari i Haški sud“.

Na margini *Verona foruma* maja 1996. godine u Budimpešti, susretu posvećenom Bosni i Hercegovini, profesoru sarajevskog Pravnog fakulteta Zdravku Grebi u razgovoru sa novinarima je postavljeno pitanje: Da li će jednog dana i šefovi država, njihovi ideolozi, glavni i odgovorni stvarno stati pred Sud u Hagu? Profesor je odgovorio da to zavisi od „procjene međunarodne zajednice koliko im oni još mogu poslužiti u ostvarivanju ciljeva“. Također je uočio da sve ide u tom pravcu, iako se tada sudilo samo čuvarima kapija u konc-logorima. Međutim, on je to vidio kao slanje poruka „glavešinama“.³ Šta ga je kao

2 *Konferencija Novinarstvo kao prvi nacrt historije: Mediji kao dokazi i novinari kao svjedoci pred Haškim tribunalom*. Mediacentar Sarajevo, 4. april 2022.

3 Boro Kontić, *Grebo: kratka biografija* (Sarajevo: Buybook, 2022), 303-304.

pravnik navelo da tako razmišlja? U normalnom suđenju sud bi samo utvrdio činjenično stanje, kazao je profesor Grebo, nastavljajući: „Sadašnju praksu dovođenja eksperata, čak korištenja BBC serije ‘Smrt Jugoslavije’ – u kojoj su se za pametna čovjeka zločinci sami naslikali – samo je poruka da se jednog dana, bude li trebalo, suđenje može desiti i predsjednicima država“.

Edu Vulliamyju je 1996. jedan od optuženih, ljekar Milan Kovačević, priznao zločine počinjene u Prijedoru, na sjeverozapadu Bosne. Bilješke razgovora sa Kovačevićem bile su bitan sudski dokaz, ali i predmet rasprave među novinarima. Da li je novinaru mjesto u sudnici?

Američki novinari su, primjerice, odbili da se u svojstvu svjedoka pojave pred Haškim sudom. Sad već penzionisana novinarka *New York Timesa* Nina Bernstein upravo je povodom svjedočenja Eda Vulliamyja pisala „da je predao bilježnice odbrani na čerupanje“ i da tako „ugrožava kontakte, privlači pažnju“. Vulliamyju je Roy Gutman („Iznimno ga poštujem“, naglašava Vulliamy), autor Pulitzerom nagrađene zbirke reportaža iz rata u Bosni i Hercegovini, znakovito naslovljene sa *Svjedok genocida*, objašnjavao zašto ne želi da svjedoči pred sudom: „Mi smo ‘treći stalež’, mi smo mediji, mi radimo u skladu sa zakonom ali mu nismo podređeni“.

Vulliamy prepričava razgovor sa Gutmanom u kojem je insistirao na primarnoj ljudskosti: „Mi nismo nikakve svetinje.⁴ Mi smo valjda građani. Ako neko opljačka ili izbode staricu na ulici a to vide dvije osobe – vodoinstalater i novinar – znači li da vodoinstalater mora svjedočiti a novinar ne?“

Rečeno modernim terminom, svjedočenje pred sudom je svojevrsan izlazak iz „zone komfora“. Povodom svojih mnogobrojnih pojavljivanja pred Haškim sudom, Ed Vulliamy kaže: „Ovo je bilo jako stresno, dugotrajno, naporno, potencijalno opasno, dakle, potpuna suprotnost privlačenju pažnje.“

Na esnafske primjedbe, pa i napade, da je svjedočeći pred sudom iznevjerio objektivnost, Ed Vulliamy odgovara: „Pobrkali ste objektivnost i neutralnost. Objektivnost su činjenice, a neutralnost nešto sasvim drugo. Neutralnost mi kaže da žene koje su svaku noć zlostavljane u logoru Omarska izjednačim sa zvijerima koje su to radile.“

⁴ Aludirajući na staleže iz razdoblja prije Francuske buržoaske revolucije u kojem su povlastice uživali plemstvo i visoko sveštenstvo, dok je treći stalež, kojeg su činili seljaci i buržoazija, u svoj svojoj složenosti, bio u nezavidnom položaju.

Za Jeremyija Bowena važan je profesionalni *credo* matične redakcije: „Nepriprisanost je nama u BBC-u jako važna i znači da svoje stavove ostavljate po strani i pristupite svemu otvorenog uma. Morate biti poštteni, iskreni, razgovarati sa svim stranama, ali to ne znači da imate jednu ili drugu stranu a istina je u sredini. Istina nije u sredini. Dakle, još uvijek ste nepristrasni ako kažete ‘Evo šta je rečeno, ali istina je zapravo ovo’. I morate pokazati kako ste došli do tog zaključka.“

Martin Bell, koji dolazi iz iste novinarske škole kao i Bowen, govori o dramatičnoj promjeni profesionalne paradigme tokom izvještavanja iz Sarajeva tokom rata u BiH: „Potpuno sam drugačije razmišljao o novinarstvu. Nazvao sam to ‘novinarstvo privrženosti’. Niste mogli biti neutralni između agresora i žrtve, dobra i zla. Iako je bilo fer, bilo je sa saosjećanjem. Da li sam bio pristrasan? Jesam, na strani žrtve. Bilo je to sa više saosjećanja nego bilo šta što sam ranije radio.“

Bell je u intervjuu za projekt *Mediacentra Sarajevo* ispričao i da je bio kritikovan: „Mislím da sam primio kritike jer, znate, formirao sam se u BBC-evoj tradiciji izvještavanja – u jednu ruku jedno, u drugu drugo, vrijeme će pokazati“, zaključujući: „Ali mislim da su se uticajnije kolege priklonile mom razmišljanju, ili sam se ja priklonio njihovom?“

Drugačiji stav ima beogradski TV-producent Branimir Grulović, koji je tokom ratova u državama bivše Jugoslavije radio za *Reuters*, a u Hagu svjedočio u slučaju pukovnika Ljubiše Beare. „Za vrijeme događaja u Vukovaru jedan moj kolega iz *Reutersa* bio je sa hrvatske strane, a ja sam bio sa srpske. Dakle, na istim lokacijama, samo sa različite strane. Imali smo ideju da napravimo kraći dokumentarac o Vukovaru na način da spojimo naše materijale u jednu priču. I tek bi tad dobili objektivnost. To bi, po meni, bila prava istina.“

Teško je zadržati objektivnost u ratu kada svjedočíte o posljedicama, kazao je Andrew Hogg i iznio detalje lične drame: „Moja bivša supruga je bila uznemirena zbog mog, kako je rekla, gubitka objektivnosti. Na kraju mi uopšte nije bilo dozvoljeno da Bosnu spominjem kod kuće.“

Zaključimo ovu temu citatom Elieja Wiesela, nobelovca i zatočenika koncentracionih logora Auschwitz i Buchenwald: „Neutralnost pomaže silniku, nikada žrtvi. Štunjia ohrabruje mučitelja, nikad onog koji je mučen.“

U toku suđenja Radovanu Karadžiću njegov pravni tim je zatražio „ograničenje za svjedočenje novinara“. U svom odgovoru datiranom 20. maja 2009. Sudsko vijeće Haškog tribunala odbacilo je ovaj zahtjev kao neosnovan i neargumentiran jer „traži da se od davanja dokaza isključe potencijalni svjedoci koji su upravo kompetentni da to urade“. Jedna diskusija Miroslava Toholja, ministra u vladi bosanskih Srba, izrečena na 50. sjednici Narodne skupštine održanoj 15. i 16. aprila 1995. u Sanskom Mostu, na određen način objašnjava strah od novinarskih svjedočenja. Toholju tog proljeća 1995. nije bilo jasno kako im je promakao „onaj čuveni novinar, čuveni srbomrzac, Van Lynden iz *Sky Newsa*, kako je prošao u Bihać? Bio je tamo sedam dana, izvještavao i mislim da je oštetio našu ofanzivu na Bihaću“.⁵

Čitajući transkripte intervjua sa novinarima svjedocima pred Haškim sudom uočio sam jednu riječ koja se često ponavljala. **Bilježnica**. Većinom kod stranih novinara. Domaći novinari uglavnom su se uzdali u sjećanja.

Martin Bell objašnjava: „Tokom rata pisao sam u svoje bilježnice. Kad pričate sa generalom ili intervjuišete žrtvu, morate imati nešto da zapišete ime. Nekad bi vam oni ispričali nešto nevjerovatno pa ste i to zapisali. Kada je Tihomir Blaškić održao konferenciju za štampu poslije masakra u Ahmićima, zapisao sam sve što je rekao i to je poslužilo kao dokaz na Međunarodnom krivičnom sudu. Imam cijelu kutiju sa takvim sveskama na tavanu, koje iskopam po potrebi.“

Za Andrewa Hogga najvažnije je ne pogriješiti i stoga je neprestano vodio bilješke: „Bilježio sam šta su svi govorili, pisao sam stenografski. Imam sve sveske koje sam ispunio u Bosni, dva velika rokovnika. Čuvam ih i danas i želja mi je da ih sahrane skupa sa mnom kad umrem jer ima toliko priča i toliko užasnih stvari koje su se desile.“

Morao sam svoje bilješke dati odbrani skupa sa stenografskim zapisima, kazao je Ed Vulliamy: „Pišem stenografski po sistemu *Teeline*, oko 110 riječi u minuti. Svi ti zapisi se šalju stručnjacima uključujući bilješke po marginama i onda vam oni postavljaju pitanja: Ko je to? Čiji je to broj telefona?“

⁵ *Transkripti genocida*, Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Magnetofonski snimak sa sjednice Narodne skupštine, održane u Sanskom Mostu, 15. i 16. 4. 1995. godine. str 165.

I Florence Hartmann je morala predati svoje bilježnice iz tog vremena. Do tada ih je ljubomorno čuvala. Tužitelji su joj rekli da su njene bilježnice jako zanimljive, ali da im više ne trebaju. Hartmann ih citira: „Srela si najmanje 15 osoba od naših potencijalnih na kojima radimo. Baš si bila u dobrom društvu!“

Novinarski posao je cement a pravni – povezati svaku ciglu tim cementom, kazala je u intervjuu za projekat *Mediacentra Sarajevo* Florence Hartmann i zaključila porukom mlađim novinarima: „Kupi bilježnicu, bilježi sve što zapažaš, vježbaj“.

Govoreći o svom ratnom iskustvu iz Bosne i Hercegovine, Ed Vulliamy je siguran da se taj posao nije okončao: „Kao u pjesmi *Hotel California*, možete se odjaviti kad hoćete, ali nikada ne možete otići.“

O tome govori i primjer veterana Jeremyja Bowena, kojeg spominjem na početku ovog teksta. U proljeće 2022. vidjeli smo ga u BBC-evom timu tokom ruske invazije na Ukrajinu. Dok još uvijek sa fizičke distance pratimo tamošnja događanja, uzdam se u ono što je rekao u intervjuu za naš projekat: „Važno je da neko može osvijetliti i tamne uglove“.

Odlazak Jovice Stanišića

Noć dugih ušiju

Smena prvog Miloševićevog policajca predstavlja uvod u preraspodelu snaga unutar vladajuće koalicije

Utorak 27. oktobra, u pet popodne, preko Radio Beograda je objavljeno da je smenjen Jovica Stanišić, načelnik Resora državne bezbednosti, ali tako da se Stanišićevo ime ne pominje. U neuspešnom naporu da se takva vest plasira diskretno, rečeno je da je vlada, pored mera za obezbeđivanje semenske pšenice, imenovala i nekoliko pomoćnika ministra unutrašnjih poslova, pa tako i general-pukovnika Radomira Markovića. Tek u poslednjoj rečenici vladinog saopštenja (čestitke i želje za uspešan rad) Marković se spominje kao novi načelnik Resora DB-a. Dva i po sata kasnije, na Dnevniku RTS-a, saopšteno je da je predsednik Srbije Milan Milutinović "primio rukovodeći sastav Resora javne i državne bezbednosti", i da se tom prilikom "zahvalio na radu i saradnji dosadašnjem načelniku RDB-a gospodinu Jovici Stanišiću". Iz saopštenja, kao ni sa ekrana, ne vidi se da li je Stanišiću zahvalnica uručena lično ili posredno.

Iste večeri, novinari "Glasa javnosti" uspeali su da telefonom razgovaraju sa Stanišićem, koji im je potvrdio da je smenjen i da su mu nudi razni "utešni" poslovi. "Sve sam odbio!", rekao je Stanišić, ali je odbio da navede bilo kakve detalje o svom slučaju. "Šta mislim o svemu što je urađeno reći ću samo putem zvaničnog saopštenja. Ne dam izjave, i tako će i ostati", rekao je Stanišić "Glasu".

EPK/EPK

Izjava Jovice Stanišića

Povodom Odluke Vlade Srbije o mom razrešenju sa dužnosti načelnika Službe državne bezbednosti Republike Srbije izjavljujem sledeće:

Na toj dužnosti sam bio sedam godina – od 1991. do 1998. godine, u završenim istorijskim, spoljnopolitičkim i nacionalnim prilikama. Služba je pod mojim rukovodstvom delovala u skladu sa ustavnim i zakonskim ovlašćenjima, a pod stalnom pravnom kontrolom Vrhovnog suda Srbije.

Služba je svoj rad i odgovornost, koja iz toga prozilazi, vezivala prevashodno za instituciju predsednika Srbije. Hoću da verujem da će i u budućnosti, koja nije oslobođena od pretnji nacionalnoj bezbednosti, ona svoju delatnost obavljati na principima koje sam uvažavao i kojima sam služio.

Beograd, 28. oktobar 1998.

Jovica Stanišić

Najavljeno saopštenje, sa svojeručnim potpisom, uručio je glavnim urednicima beogradskih redakcija sledećeg dana službeni kurir (vidi faksimil). Sadržaj je, međutim, bio donekle razočaravajući za ljubitelje skandaloznih rubrika: umesto detalja o "svemu što je urađeno", Stanišić je dao rezime svog osmogodišnjeg rada na čelu Službe ("u skladu sa ustavnim i zakonskim ovlašćenjima, a pod stalnom kontrolom Vrhovnog suda Srbije"), i podsetio na svoju lojalnost instituciji predsednika Sr-

bije "u završenim istorijskim, spoljnopolitičkim i nacionalnim prilikama". Kroz poslednju rečenicu provejava bojazan za dalju sudbinu Službe: "Hoću da verujem", kaže Stanišić, "da će i u budućnosti, koja nije oslobođena od pretnji nacionalnoj bezbednosti, ona (Služba) svoju delatnost obavljati na principima koje sam uvažavao i kojima sam služio." "Hoću da verujem" nije isto što i "verujem" ili "siguran sam". Proizilazi da Stanišić ima nekih razloga da ne veruje, ali se, eto, trudi.

SVILEN GAJTAN: U normalnim zemljama, smenjivanje službenika Stanišićevog ranga ne prelazi značaj smene bilo kog visokog državnog činovnika. Međutim, Srbija je nešto drugo, a Stanišić je u njoj bio veoma važna ličnost, mnogo važnija nego što njegova službena titula odaje. I manir Stanišićeve smene i ono što je on sam tim povodom saopštio dali su povoda za spekulacije domaćih "kremlologa", čije se teze kreću od toga da Stanišić nije smenjen nego je dao ostavku (Vuk Obradović, Socijaldemokratija), do tvrdnje da bi njegovo uklanjanje "moglo da ima veze sa obavezama prema Haškom tribunalu, koje su preuzete u sporazumu o Kosovu" (Stevan Lilić, Demokratski centar). Istog dana kad je Stanišić smenjen, iz "po-

NOVINARI I MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD

Nedim Sejdinović

U čuvenoj i obimnoj studiji *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*,⁶ koja je u izdanju beogradskog *Medija centra* 2004. godine prevedena i na srpski jezik, autor Louis Alvin Day na slikovit način, uz pregršt primjera, pojašnjava i obrazlaže ključna etička pitanja savremenog žurnalizma, pokušavajući da na njih da odgovore. Njegovi primjeri za razmišljanje zasnovani su na stvarnim događajima i kontroverzama, ali su uglavnom dovedeni u hipotetičku ravan, odnosno, imena vinovnika su izmišljena, a okolnosti donekle ili potpuno izmijenjene. Zasnivajući slučaj novinara koji je svjedočio genocidu, a koji je pozvan da da iskaz pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu, na jednom članku S. Austin Merril,⁷ on je praktično anticipirao javnu raspravu koja će se u određenim novinarskim zajednicama zapadnih zemalja voditi nekoliko godina potom. Rasprava je u centru imala dilemu da li novinari treba da se pojavljuju kao svjedoci na suđenjima za najteže zločine, odnosno, da li je njihovo pojavljivanje pred sudom u suprotnosti sa osnovnim načelima novinarske etike (a to su nepristrasnost i objektivnost) ili je pak u pitanju građanska dužnost i moralna obaveza.

Kada dobija poziv iz tužilaštva, novinar iz Dayovog primjera odmah shvata da se njegovo novinarsko ubjeđenje sukobljava sa građanskom dužnošću, koja mu nalaže da treba da pomogne da se dođe do istine, odnosno da se krivci za najteža zlodjela protiv čovječnosti primjereno kazne, tim prije jer mu je tužilac rekao da je slučaj „tanak“, i da njegovo svjedočenje može umnogome da pomogne dokaznom postupku. Njegovi su tekstovi i razgovori sa žrtvama zločina prethodno uvršteni kao dokazni materijal u proces, a on treba da potvrdi njihovu autentičnost, kao i da svjedoči o okolnostima i drugim saznanjima

⁶ Louis A. Day, *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies* (Wadsworth, 2000)

⁷ S. Austin Merril, "Witnesses for the Prosecution", *Columbia Journalism Review* (1999), 35-37.

koja nisu uvrštena u medijske priloge. Novinar se konsultuje sa urednicima, pokušavajući da uz njihovu pomoć razriješi profesionalnu i etičku dilemu: da li da prihvati poziv tužilaštva ili ne. Urednica je izričito protiv: ona smatra da krivci za najteža zlodjela moraju da odgovaraju, ali da novinari ne smiju da budu „agenti tužilaštva“, jer to diskredituje njihovu poziciju, koja se zasniva na nepristrasnosti. Ona, dodatno, smatra da bi novinarska svjedočenja pred sudom dovela u opasnost i njihov život, jer bi u kriznim i ratnim situacijama oni ubuduće bili posmatrani kao „obavještajni agenti“.

Sam novinar se u načelu složio sa argumentacijom, ali je istovremeno smatrao da postoje situacije u kojima su novinari dužni da napuste poziciju „neutralnog posmatrača“, pogotovo kada su u pitanju najteža krivična djela protiv čovječnosti, a još više u situaciji kada bi njihovo svjedočenje, usljed nedostatka dokaza, pomoglo da se na pravi način odmjeri pravda za krivce. Glavni urednik je, za razliku od urednice, dijelio stav sa novinarom: ukazuje da bi „u normalnim okolnostima“ svom novinaru zabranio da bude svjedok tužilaštva, ali da ovaj slučaj zahtijeva duboku analizu. Odluku je na kraju prepustio samom novinaru, a mi do kraja primjera ne znamo da li se novinar pojavio na sudu ili nije.

Alvin Day ne daje konačan odgovor na pitanje koji bi novinarski stav u ovom slučaju bio etički ispravan, ali upućuje čitaoca na dijelove knjiga koje se bave „pravilnim moralnim rasuđivanjem“, pozivajući ih da sami razmisle koja bi odluka bila valjana. On zaključuje da je napuštanje „pozicije neutralnosti“ veoma opasno za novinara, ali da istovremeno novinari ne bi smjeli da zanemaruju svoju građansku dužnost i da budu „kulturološki isključeni“. Po njemu, ukoliko publika osjeti da novinari poštuju drugačije norme od običnih građana, onda rizikuju gubitak kredibiliteta. Iako to ne kaže izričito, čini se da je autor studije, uvrštavajući širi kontekst kao važan element u „moralnom rasuđivanju“, bliži tome da novinar treba, u datom slučaju, da prihvati poziv i da svjedoči u sudskom procesu. Uglavnom, u ovom primjeru su sadržane praktično sve nedoumice koje su pratile potonju raspravu, s početka 2000-tih, o tome da li novinari treba da budu svjedoci pred Međunarodnim krivičnim sudom.

Argumenti protiv

Podsjetimo da su ovu dilemu na različite načine riješili novinari-reporteri koji dolaze iz Sjedinjenih Američkih Država i oni koji dolaze iz Velike Britanije i drugih evropskih zemalja. Američki novinari su mahom odbijali da svjedoče pred Haškim tribunalom, upravo se pozivajući na objektivnost i neutralnost, kao i na opasnost pred kojom će se ratni izvještači naći na kriznim područjima ukoliko se ustali praksa da se pojavljuju kao svjedoci u procesima za najteža zlodjela. Jedan od tih novinara, zapravo prvi novinar koji je odbio da svjedoči pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, jeste bivši dopisnik *Washington Posta* Jonathan Randal, koji se pozvao na „principijelno pravo“ medijskog poslenika da ne svjedoči u sudskim postupcima. Nakon njegovog odbijanja da da iskaz, Tribunal je na zahtjev tužilaštva izdao nalog za obavezno svjedočenje. Randal se potom Žalbenom vijeću Tribunala žalio na tu odluku, a ono je uvažilo njegov stav, istovremeno odlučivši da njegov tekst bude uvršten kao dokaz u postupku.

Na odluku Žalbenog vijeća svakako je uticao javni apel 34 medija i medijskih i novinarskih organizacija, prije svega američkih, koji su javno upozoravali da Tribunal ne bi trebalo da prisiljava novinare da svjedoče. Potpisnici apele su smatrali da bi novinarska svjedočenja učinila izvore informacija znatno zatvorenijim za novinare uopšte, pogotovo u ratnim zonama, a Randalovi advokati su tvrdili da bi njegovo prisiljavanje na svjedočenje dovelo u opasnost njegov posao ratnog dopisnika. Zapravo, žestoka rasprava o svjedočenju novinara pred Tribunalom započela je ranije te iste 2002. godine, poslije svjedočenja bivše BBC-ijeve dopisnice iz Beograda Jacky Rowland u procesu protiv nekadašnjeg prvog čovjeka Srbije, najčuvenijeg haškog optuženika, Slobodana Miloševića. Njenu odluku da svjedoči kritikovali su mnogi novinari, i oni iz SAD-a, ali i neke njene kolege sa BBC-a, koji su tvrdili da je ovo svjedočenje kompromitovalo ulogu novinara kao nezavisnih posmatrača i ugrozilo njihove živote u kriznim područjima.

Protivnici svjedočenja novinara pred sudom pozivaju se i na pravo novinara da zaštite izvor informacija, to jest: smatraju da bi njihovi izvori u sudskom procesu mogli da budu otkriveni. Ukratko, protivnici novinarskih svjedočenja imaju sljedeće argumente:

- napuštanje objektivnosti i neutralnosti novinara što, po njima, predstavlja etički imperativ;
- ugrožavanje bezbjednosti novinara u kriznim područjima, jer bi mogli da ih posmatraju kao „agente“;

- otežan pristup informacijama ukoliko budu prepoznati kao „potencijalni svjedoci“ pred sudom;
- eventualno otkrivanje izvora informacija u sudskom postupku; kao i post-traumatski sindrom koji se može pojaviti kod novinara koji svjedoče pred Tribunalom, s obzirom na to da govore o događajima koji su dramatično uticali na njihove emocije.

Posljednji argument se posebno dovodi u vezu sa činjenicom da sudski postupci predugo traju, a da su neki novinari bili prinuđeni da više puta, u većem vremenskom razmaku, i u više procesa, daju iskaz pred sudom i susreću se licem u lice sa izvršiocima najtežih krivičnih djela. I čuveni novinar londonskog *Guardiana* i veliki pristalica novinarskog svjedočenja pred Međunarodnim krivičnim sudom, Ed Vulliamy, na jednoj se međunarodnoj konferenciji, održanoj 2018., žalio na ogroman lični napor i mentalne poteškoće koje je imao usljed brojnih svjedočenja pred Tribunalom.⁸

„Zapravo, iskreno, najteži dio je bio pokušati zaspati između svjedočenja, jer biste završili na kraju dana i mogli ste si dopustiti pivo ili dva-tri, ali više od toga je loša ideja jer ujutro morate biti oštri kao britva. Sjećam se, kasnije sam odsjeo u drugom hotelu, jer mi je *Bel Air*, u kojem su svi bili smješteni, postao previše. Pronašao sam hotel u centru Haga da bih mogao otići u galeriju da gledam Vermeerove slike, da se podsjetim da još ima ljepote na svijetu. Ali jednostavno nisam mogao spavati. Bio sam budan po cijelu noć slušajući tramvaje ispod prozora, a morao sam pripremiti mozak za sljedeći dan nakon možda dva sata sna. To je postalo suđenje nesanicom. Mislim da mi je najteže bilo ponovno proživljavanje svega, ali moje iskustvo se ne može porediti sa pravim svjedocima, onima koji su preživjeli i ožalošćeni i žrtve i silovane žene. Oni su na svjedočenju radili nešto što nijedna osoba ne bi trebala proživjeti. Pričali su stvari i tokom svjedočenja davali toliko detalja koje nikada ne bi rekli nama novinarima. Tako da je bilo izuzetno stresno“, rekao je Vulliamy u intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*.

Argument protiv svjedočenja može biti i životna ugroženost i izloženost jezivim prijetnjama u okruženju iz kojeg svjedoci dolaze. Dvojica novinara beogradskog *Vremena*, Dejan Anastasijević i Jovan Dulović, nažalost, danas obojica pokojni, trpjeli su brojne prijetnje i uvrede u Srbiji nakon svojih svjedočenja pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, a Anastasijević i njegova supruga su, sticajem sretnih okolnosti, jedva preživjeli eksploziju bombe koja je podmetnuta na prozor njihovog stana. Anastasijević je

⁸ Konferencija *Ethics and the News*, organizatori: *Ethical Journalism Network* i *Global Rights Compliance*, London, 25. oktobar 2018.

kasnije javnosti otkrio moguće razloge za postavljanje eksplozivne naprave: navodno je Vojislav Šešelj preko supruge Jadranke iz Haga u Beograd doturio izvjestan spisak svjedoka protiv njega, na kojem je bilo i Dejanovo ime. Istovremeno, na svoje veliko iznenađenje, ustanovio je da ga je haško tužilaštvo planiralo kao svjedoka protiv nekadašnjih čelnika Službe državne bezbednosti Srbije, Jovice Stanišića i Franka Simatovića, te da je o tome nekoliko dana pred eksploziju bombe informisalo Stanišićevu odbranu, ali je propustilo da i njega obavijesti o tome. Poslije nekoliko svjedočenja, Dulović je odbio da svjedoči u postupku protiv Vojislava Šešelja, zbog bolesti, starosti i umora, ali i snažnih pritisaka. On je u izjavi datoj zvaničnicima MKSJ 2004. godine ispričao da se protiv njega i Anastasijevića vodi ozbiljna politička i medijska kampanja koja im ugrožava bezbjednost, a koju je predvodio današnji predsjednik Srbije, tadašnji visoki funkcioner Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja – Aleksandar Vučić.⁹ Pojavljivanje pred Haškim tribunalom ostavilo je teške psihičke posljedice na obojicu.

Anastasijević je u jednom intervjuu 2016. godine izjavio da nije siguran da bi ponovo svjedočio u Haškom tribunalu, prije svega zbog brojnih „kontroverznih“ presuda koje je taj sud u međuvremenu donio. Ipak, dvije godine poslije, pojavio se kao svjedok haškog tužilaštva u ponovljenom procesu protiv Stanišića i Simatovića.¹⁰

Argumenti za

I Anastasijević i Dulović su, međutim, isticali da su svoja svjedočenja doživljavali kao moralnu obavezu, kao dio svoga posla, kao vrstu žedi da se dođe do istine. Anastasijević je, poslije svjedočenja protiv Miloševića, čak rekao da je to „možda najvažnija stvar koju je u životu uradio“.¹¹

Iako je na spomenutoj konferenciji u Londonu svjedočio o traumatskim efektima svojih svjedočenja, Ed Vulliamy je ipak vjerovao da su novinarska svjedočenja važna i potrebna: on smatra da su novinari, i pored svega, dužni da svjedoče u procesima za najteža krivična djela, pogotovo ako njihovi iskazi mogu da doprinesu otkrivanju istine i kažnjavanju krivaca. On pravi razliku između objektivnosti i neutralnosti: novinari su dužni da budu objektivni, ali

⁹ Izjava svjedoka Jovana Dulovića pred predstavnicima MKSJ, Arhiva MKSJ, Izjava data 16. i 17. novembra 2004.

¹⁰ Nedim Sejdinović, "Novinari iz Srbije kao svedoci u Hagu: Ponudili argumente i tužilaštvu i odbrani", *Mediacentar Sarajevo – MC Online*, 4. oktobar 2021.

¹¹ Dejan Anastasijević, "Witness for the Prosecution", *Time International*, 28. oktobar 2002.

kao ljudska bića ne mogu ostati neutralni ako su suočeni sa užasima i nedjelima. Na javnim događajima, uključujući i konferenciju u Sarajevu 2022. godine, novinarka Jacky Rowland je isticala da se odlučila da svjedoči protiv Miloševića jer je smatrala da je to njena moralna dužnost, kao i „proširenje njene uloge kao novinarkе“. Smatrala je da ne postoji mogućnost da ugrozi svoje izvore, a sve informacije o kojima je svjedočila već su ionako bile objavljene. Iako je samo svjedočenje iziskivalo određeni psihološki napor i poteškoće, njen glavni problem je bio to što je u trenutku njenog boravka na klupi za svjedoke ostala bez podrške mnogih kolega iz BBC-a, koji su se distancirali od nje.¹²

Te 2002. godine, dok su kolege napadali Rowland, u njenu zaštitu je stala čuvena, višestruko nagrađivana novinarka Janine Di Giovanni,¹³ koja je bila izvještajica brojnih velikih medija sa kriznih područja, uključujući *Times*, *New York Times* i *Guardian*, i koja ima bremenito i bogato iskustvo. Ona je smatrala, a i danas smatra, da su novinari dužni da svjedoče, bez obzira na težak položaj u kojem se nalaze, odnosno da je to dio njihovog posla. Iako generalno protivnik novinarskih svjedočenja pred sudovima, novinar američkog *Newsweeka* Roy Gutman, uključio se u raspravu i rekao da postoje određene okolnosti u kojima bi novinarsko pojavljivanje pred sudovima doprinijelo da se krivci kazne, odnosno, ukoliko bi bez njihovog svjedočenja oni bili proglašeni nevinim ili okolnosti koje bi opravdale njihovo pojavljivanje pred sudom.

U tekstu *An obligation to the truth (Obaveza prema istini)*¹⁴ Ed Vulliamy se zalaže da novinari ne smiju da prate smjernice *Cose Nostra*, odnosno da baštine zavjete ćutanja, te da ne smiju da budu iznad ostalih ljudi koji imaju informacije od vrijednosti za sudske postupke protiv tiranina i masovnih ubica. On je, i tada, 2002. godine, podvukao razliku između novinarske objektivnosti i neutralnosti, ističući da postoje trenuci u povijesti kada neutralnost nije neutralna već predstavlja – sudjelovanje u zločinu. Osporio je tezu da bi svjedočenje pred sudom moglo novinare da dovede u opasnosti, podsjećajući da su ratni izvještaji svakako ugroženi ako profesionalno obavljaju svoj posao. Podsjetio je da je tokom rata u BiH ubijeno na desetine novinara. Dakle, ako novinari već u javnost iznose činjenice koje ne pogoduju pojedinim učesnicima u ratnim sukobima te tako sebe izlažu opasnosti, onda nema valjanih razloga da o tim informacijama ne progovore i pred sudom, učestvujući u ostvarenju pravde.

12 Konferencija *Novinarstvo kao prvi nacrt historije*. Mediacenar Sarajevo, 4 april 2022. godine

13 Ciar Byrne. "Di Giovanni. 'I would testify'", *The Guardian*, 25. oktobar 2002.

14 Ed Vulliamy, "An obligation to the truth", *The Guardian*, 19. maj 2002.

Interesantno je i mišljenje Rossa Howarda¹⁵ iz kanadskog Instituta za medije, politiku i civilno društvo. On kaže da su neutralnost i objektivnost teško spojivi sa izvještavanjem sa područja na kojima se dešavaju ratni zločini i genocid. Po njemu, nemoguće je u tim situacijama biti „klinički neutralan“ i lično isključen, kao da izvještavamo sa fudbalske utakmice. Neutralnost je, po njemu, u takvim situacijama – mit.

S obzirom na to da je pred sudom u Hagu svjedočilo najmanje 35 novinara i novinarki, jasno je da su oni profesionalne i etičke dileme razriješili tako što su se opredijelili da daju iskaz i pomognu utvrđivanju istine. Njihovi medijski prilozi i svjedočenja dali su ogroman doprinos suđenjima i teško je pretpostaviti kako bi se okončali mnogi procesi da su novinari odbili da učestvuju u njima. Iako su mnogi medijski materijali imali važnost kao dokazni materijal, treba imati u vidu da oni nisu bespogovorno prihvatani pred sudom, a saslušavanja novinara imala su za cilj da pojasne pod kojim su okolnostima prilozi nastajali i u kojoj su mjeri autentični, odnosno, u kojoj mjeri daju potpunu i tačnu informaciju o određenim događajima. Kada govorimo o doprinosu novinara procesima za ratne zločine, ne treba zaboraviti ni činjenicu da su upravo medijski prilozi iz rata sa prostora bivše Jugoslavije i doprinijeli formiranju Haškog tribunala.

U okviru projekta *Novinarstvo kao prvi nacrt historije*, sarajevski *Mediacentar* je intervjuisao četrnaest novinara i novinarki¹⁶ koji su svjedočili u procesima pred Haškim tribunalom. Jedan od njih, novinar BBC-a Martin Bell, rekao je da je pozive za svjedočenja rado prihvatio, smatrajući da je prije svega građanin, a tek onda novinar, te da je svjedočenje njegova i moralna i zakonska obaveza. Nije se pokajao zbog toga što je svjedočio, a kaže da je čak iz iskustva pred Tribunalom mnogo toga naučio.

Jedan od intervjuisanih je i mostarski novinar Alija Lizde, koji je tokom rata bio i hapšen, ispitivan, vrijeđan, zatočen u logorima i prebijan. On je pred Tribunalom progovorio i o svojim novinarskim saznanjima ali i ličnim iskustvima. Za njega je svjedočenje imalo i katarzičan karakter, jer je imao priliku da javnosti i sudu prezentuje svoju priču i pomogne da se pravda zadovolji.

15 Ross Howard, "Mediate the Conflict – Role of Media in Peacebuilding", Institute For Media, Policy And Civil Society, 2002.

16 Dragana Erjavec. "Novinari kao svjedoci – obaveza ili moralni čin". *medijikaodokaz.ba*, 13. august 2021.

Neki odgovori

Iako etički novinarski kodeksi ne daju tačan odgovor na pitanje da li novinari treba ili ne treba da svjedoče pred sudovima uopšte, pa i pred Međunarodnim krivičnim sudom, jasno je da ovi akti – svi do jednoga – novinarstvo definišu kao profesiju javnog interesa. Novinari su dužni da budu sluge javnog interesa. Slijedeći tu logiku, možemo da kažemo da bi utvrđivanje istine o najtežim krivičnim djelima moglo da se smatra *par excellence* javnim interesom, i da bi u tom smislu novinari imali profesionalnu dužnost da svoja saznanja podijele i u sudskim procesima, odnosno da ne bi trebalo da se sakrivaju iza bilo kojeg drugog prava. Moralna obaveza je tim veća ukoliko su njihova svjedočenja neizostavno važna kako bi se krivci priveli pravdi.

Što se tiče objektivnosti i neutralnosti, tokom svjedočenja novinar može ostati objektivan i neutralan, ukoliko saopštava činjenice i autentična saznanja. Osim toga, etička načela ne utvrđuju da novinar treba u svim okolnostima i prilikama da bude neutralan. Naprotiv, njegova je dužnost da se suprotstavi diskriminatornim narativima, govoru mržnje, pozivu na nasilje, nasilju i zločinima. Naravno da je u mnogim slučajevima izvještavanje iz kriznih područja nemoguće i opasno direktno se suprotstaviti ovim pojavama, ali njih je važno prikazati u negativnom svjetlu. Slijedeći i tu logiku, novinar bi po ovoj etičkoj smjernici imao obavezu da ne bude neutralan u slučaju ugrožavanja ljudskih prava, pogotovo ako su u pitanju drastični slučajevi, odnosno da se ne poziva na neutralnost ukoliko je dobio sudski poziv za svjedočenje.

Tačno je da novinari, ukoliko svjedoče u sudskim procesima za najteža krivična djela, mogu da budu u određenim kriznim područjima smatrani „stranim agentima“. Međutim, medijska stvarnost nam kazuje da se oni tako doživljavaju nezavisno od toga da li će ili neće dati iskaz pred sudom. Sigurno je, međutim, da se novinari i pred sudom moraju ponašati kao u svom poslu: iskazi treba da budu tačni, potpuni, objektivni i odgovorni. Iskazi ne smiju da ugroze živote i bezbjednost drugih, uključujući i one koji predstavljaju ili su predstavljali novinarske izvore.

Treba, na kraju, ipak reći da novinarima nije posao da sjede na klupi za svjedoke i da sudovi ne treba da ih pozivaju ukoliko to nije baš neophodno. Profesionalno novinarstvo, samo po sebi, pomaže da se dođe do istine, pa i one o kršenju ljudskih prava i zločinima u ratnim područjima. Time može da doprinese istini i sankcionisanju zločina više nego svjedočenjima pred sudom.

Činjenica je da će tehnološki razvoj, koji je omogućio da svaki građanin u izvjesnoj mjeri postaje i izvještač i novinar, odnosno da je u mogućnosti da produkuje i prezentuje medijske priloge, u budućnosti skinuti dio bremena odgovornosti sa profesionalnih novinara u kontekstu sudskih postupaka za najstrašnija krivična djela. Ali, svakako, ne u potpunosti.

International Criminal Tribunal
for the former Yugoslavia

Tribunal Pénal International
pour l'ex Yougoslavie

MR. ROBINSON: Yes, Mr. President.

Good morning. I'm sorry to begin the new year on the note of the issue of war correspondents, but the next witness, Jeremy Bowen, being a retired war correspondent, we want to note for the record our position that he shouldn't be allowed to testify, absent to showing that the privilege has either been satisfied or waived. And we recognise you've already rejected that position, but we simply make that for the record.

JUDGE KWON: Yes, Mr. Robinson. We're not surprised by this request, it being the same as those you have made previously.

The Chamber has previously said that there's a clear jurisprudence to the effect that war correspondents can waive their privilege, should they choose to do so. Therefore, we deny your request pertaining to Mr. Bowen on the same reason as before.

(...)

Transkript suđenja predmet Karadžić. Priprema za svjedočenje Jeremyja Bowena, 13. januar 2011.

Yugoslavia
war crimes

From the Guardian archive

Shame of camp Omarska

We will not rest until the international community has gained access to all detention camps in Bosnia, President Bush said last night. Ed Vulliamy has already been inside several, including Omarska in north-eastern Serb-occupied Bosnia. Here, he provides the first eyewitness account in a British newspaper of the starvation and human rights abuses being inflicted on the captives

Friday August 7, 1992

'I don't want to tell any lies, but I cannot tell the truth,' says the young man, emaciated, sunken-eyed, and attacking his watery bean stew like a famished dog, his spindly hands shaking.

This is lunchtime in the Omarska camp or 'investigation centre' operated by the Bosnian-Serbian police for Muslim captives, near Prijedor in north-eastern Bosnia.

The internees are horribly thin, raw-boned some are almost cadaverous, with skin like parchment folded around their arms their faces are lantern-jawed, and their eyes are haunted by the empty stare of the prisoner who does not know what will happen to him next.

The prisoners, or internees, emerge from a huge rust-coloured shed, 30 at a time, into the sun and heat.

They are lined up by a prison guard, a civilian policeman, and then, as part of some pathetic camp drill, they run in single file across a courtyard and into the camp canteen, under the watchful eye of a beefy policeman with a machine gun in a glass observation post. There are no barked orders they know the drill only too well.

In the well-kept kitchen they line up again and wait for their ration: a bowl of beans augmented with breadcrumbs and a piece of bread, which they wolf down in silence at the metal tables, before quickly and obediently forming another line by the door, and then running in line back across the yard, into the aluminium shed.

The meal takes five minutes. It appears to be their only one of the day. If they ate even twice as much they would be only

TEZAURUS RATNOG NOVINARSTVA

Anida Sokol

Objektivnost, nepristrasnost i neutralnost, postavljani kao neki od osnovnih postulata novinarstva, dugo su bili predmet rasprava među novinarima i u naučnoj literaturi. U periodima kriza i ratova primjena tih standarda postaje izazovna te se javlja potreba da se (pre)ispitaju njihova značenja i rasvijetli uloga novinara u ratu. Tokom konflikta, u vrtlogu propagande, manjka kredibilnih izvora, te u kontekstu u kojem „istina prva nastrada“, postaje otežano držati se najviših etičkih standarda novinarstva. Pratiti stroge principe profesije, biti objektivan i uzimati dvije ili više strana priče, koristiti standarde balansa i/ili neutralnosti, a istovremeno svjedočiti stravičnim ratnim zločinima i stradanjima civila, veliki su izazov i moralna dilema.

Ratovi u Jugoslaviji 1990-ih bili su poziv mnogim novinarima i teoretičarima novinarstva da preispitaju ulogu ratnog novinarstva i osnovne postulate profesije.¹⁷ Bili su to ratovi, koje, za razliku od prethodnih, mediji nisu mogli objasniti kroz jednostrane i često propagandne okvire hladnog rata, te je javnost tražila objašnjenja koja su u početku često bila servirana kao posljedica – da koristimo koncepte Marije Todorove – iracionalnih i starih etničkih tenzija na Balkanu.¹⁸ Bio je to i period kada se dodatno shvatila snaga utjecaja televizijskog izvještavanja i uticaj stravičnih slika ratnog razaranja i stradanja civila na javnost ali i strane vlade, čime su novinari još jednom uvidjeli da nisu samo nijemi posmatrača i da snose veliku odgovornost.¹⁹

17 Slavko Gajević, *War Reporting and Justice* (Cambridge Scholars Publishing, 2019)

18 Karoline von Oppen, "Reporting from Bosnia: Reconceptualizing the Notion of a 'Journalism of Attachment'", *Journal of Contemporary European Studies* 17:1 (2009), 21-33.

19 Ovdje se osvrćemo na poznati *CNN-efekt* medija, prema kojem televizijski prenosi stravičnih scena ratnih stradanja mogu dovesti do određenih diplomatskih poteza stranih vlada pa čak i do vojnih intervencija, te veće humanitarne pomoći. Martin Bell je u svom članku "Novinarstvo privrženosti", a da bi ostao vjeran svojoj medijskoj kući, ovaj fenomen je nazvao *BBC-efektom*. Martin Bell, "The Journalism of Attachment", u: *Media Ethics*, uredio Matthew Kieran, (Routledge, 1998).

Medijske kuće su raspravljale o etičkim dilemama te ponekad i zaobilazile vlastite uređivačke smjernice i objavljivale, naprimjer, stravične slike stradanja civila i djece u cilju rasvjetljavanja onoga šta se događalo, ali i u cilju poziva za vojnu intervenciju – što „objektivno“ novinarstvo, da ne bi bilo shvaćeno kao aktivističko, do tada nije dozvoljavalo.²⁰

Da je taj rat donio nove paradigme u novinarstvu, pokazuje i radikalna promjena pristupa velikog ratnog BBC-evog reportera Martina Bella, koji se do tada strogo držao postulata engleske novinarske BBC-eve škole. Za nju je u članku koji je naslovio *Novinarstvo privrženosti* (*Journalism of Attachment*), a koji je objavljen 1998., rekao da je to bila tradicija „udaljenosti i suzdržanosti“, za koju je do rata u Bosni i Hercegovini smatrao da je objektivna i neophodna.²¹ Bell je tokom izvještavanja iz Bosne i Hercegovine odbacio dotadašnji BBC-ev pristup „**novinarstva posmatrača**“ i počeo primjenjivati pristup koji je naslovio „**novinarstvom privrženosti**“. Za njega je to bilo novinarstvo koje „brine i zna, koje je svjesno svoje odgovornosti, koje neće stajati neutralno između dobra i zla, ispravnog i pogrešnog, žrtve i tlačitelja.“²² Novinarstvo posmatrača, kako je pisao Bell, odnosilo se na okolnosti rata, vojne formacije, taktike, strategije i oružje, a manje na ljude koji su doveli do rata, koji su ga vodili i ljude koji su patili zbog njega.

Koncept novinarstva privrženosti naišao je na brojna osporavanja, naročito jer su njegovi kritičari smatrali da pojednostavljuje kompleksne ratne okolnosti, dijeli njegove učesnike na dobre i loše, svijet na crno i bijelo, te čak dovodi do potpune demonizacije građana čiji su lideri krivi za rat. Takav koncept je ipak uzdrmao dotadašnje poimanje uloge novinara u konfliktu, unio novi pogled na novinarstvo ali i podsjetio da novinarstvo ne može biti samo, kako je Bell to opisao, „mehanički poduhvat“ ili – da pojasnimo Bellov koncept – mehaničko ili zanatsko izvještavanje lišeno svakog osjećaja, empatije i moralne odgovornosti. Novinarstvo je, tvrdi Bell, „**moralni poduhvat**“, ono djeluje na „moralno opasnom terenu“, i novinari, vođeni najvećim etičkim principima, moraju praviti razliku između dobra i zla.²³

20 Primjer je objavljena fotografija stradanja dječaka Nermina Divovića u Snajperskoj aleji 1994. u Sarajevu, koju je napravio fotograf Enric Marti. Na izložbi *Snajperska aleja*, koja je bila otvorena u Historijskom muzeju u Sarajevu 2021. godine, objašnjeno je kako su se vodile etičke dileme da li objaviti eksplicitnu fotografiju dječje smrti zbog mogućeg uznemirujućeg uticaja na publiku, ali i zbog obzira prema dostojanstvu djeteta i njegove porodice. Ova fotografija, kako je stajalo u opisu na izložbi, imala je veliki uticaj na javnost u pogledu rata u BiH.

21 Martin Bell, „The Journalism of Attachment“, u: *Media Ethics*, uredio Matthew Kieran (Routledge, 1998). Vidjeti i Bellov članak iz 1997. „The Truth is Our Currency“.

22 Ibid.

23 Ibid.

Etički principi novinarstva

Razni novinarski kodeksi širom svijeta navode osnovne postulate novinarske profesije te profesionalnog i etičkog novinarstva. Deklaracija o načelima ponašanja novinara iz 1954. godine, koja je najprihvaćeniji dokument o novinarskoj etici do danas, a koja je ažurirana 1986. i 2019., navodi da je prva obaveza novinara da poštuje istinu i pravo javnosti da zna istinu.²⁴ Novinarski kodeksi u raznim zemljama te stručna, većinom anglosaksonska literatura dodatno razrađuju neke od osnovnih postulata novinarstva, navodeći dužnosti novinara da rade u javnom interesu, objavljuju tačne, objektivne, nepristrasne i pravovremene informacije, te iznose mišljenje i stavove svih strana u nekom sporu.²⁵ Ti postulati su jasni i zdravorazumski, ali ipak u određenim okolnostima postaju kompleksni i teško provodivi, što dovodi novinare u etičke dileme u kojima pribjegavaju istini i javnom interesu kao vodećim principima koji nadilaze sve ostale.

Nepristranost, objektivnost, tačnost i neutralnost, termini su koji se pojavljuju u većini kodeksa, medijskih analiza i rasprava, ali nemaju univerzalne definicije i one se razlikuju ovisno od perioda, novinarske škole, pa i samih praktičara – novinara i novinarki na terenu.

Objektivnost – termin koji se najviše koristi – nastao je naučnim traganjem za istinom i shvatanjem da se ona može promijeniti ovisno o poziciji onoga koji posmatra²⁶, odnosno ovisno sa koje zaraćene strane novinar izvještava. Često dolazi, ili se koristi zajedno, sa terminima poput nepristrasnost, neutralnost, tačnost, pravičnost, istinitost, posvećenost istini, balans. Da bi novinar na „objektivan“ i balansirani način prikazao jedan konflikt, on mora da izvještava i s jedne i s druge strane te pokaže cijelu sliku.

Američki novinar Walter Cronkite objektivnost je definisao kao „izvještavanje o realnosti i činjenicama, koliko god je moguće bez uplitanja predrasuda i ličnog mišljenja“.²⁷ Medijski teoretičar Brian McNair daje **tri osnovne karakteristike objektivnog novinarstva**, a to su:

24 Deklaracija o načelima ponašanja novinara, <https://research.tuni.fi/ethicnet/country/ifj-declaration-of-principles-on-the-conduct-of-journalists/>

25 Vidjeti, naprimjer, Kodeks za štampu i online medija u BiH.

26 Bob Franklin i drugi, *Key Concepts in Journalism Studies* (Sage publications, 2005).

27 Steven Maras, *Objectivity in Journalism. Key Concepts in Journalism* (Policy Press, 2013).

- razdvajanje činjenica od mišljenja;
- balansirano izvještavanje o nekoj debati; i
- korištenje kredibilnih i bitnih izvora.²⁸

U ratovima, ove tri karakteristike novinarstva postaju nedostižne, jer:

- činjenice ili umjesto njih ratne dezinformacije i propaganda često su odraz mišljenja jedne zaraćene strane i služe propagandi;
- balansirano izvještavanje o konfliktu u kojem je jedna strana agresor a druga žrtva, moralno je neprihvatljivo;
- kredibilni ili oficijelni izvori su vlade i političke elite koje i vode rat.

Balansirano izvještavanje o konfliktu je ono koje postavlja najveće dileme. Aidan White, britanski novinar koji je osnovao *Mrežu etičkog novinarstva*, smatra da je koncept objektivnog novinarstva prevaziđen te zagovara pristup koji je pravedniji i humaniji. Prema *Mreži etičkog novinarstva*, novinari nisu dužni da predstave sve strane jedne priče, ali njihovi prilozi moraju imati balans i kontekst. Prema tim principima, **objektivnost nije uvijek moguća** i nije čak ni poželjna kada je riječ o nehumanosti i brutalnosti, kao, naprimjer, u slučajevima stravičnih ratnih zločina. Ova mreža kao osnovne principe etičkog novinarstva zagovara:

- istinu i tačnost,
- nezavisnost,
- fer i nepristrasno izvještavanje,
- humanost i
- odgovornost.

Novinari ne mogu uvijek da garantuju „istinu“, ali mogu da iznose činjenice i da teže tačnosti. Oni, a što se često zaboravlja, moraju biti humani, jer **humanost** jeste u tradiciji novinarstva, profesiji koja je u svojoj esenciji na strani slabijih.²⁹ Kao psi čuvari koji laju da upozore ukućane da se opasnost približava, novinari bi trebalo da su na strani građana a ne na strani vlasti. U ratovima i konfliktima bi trebali biti na strani žrtava, građana i civila, a ne na strani agresora, napadača, ratnog zločinca. „Biti na strani“ time se kosi sa nekim od osnovnih etičkih načela novinarstva, ali to je moralna dužnost i obaveza. U suštini, upirati prstom na zločince jeste dio objektivnosti, jer poziva novinare da zovu stvari pravim imenom.

²⁸ Brian McNair, *The Sociology of Journalism* (London: Arnold, 1998).

²⁹ Vidjeti stranicu *Mreže etičkog novinarstva*. <https://ethicaljournalismnetwork.org/>

Objektivnost i novinarstvo privrženosti

Ratni reporter Jeremy Bowen, koji je ostao vjeran BBC-evoj školi novinarstva, u intervjuu za *Mediacentar* je odbacio objektivnost kao pogrešan termin jer, kako je rekao, „svi doživljaju svijet kroz određenu prizmu, a tu prizmu oblikuju vaša iskustva, obrazovanje, šta su vam govorili roditelji“. Postulat koji je zagovarala BBC-eva škola novinarstva je, kako govori Bowen, **princip nepristranosti**, što je objasnio praksom da novinar mora ostaviti po strani vlastite stavove i biti otvorenog uma.

„Pokušavate prihvatiti da morate biti poštteni, morate biti iskreni, morate pokušati razgovarati sa svim stranama, ali to ne znači da imate jednu stranu i drugu stranu, a istina je negdje u sredini. Istina nije u sredini. Istina je možda na ovoj strani“, rekao je Bowen.

Martin Bell, dugogodišnji praktičar BBC-eve škole novinarstva, doveo je u pitanje koncept objektivnosti, za koju, nakon rata u Bosni i Hercegovini, kaže da mu se čini da je to „nešto poput iluzije i šibolet“.³⁰ Kada je izvještavao iz ratnih zona, uvijek se trudio da to čini na fer i nepristrasan način, sa, kako objašnjava, „skrupuloznom pažnjom za činjenice“, ali to je činio koristeći oči, uši, pamet i dotadašnje iskustvo, za koje kaže da su upravo suština subjektivnog.

I ratni reporter Ed Vulliamy je koristio oči, uši, pamet i dotadašnje iskustvo – i svoj zdrav razum – da shvati da ono što se dešava u logorima pored Prijedora nisu „činjenice“ koje su mu Karadžićeve snage pokušale da „podvale“. Uplašene oči, mršava tijela, brižno čuvani komadići kruha u džepovima, odavali su nešto mnogo strašnije. Vulliamy je u intervjuu za *Mediacentar* odbacio princip neutralnosti koji nalaže da „nekako izjednačim žene koje su napastvovali svaku noć u logoru Omarska i zvijeri koje su to radile. A ja nisam neutralan prema čuvaru logora Omarska i nevinim zatvorenicama koje su sakatili, mučili i prebijali do smrti. Ne.“

Ratna reporterka Christiane Amanpour prakticirala je Bellov model novinarstva privrženosti, a objektivnost je sagledala na drugi način. „Shvatila sam da je objektivnost saslušati sve strane na fer način, ali ih ne tretirati sve isto. Kada tretirate isto sve strane u slučaju poput Bosne, moralno izjednačavate žrtvu i agresora. A odatle je onda kratak korak ka neutralnosti. A još kraći korak do toga da ste prilog svim vrstama zla.“³¹

30 Martin Bell, “The Journalism of Attachment”. Vidjeti i Bellov članak iz 1997. “The Truth is Our Currency”.

31 Bob Franklin i drugi, *Key Concepts in Journalism Studies*.

Pratili model novinarstva privrženosti ili ne, ovi ratni reporteri misle na isto – težiti istini, koja, kako kaže Bowen, možda nije u sredini između dvije zaraćene strane već na jednoj od njih. Ono što čini razliku između novinarstva privrženosti – koji su prakticirali Ed Vulliamy, Maggie O’Kane, Jonathan Steele, Roy Gutman i Christiane Amanpour – i BBC-evog pristupa novinarstvu jeste **poziv na djelovanje**, na intervenciju. Novinari, stoga, kako je to pokušao teoretski uobličiti Martin Bell, nisu samo nijemi posmatrači – oni pokazuju prstom na onog koji čini zlo i svjesni su svoje uloge i posljedica koje njihovo izvještavanje može proizvesti. Bell je u članku 1998. napisao da nikada nije otvoreno pozivao na intervenciju, ali ne zato što nije htio nego zato što nije morao, jer su to za njega činili televizijski prilozi ratnih razaranja. Stoga je rekao da je začetnik kluba *Nešto se mora učiniti* i da su članovi tog klub časniji i s njima je lakše živjeti nego s članovima kluba *Ništa se ne može učiniti*. Svoje djelovanje objasnio je time da postoje periodi kada novinari trebaju biti strastveni i onda kada ne trebaju te da on ne može izvještavati o ubistvima nevinih ljudi u istom tonu i načinu na koji izvještava o raspravama u parlamentu. Za sve postoji način i ton.

Kritika novinarstva privrženosti

Bellov koncept novinarstva privrženosti naišao je na brojne kritike, prvenstveno jer se shvatio kao poziv novinarima da zauzme stranu i pozivaju na akciju. BBC-ev reporter David Loyn je opisao takvo novinarstvo kao frustraciju reportera čiji su izvještaji bili ignorisani, što je navelo pojedine novinare da zauzimaju stranu i osude Srbe.³²

Teoretičar medija Stephan J. Ward kritikovao je Bellov pristup, ali ne zato što je pogrešan nego zato što smatra da je Bell pogrešno protumačio koncept objektivnosti. Ward je napisao kritiku Bellov i rekao da neutralnost ne traži od novinara da budu hladna i uzdržana bića nego da tačno predstavljaju činjenice, na osnovu pouzdanih i različitih izvora, stručnih mišljenja, dokumentacije, tačnih citata i fer predstavljanja glavnih stavova i pogleda o nekoj temi. U slučaju genocida, primjer koji Bell više puta spominje, objektivni novinari mogu pisati protiv takvog zla na osnovu dobrih razloga i činjenica, naveo je Ward.³³

32 Karoline von Oppen, "Reporting from Bosnia: Reconceptualizing the Notion of a 'Journalism of Attachment'".

33 Stephen J. Ward, "An Answer to Martin Bell: Objectivity and Attachment in Journalism", *Harvard International Journal of Press/Politics* (3, d1998), 121–25.

Kritičari ovog pristupa nisu se složili sa svođenjem konflikta na **borbu između dobra i zla**, ulogu sudije koju novinari time preuzimaju, te podsticanje novinara da se smatraju pravednim i onima koji trebaju moralisati. Također su kritikovali stav da novinari trebaju pozivati na djelovanje – nešto što za neke pripada aktivističkom novinarstvu – a pozivi često mogu biti svedeni na predstavljanje Zapada kao spasitelja „neciviliziranog svijeta“.³⁴ Kritičari su gledali i na uticaj koji takvo izvještavanje može imati na javnost te naročito istaknuli da su podjele koje su strani novinari pravili tokom izvještavanja iz BiH, podjele na dobre i loše, dovele do demonizacije Srba u javnosti.³⁵

Bitno je napomenuti da je kao reakcija na dominantne prakse izvještavanja tokom 1990-ih nastalo i **mirovno novinarstvo**, koje se suprotstavlja medijskom predstavljanju konflikta na dobre i loše. Jake Lynch i Annabel McGoldrick, u knjizi *Peace Journalism* (2005), navode da se ova vrsta novinarstva suprotstavlja ratnom novinarstvu u kojem se izvještavanje dešava na razini *mi protiv njih*, koje demonizira jednu grupu, širi propagandu, usmjereno je na pobjedu i fokusira se samo na vidljive posljedice nasilja. Mirovno novinarstvo uzima u obzir kompleksnost konflikta, sa empatijom prilazi konfliktu, „humanizira“ i drugu stranu, daje glas običnim ljudima i izbjegava da konflikt svede na dvije strane i jednog pobjednika. Jedan od elemenata ovog novinarstva jeste izbjegavanje riječi koje demoniziraju jednu stranu.³⁶

Iako se ova teorija novinarstva čini sveobuhvatnom, naročito jer uzima u obzir i uticaj koji će medijski izvještaji imati na publiku ali i na nastavak konflikta, procese pomirenja i suočavanja sa prošlošću, ipak je teško pred stravičnim zločinima držati se ovih principa. Mirovno novinarstvo, koje ima elemente konstruktivnog novinarstva, osmislili su teoretičari koji su razmatrali način na koji novinarstvo može doprinijeti prevazilaženju sukoba, što i može biti slučaj kada je riječ o političkim konfliktima, podijeljenim ratnim memorijama, procesima suočavanja sa prošlošću.

Novinarstvo privrženosti došlo je od novinara sa terena koji su svjedočili stravičnim ratnim zločinima i genocidu. U tim trenucima sve što su mogli uraditi – a što im je moralna dužnost nalagala – jeste da svojim očima i ušima i zdravorazumski shvate šta se dešava, obavijeste javnost i – koliko god se teoretičarima novinarstva to činilo neprihvatljivo – pozovu na djelovanje.

34 Bob Franklin i drugi, *Key Concepts in Journalism Studies*.

35 Karoline von Oppen, "Reporting from Bosnia: Reconceptualizing the Notion of a 'Journalism of Attachment'", 21-33.

36 Center for Global Peace Journalism.

Njihova moralna i novinarska dužnost nalagala je da imenuju stvari pravim imenom, ukažu na počinitelje i svojim izvještavanjem pokušaju potaknuti na djelovanje one države koje mogu nešto učiniti da rat i stradanje prestanu.

Možda su u pojedinim dijelovima upali u simplificiranje i predstavljanje crno-bijelog svijeta ali u okolnostima stravičnih zločina, potreba da se shvati da druga strana priče zvuči kao opravdanje. U situacijama stravičnih ratnih zločina i stradanjima civila, silne teorije novinarstva i koncepti padaju u vodu, a ono što novinarima ostaje jeste morala dužnost i zdrav razum.

MS. EDGERTON:

Q. Mr. Bell, I have a couple of questions about this report, and first I'd like to refer back to the scene where someone fetching water was wounded by sniper fire. Was this a situation where someone was, as you've alluded to before, caught in the cross-fire?

A. No. The man who was -- who was wounded had clearly been targeted. We could have gone anywhere in the city that day. We just chose this particular example, and we -- and we stayed there. And I have to confess that after all these years, I still find that report quite painful to watch.

One effect was that I was subsequently accused by elements in the British Government of being, I think it was called, a founder member of the "something must be done" club; that is, that the images, themselves, called for international intervention.

Q. In terms of the situation for civilians in the city, as you observed it over the course of time, do you find this report of yours to be an accurate depiction?

A. Yes, I'm confident that it is accurate and truthful. There was no fiddling with the soundtracks. You can see the woman wincing when she hears the sniper fire. There was -- this was the worst winter of the war, the winter of 1992 to 1993, and I think that report conveys an accurate picture of the suffering inflicted on innocent people.

TRAGOV ZLOČINA

Midhat Ajanović

Djeljiva je za život zasoreno...
Djeljiva je za život zasoreno...
Djeljiva je za život zasoreno...

**Zašto se nedavna dešavanja u Bijeljini tako brzi i ovi gradnici...
Zašto se nedavna dešavanja u Bijeljini tako brzi i ovi gradnici...
Zašto se nedavna dešavanja u Bijeljini tako brzi i ovi gradnici...**

ŽRTVE

U bijeljinskom pokolju stradalo su četiri porodice...
U bijeljinskom pokolju stradalo su četiri porodice...
U bijeljinskom pokolju stradalo su četiri porodice...

Iza Arkanova ranjenika

U Birmoju nam pokazuju ranjenika...
U Birmoju nam pokazuju ranjenika...
U Birmoju nam pokazuju ranjenika...

Izlaz iz pakla

Fikret Abdić odlazi u Radio-Bijelinu...
Fikret Abdić odlazi u Radio-Bijelinu...
Fikret Abdić odlazi u Radio-Bijelinu...

Dakle, kako je komunistički rad...
Dakle, kako je komunistički rad...
Dakle, kako je komunistički rad...

Midhat Ajanović - CRTA

Napojile i bore!

Na izlasku su susreli dva izbjeglica...
Na izlasku su susreli dva izbjeglica...
Na izlasku su susreli dva izbjeglica...

NEZABORAVNI VUKORAVI

U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...
U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...
U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...

Lukica - Kurjaci Četnici su ubili

U Lukici je predočeno da su ubili...
U Lukici je predočeno da su ubili...
U Lukici je predočeno da su ubili...

U gradu više nema mjesta za nas

Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...

Uzastojni izbjeglice za sutradaj

Uzastojni izbjeglice za sutradaj...
Uzastojni izbjeglice za sutradaj...
Uzastojni izbjeglice za sutradaj...

U gradu više nema mjesta za nas

Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...

U gradu više nema tragova odbrani borbi

U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...
U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...
U gradu nema sumnjivo tragova odbrani borbi...

Lukica - Kurjaci Četnici su ubili

U Lukici je predočeno da su ubili...
U Lukici je predočeno da su ubili...
U Lukici je predočeno da su ubili...

U gradu više nema mjesta za nas

Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...

U gradu više nema mjesta za nas

Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...
Pokazali mi je na sumnjivoj...

ISKUSTVA IZ SUDNICE

Elvira Jukić-Mujkić

Nakon što su devedesetih zabilježili ubijanja, razaranja i druge zločine u ratovima koji su pratili raspad Jugoslavije, desetine novinara i novinarki su dali svoj doprinos kažnjavanju nalogodavaca i počinitelja kroz svjedočenja na suđenjima u Hagu. U nizu sudskih procesa koji traju više od dvije decenije, ono što su novinari i novinarka vidjeli i način na koji su razumjeli događaje kojima su prisustvovali, bio je važan dio utvrđivanja činjenica o počinjenim ratnim zločinima, uključujući i genocid. Osim potvrđivanja detalja o njihovim ratnim izvještajima, mnogi od njih su morali braniti i profesiju, a neki od vrhunskih svjetskih novinara i sami su se osjećali kao na svojevrsnom suđenju – i njima i novinarstvu.

Poziv za svjedočenje u Hagu pojedini su novinari i novinarka dočekali spremno i odmah prihvatili. Drugi su u pozivu vidjeli opasnost da će biti iskorišteni i prevareni, neki su osjećali da je to šansa da konačno kažu sve što su vidjeli, a neki su to smatrali još jednom profesionalnom dužnošću za koju su im bile potrebne stare ratne bilježnice da se podsjetite na vrijeme i događaje koje su zapisali.

„Pregledate sve bilježnice, pitaju vas da se sjetite stvari koje nisu zapisane. Suđenje je – ima jedna izreka na engleskom: *cjelina je veća od zbira svojih dijelova*. U slučaju se sve mora podudarati. Bila je ta, recimo, tehnička priprema, pravna priprema s tužiocima, ali tu je i psihološka priprema“, priča Ed Vulliamy i dodaje da je dio *pripreme* bio i susret u hotelu sa drugim svjedocima, koje je kao zatočenike posljednji put vidio tokom rata u logorima.

Za njegovu kolegicu, francusku novinarku Florence Hartmann, dolazak da svjedoči nije bio rezultat inicijative tužilaštva ili odbrane, nego njen lični prijedlog. S pozicije glasnogovornice Tužilaštva, detaljno je pratila suđenja, uključujući i ono bivšem oficiru JNA Veselinu Šljivančaninu za ratne zločine u Vukovaru.

„U mom slučaju je bilo važno da svaki odgovor bude što kraći, jer svaka dodatna rečenica otvara drugoj strani prostor da sumnja u to što govorite. Tako je meni rečeno da trebam da se suzdržim, da kažem šta imam i da ne idem okolo“, kaže Hartmann. „Svjedok dolazi za jednu malecku stvar, svi tu imaju svoju ulogu tako da se cijela priča može rekonstruisati. Svako treba da utvrdi jednu posebnost i ne ide se dalje.“

I beogradski urednik s početka 1990-tih, Slavoljub Kačarević, intervjuisao je Šljivančanina 1991. godine, što je bio razlog za poziv na svjedočenje u Hagu, koji je i prihvatio. Kaže kako je u međuvremenu „razmišljao o tome šta ću ja tamo i šta da svedočim i prevarit će me nešto, upotrebit će me nekako. Dakle, nisam gajio nikakvu iluziju o tom sudu, jednostavno nisam imao poverenja“. Navodi kako nije razmišljao o reakcijama u Beogradu koliko o tome kako će reagovati optuženi koji su već dugo bili u zatvoru.

„Pošto sam naročito Šljivančanina poznavao – posle tog intervjuja smo se upoznali i viđali često – a i tog kapetana Radića – ne tako često – ali znao sam ljude, prosto sam razmišljao kako će oni reagovati i došao sam do zaključka da, pošto se znamo, oni od mene neće očekivati ništa loše i zašto da ne?“ priča Kačarević, koji se pripremao tako što je čitao svoje ranije objavljene tekstove. „Nekoliko puta sam ih čitao pitajući se stalno šta se od mene očekuje tamo, zašto me optužba, tužilac, stavio na spisak. Šta ću ja njima? I sve sam mislio da su oni nešto našli u tim tekstovima što ja nisam video.“

Odlazak u Hag i pripreme za suđenje

Nakon razgovora sa istražiteljima, prihvatanja poziva i organizacije putovanja u Hag, novinari i novinarke su ispričali kako su imali slična iskustva u onome što se dešavalo između slijetanja na aerodrom do trenutka kada su sjeli na stolicu za svjedoke. Po dolasku u Nizozemsku, većina kaže kako ih je na aerodromu čekala osoba koja je imala vidljivu kodnu riječ istaknutu na tabli, s kojom bi se upoznali i koja bi ih provela do hotela u Hagu, gdje bi se prijavili anonimno ili bar ne pod svojim imenom. Prije suđenja gdje je predviđeno da se pojave, dovezli bi ih do zgrade suda i osiguranje bi ih provelo do prostorija pred sudnicom.

Kad je došao u hotel, nekadašnji dopisnik britanskog *Sunday Timesa* Andrew Hogg je, prisjeća se, imao malo slobodnog vremena i odlučio da ode negdje u Hagu. Pozvao je taksi, a čim ga je ugledao, taksista za koga je brzo saznao da je Hrvat, pitao ga je da li je on svjedok. „Pomislio sam, toliko o tajnosti.“

Novinarka BBC-a Jacky Rowland je stekla utisak da svjedocima generalno nije bila na raspolaganju velika podrška, ali se prisjeća kako joj jeste ponuđena fizička zaštita ako smatra da joj je potrebna. Dok je u to vrijeme boravila u Londonu, smatrala je da joj tamo nije potrebna pratnja, ali kad bi odlazila u Beograd, nije bilo isto: „Svi znamo šta se dešavalo u Beogradu. Pričali smo o ljudima kao što je Zoran Đinđić. Naravno, ja nisam političarka ili ta vrsta javne ličnosti u Beogradu, ali to je bilo nestabilan i nepredvidljiv period i dešavali su se atentati u javnom životu. Bilo je tu i drugih novinara. Znae, Dejanu Anastasijeviću je kroz prozor bačena granata ili tako nešto, i morao je odseliti u Brisel. Naš pokojni kolega. Smatrala sam da moram biti oprezna.“

BBC-ev novinar Jeremy Bowen se u intervjuu za *Mediacentar Sarajevo* prisjetio protokola gdje bi ga dočekali, smjestili u hotel, a onda prije svjedočenja pripremili na način da ga provedu kroz dokaze da se podsjeti detalja.

„Bio sam u programu svjedoka i kada biste sletjeli na aerodrom, oni bi vas dočekali, uzeli vam pasoš i proveli vas kroz carinu da bi zaštitili vaš identitet. Za novinara to nije problem, čak je pomalo zabavno. Ali naravno, ako dolazite iz nekog sela i ako ste žrtva etničkog čišćenja, ako ste iz Srebrenice, ako ste preživjeli genocid, onda je to puno veća stvar“, kaže Bowen.

Događaji s početka rata u Vukovaru za radijsku spikericu Zvezdanu Polovina bili su traumatično iskustvo u kojem je ubijen njen suprug a ona prognana. Kada su je deceniju poslije zvali iz Haga da najave mogućnost njenog svjedočenja, doživjela je to kao traumatičan poziv, jer su je pitali želi li biti zaštićeni svjedok, želi li da joj se vidi lice ili da joj modifikuju glas. Samo putovanje u Nizozemsku opisuje kao uznemirujuće, jer nije bila sigurna šta joj se može desiti, putovala je sama, bila je u strahu i imala je dileme šta da kaže. A onda je odlučila: „Ono što budem znala, ja ću odgovoriti, što ne znam – ne znam, ako se nečega ne sjećam – ne sjećam se, jednostavno ću im to tako reći.“

Prije nego je pristupio suđenju kao svjedok, Martina Bella je optuženi Radovan Karadžić pozvao u svoju ćeliju na razgovor. Vođen znatiželjom, pristao je i pored protivljenja tima optužbe. Susret s Karadžićem opisuje kao uljudan sastanak na kojem nisu pričali o svjedočenju i tokom kojeg mu se Bell zahvalio što je bio susretljiv prema njemu kao novinaru kad je rat počeo.

„Uvijek je bio najotvoreniji prema nama. Smatrao je da svijetu mora nešto dokazati i da smo mi sredstvo za to. Tek kada je pomislio da se cijeli svijet okrenuo protiv njega u avgustu '94. godine, tada nas je potpuno blokirao i više nam nije bilo dozvoljeno da idemo na Pale do kraja rata“, kaže Bell.

Svjedočenje je za njega, kaže, bilo teško, prvenstveno zbog ozbiljnosti optužbi i kazni koje je tužilaštvo tražilo. Pored toga, naglašava kako je svjedočenje došlo mnogo godina nakon događaja o kojima je trebalo da govori, a mogao se osloniti na lična sjećanja, svoje sveske i TV-priloge iz tog vremena.

Ulazak u sudnicu

Suočavanje novinara i novinarki sa optuženima izazvalo je različite reakcije: neki su se optuženici smješkali, drugi su ih sami ispitivali, a pojedini su ih pokušali diskreditovati.

„Mislim da sam vidio da se Hadžihasanović malo zavalio u stolici, ovako, s poluosmijehom. Mislim da ga ranije nisam upoznao, čini mi se da ga je samo zaintrigiralo to što novinar svjedoči“, prisjeća se Hogg, koji je pozvan da potvrdi kako je intervjuisao vođu mudžahedina u BiH, Abdela Aziza, uz pribavljenu dozvolu Armije RBiH. „Drugo suđenje s Delićem je bilo drugačije, jer su mi postavili nekoliko čudnih pitanja o ideologiji mudžahedina, za šta nisam nikakav stručnjak.“

Bowen svjedočenje opisuje kao prilično preciznu operaciju bez prostora za osjećaje. Precizna pitanja i transkripcija su zahtijevali puno koncentracije i na kraju dana je dolazio umor.

„Na nekim suđenjima, mislim na suđenju Karadžiću, dva dana sam bio na klupi za svjedoke i Karadžić me je ispitivao. Pokušavao me diskreditovati. Spominjao je Bliski Istok i svašta nešto, ali i očekivao sam to od njega. I mislim da sam se izborio sa tim.“

Bowena je odbrana pokušala diskreditovati i u slučaju *Prlić i drugi*, kada mu je advokat Slobodana Praljka ispitivao vjerodostojnost i istinitost jednog ratnog izvještaja. Bowenov nekadašnji izvještaj je opisao kako se sa razglasa u Mostaru svakodnevno mogla čuti „hrvatska propaganda“, a advokat odbrane se fokusirao na jedan detalj iz Bowenovog dokumentarca – konkretno tonski zapis koji se može čuti dok Bowen opisuje šta je tada vidio i čuo. U tom dijelu Bowenovog dokumentarca s razglasa se čuje glas koji objašnjava koji je pozivni telefonski broj za Hrvatsku, isječak za koji je odbrana tvrdila da nije pokazatelj propagande o kojoj je bilo riječi.

„Ja ne izmišljam, časni sude. Ovdje su izneseni kojekakvi navodi o mom profesionalizmu. Ja sam već dugo novinar, i kažem vam, ja imam obuku, vi kao novinar ne izmišljate stvari. I vjerujte, nije bilo potrebno izmišljati stvari u Mostaru – ono što se tamo događalo bilo je izuzetno dramatično i zato mi o tome i razgovaramo 14 godina kasnije. To je bilo doista dramatično i to se sve tamo nalazilo pred našim očima. Ja ovo nisam izmišljao i stojim stopostotno iza svega onoga što sam tamo izvještavao. Ja nisam izgovarao nikakve laži o tom ratu“, ispričao je Bowen na suđenju nakon što ga je advokat pritiskao oko detalja o insertima koje je koristio.

I Aernout van Lynden je u sudnici, na pokušaje Karadžićeve diskreditacije i umanjenja nivoa profesionalizma, pojašnjavao kako su nastajali njegovi izvještaji za *Sky News*.

„Moji izvještaji nikada nisu promijenjeni. Nikakav ih urednik u Londonu tokom cijelog mog boravka u Jugoslaviji nije promijenio. Ja se samo sjećam jedne snimke koja je jednom izvađena iz jednog priloga. To je odlučio učiniti jedan urednik. Vidjelo se kako krv curi niz leđa jedne ranjene osobe, on je smatrao da je to previše grafički, da je to nepotrebno, da je to prejako. Međutim, ja sam protestirao, rekao sam da ostavi moj prilog na miru i onda je ta snimka vraćena u sam prilog. Prema tome, niti jedan od mojih priloga nikada nije premontiran. Da li se pak to dešavalo drugim novinarima, to ne znam, o tome ne mogu govoriti. I moram još jednu stvar spomenuti. Američki televizijski novinari moraju poslati pismeni dio svojih priloga svom uredu u New Yorku ili Atlanti prije toga. Britanska televizija ne radi tako, britanska televizija to ne traži. Prema tome, moji su prilozili bili moji. Oni su poslani u London i odatle su emitirani. Koliko je meni poznato, niti jedan moj prilog nijedan urednik u Londonu nije promijenio.“

Kada je ušla u sudnicu, Zvezdana Polovina je prvo mislila kako će gledati samo ravno, u sudiju: „Lijevo od mene su sjedili optuženi, njihova obrana, ja sam mislila nema šanse da ja pogledam u njih, jer sam smatrala da će mi to biti jako teško vidjeti ljude odgovorne za smrt mog muža. I ne samo mog muža, nego 264 osobe – 200 ih je ekshumirano na Ovčari, a za 64 osobe se više uopće skroz do sad ni ne zna gdje je njihova grobnica. Međutim, vremenom jednostavno sam ja zaboravila na tu moju namjeru“, kaže ona i dodaje: „Mrkšić je djelovao jako utučeno, jako tužna faca, meni je to izgledalo ili kao pokajanje ili kao suosjećanje s mojim svjedočenjem. Radić je bio onako dosta ravnodušan, neutralan, a Šljivančanin se smijao. Da. Na to njegovo smijanje se javio određeni revolt u meni i mislila sam moram dati sve od sebe da budem što bolja, samo da taj čovjek završi u zatvoru na što je moguće više godina.“

Prva reakcija kosovskog novinara i aktiviste Vetona Surroija na poziv za svjedočenje bila je da je to bio trenutak pravde za njega.

„To je jedan proces oslobađanja sjećanja na rat, na jedan vremenski period koji je Kosovo prošlo, i naravno da to znači ponavljanje raznih mora. Ali, naročito u slučaju protiv Miloševića, osjećao sam presiju u smislu obaveze da što više doprinesem da se stvari znaju, pošto sam mislio da to nije samo stvar suđenja dotičnoj osobi, već je suđenje jednog vremena i na kraju će to biti značajan dio historije, i u tom vremenu Kosovo ima za šta da osjeća ponos.“

„Neobično je jer ste kao ribica u akvarijumu“, kaže britanski novinar John Sweeney. „Tim želi da vam bude dobro, ali imate ograničenja o čemu možete razgovarati s ljudima i nekako se osjećate kao da ste prepušteni sami sebi. Želite to dobro uraditi i poštovati vladavinu zakona, ja vjerujem u to.“

Korištenje uobičajenih izraza poput „krvi do koljena“ i druge slične detalje novinar *Independenta* Robert Block je morao pojašnjavati na suđenju Karadžiću i to je bio još jedan primjer analiziranja ratnih izvještaja novinara do najmanjih pojedinosti. Osim onoga o čemu su izvještavali, novinare su ispitivali i o njihovim pogledima na određene situacije i događaje i u pojedinim slučajevima tražili i njihove interpretacije događaja kojima su prisustvovali.

Prva zapažanja

U opisivanju dolaska u Hag i samog svjedočenja, neki od intervjuisanih novinara se usmjeravaju isključivo na opis procedure, prostora, sobe za svjedočenje, dok se drugi prisjećaju susreta sa ostalim svjedocima, preživjelim logorašima, porodicama žrtava, i razgovora u zajedničkim prostorijama hotela.

Dolazak i svjedočenje u Haškom tribunalu je za Grulovića predstavljalo iskustvo gdje su te radnje potpuno dio kontrolisanog sistema i prisjetio se kako je to uključivalo i sate čekanja u različitim prostorijama.

„Ja znam da sam čekao dva i po ili tri sata u tom malom jednom sobičku, prepušten sam sebi. U početku, čovek razmišlja, preslišava se, šta da kaže, kako da kaže, ovamo, onamo. Međutim, posle krene nervoza. U tom jednom malom zatvorenom prostoru, nema ni prirodnog vazduha, nego neka veštačka klimatizacija. Dva koraka levo, dva koraka desno, teskoba. Da li oni to namerno rade da bi se i svjedoci osećali teskobno, baš onako, da bi delovali na psihi, sad ne znam to, ali mogu da pretpostavim da da“, ispričao je za Media-centar Sarajevo.

„E onda, kad uđete, ulazite u sudnicu i tu postoji protokol, kako se ulazi, kome se obraćate, kako, da li treba da gledate u pravcu optuženih, da li ne treba, sve vam oni to kažu. Kad izađete napolje, kad prođete celu tu proceduru i kad pogledate tu zgradu i kad znate da se tu skupilo hiljade godina nekog zatvora za neke ljude koji nikada neće videti slobode, čudan osećaj, čudan. A vi doživite olakšanje, zato što ste napolju, gledate nebeski svod i udišete vazduh. To je kao čovek. Kao profesionalac, u datom trenutku, kad sam bio kao svedok, nisam uopšte razmišljao da sam profesionalac. Da li treba da zapamtim neki detalj i da nešto napišem o tome kad izađem napolje? Ne. Uopšte me to nije zanimalo. Jedva sam čekao da završi moje svedočenje, da završim tu protokol, sednem u avion i da odem.“

I Slavoljub Kačarević opisuje sličan protokol i kaže da je, nakon svih uputa i instrukcija, šta će ko da pita, kakav je redoslijed, i ostalog, a prije nego uđe u sudnicu, imao na raspolaganju psihijatricu koja je provela s njim cijeli dan kada su bile pauze. Prisjetio se kako je to bila „engleska Egipćanka rodom, fantastična jedna osoba, nezaboravna, lepa i pametna“.

„Ona je uglavnom razgovarala, pitala kako mi je, tako te neke banalnosti (...) *pa kako to kod vas izgleda taj rat*, pa ovo, pa ono. Ja sam na prvom susretu sa njom mislio da ona takođe učestvuje u radu tužilaštva, prikuplja neke podatke koji oni eventualno misle da može da izvuče od mene kao jedna lepa žena i vešta u razgovoru, je li. Naravno, to nije tako, ali čovek je u jednoj posebnoj psihozi kada vas vodaju tako po tim zgradama. Recimo, ulazak u zgradu tužilaštva, to se prolazi kroz bezbroj nekih kontrola i vrata. Kakav aerodrom, kakvi bakrači, što smo svi videli kao stroge kontrole. Ovo je nešto nezamislivo. Pa neki beskrajni hodnici, na kraju su opet vrata sa rešetkom, sa nekim skenerima i tako, dok stigneš do tog tužioca ti ideš kroz lavirint, ne bi znao čovek sam da se vrati“, priča Kačarević.

„U toj atmosferi, kada je čovek tamo u toj mašini koja je velika, zastrašujuća i totalno dehumanizovana, od izgleda svega toga do ophođenja, svi su ljubazni, ali na jedan način koji prosto iritira“, kaže on. „Stoga čovek oseća neku vrstu prezira. To je jedna ljubaznost koja ustvari to nije. To je samo jedno pristojno ponašanje, ali... Ili sam ja bio u takvom raspoloženju.“

I nekadašnji urednik i novinar beogradskog magazina *Vreme*, pokojni Dejan Anastasijević, dao je svoj doprinos utvrđivanju istine o zlodjelima počinjenim tokom raspada Jugoslavije. Zbog svog izvještavanja tokom ratova 1990-tih i kasnije te svoje spremnosti da svjedoči u Hagu, plaćao je cijenu i u vidu odnosa društva i države prema njemu ali i u vidu dvije kašikare podmetnute na

prozoru njegovog stana u Beogradu. Od detonacije jedne od njih pričinjena je materijalna šteta i poslana snažna poruka novinaru koji je u to vrijeme, 2007. godine, govorio i pisao o ubistvima koja su počinili pripadnici specijalne srbijske jedinice *Škorpioni*.

U *Haškom dnevniku* objavljenom u *Vremenu* 2002. godine Anastasijević je opisao svoja iskustva sa „prijateljskim“ tužiočevim ispitivanjem i prelaskom na pitanja koja je za njega imao nekadašnji predsjednik države Slobodan Milošević.

„Moram da priznam da imam tremu jer se Miloševiću mora priznati izuzetan talenat za ponižavanje drugih ljudi. Ipak, kako vreme prolazi, trema me sve više napušta jer primećujem da se optuženi, u skladu sa svojim poznatim prezirom prema novinarima, gotovo uopšte nije pripremio“, pisao je Anastasijević i pojasnio kako je optuženik i pored toga pokušavao da umanja „prezrivo komentarama bilo kakvu važnost mog svedočenja i na kraju me naziva ‘petorazrednim svedokom‘“.

Nakon njegovog svjedočenja u Hagu koje se gledalo u Srbiji, telefon redakcije *Vremena* se, kako je opisao tadašnji urednik Dragoljub Žarković, usijao, a osim nekoliko čestitanja na hrabrosti novinara, ostali su pozivi bili uvrede i prijetnje i poruke „neka se taj ne vraća u Beograd“.

Važnost svake riječi

Kao što autor uvodnog članka u ovoj knjizi dobro primjećuje, kod stranih se novinara često spominje *bilježnica*, dok su se domaći novinari više uzdali u svoja sjećanja. U nekim je slučajevima i nemoguće ili netaktično bilo imati bilježnicu zbog specifičnosti situacije u kojoj su se nalazili i opasnosti da zbog bilježnice stradaju.

Za bh. novinara Aliju Lizdu bilježnica nije bila opcija jer je mjesec proveo kao logoraš u stravičnim i nehumanim uslovima i jedino gdje je mogao da *bilježi* jesu njegova sjećanja. Iz njegovog intervjua se da naslutiti i koliko je jako „pritisnuo olovku“ pa mu i skoro tri decenije poslije ni sitni detalji nisu izbljegli. Na osnovu sjećanja je i Zvezdana Polovina svjedočila o svojim iskustvima u redakciji Radija Vukovar i onome što je i privatno preživjela.

Svetost tačnosti svake napisane riječi najbolje je vidljiva u bilješkama poput onih koje su pravili, sačuvali i sudu predočili Vulliamy, Bell ili Hartmann, i koje

su se uklapale u silinu ostalih dokaza, bili vezivno tkivo, potvrdili još jednom drugi dokazni materijal ili jednostavno dolili kap na već izgrađen kontekst u kojem su se desili ratni zločini za koje se sudi.

U to vrijeme novinar *Slobodne Bosne*, Sead Omeragić, u aprilu 1992. godine, predstavljajući se kao tjelohranitelj Fikreta Abdića, člana Predsjedništva RBiH, odlazi u Bijeljину u kojoj se, između ostalog, susreo i sa Željkom Ražnatovićem Arkanom, nikada sudski procesuiranim zloglasnim sijačem smrti po istočnoj Bosni. U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo* Omeragić opisuje različite situacije koje su prethodile tom susretu, a uključivale su dovitljivost i uličnu snalažljivost koje su mu život spasile kad je pobjegao iz Trebinja u Sarajevo. Pod utiscima opasnosti posjete Bijeljini u to vrijeme i u takvom društvu, vratio se u Sarajevo i napisao tekst *Krvavi Bajram u Bijeljini*, koji je detaljno seciran desetak godina kasnije u haškoj sudnici.

„Bio sam dosta izgubljen. Kada sam pisao taj tekst, činilo mi se kao da neki drugi čovjek sjedi za tim stolom i piše taj tekst“, prisjeća se. „Bilo je nešto u napetosti, u svemu tome, dok sam bio tamo po Bijeljini. Vidio sam... i ranjenike smo posjećivali i svašta nešto. Prišli su mi ljudi koji su rekli da ih puno ima u nekom podrumu ubijenih i to sve. Sva ta situacija u Bijeljini mi je, kao ono PTSP u malome“, kaže Omeragić i dodaje kako je pri povratku u redakciju uredniku sve ispričao ali kada je pisao tekst, mnogih se detalja nije mogao sjetiti, pa je taj tekst pisao iz nekoliko pokušaja.

U onome što danas opisuje kao stanje šoka ili djelimične amnezije zbog intenziteta osjećaja vezanih za posjetu Bijeljini na početku rata u BiH, u članku koji je napisao i koji je i izašao u novinama, kaže, potkralo se nekoliko riječi koje su u haškoj sudnici bile materijal za njegovu diskreditaciju kao svjedoka.

„I tu se nađe jedna rečenica koju ja nikad nisam mogao napisati“, pojašnjava on opisujući atmosferu u redakciji dok je tekst i nastajao 1992. godine, kada je neko donio rakiju i ponudio i njemu. „Nisam volio da pijem i ja samo liznem i dam to dalje, a tu rečenica stoji, ja je nisam mogao staviti nikako – tim prije što smo mi tu bili možda nekih sat vremena, ne više – kaže: ‘I tako smo mi pili cijeli dan’. Odakle ta rečenica, ja nikad nisam skontao. Sjedali su još neki ljudi za taj sto, gdje sam ja radio, taj tekst pisao“, kaže Omeragić i dodaje kako ni danas nije shvatio kako je uletjela ta rečenica u tekst, na čemu se odbrana Momčila Krajišnika najviše zadržala.

Da je znao da će ga zbog toga ispitivati na sudu, kaže da bi ga drugačije napisao. „Prevladala je neka vrsta PTSP-a, poslije svega onoga što sam vidio

tada, doživio. To je bilo nekih pola dana tamo boravka, užasavajućeg“, kaže Omeragić i prisjeća se svoje reakcije nakon izlaska članka: „Vidim rečenicu tamo koja ne pripada meni, koja jednostavno nije tačna, nisam je mogao napisati tamo.“

Slobodana Miloševića u sudnici Omeragić opisuje kao vrckavog, inventivnog u suđenju i kaže kako pokušava „da vas navuče, ima tu vrstu refleksa, ima tu vrstu, na kraju krajeva, i obrazovanja“. Omeragić se prisjetio kako je pri svjedočenju da je u Bijeljini lično vidio da je general JNA, Marijan Praščević, podnosio raport Arkanu – što je ukazivalo na to da su Milošević i rukovodstvo imali uticaj preko paravojnih formacija – Milošević na to rekao da on to nije dobro vidio.

„A ja kažem: ‘Jesam, jesam, vidio sam’. *Ma, to je on prišao njemu pa ga pozdravio.* ‘Ne, ja kažem, ja sam vidio tačno kako on tri koraka, četiri, pravi između, kako mu se koljena zatežu’. A on, Milošević, je bio tada ljut, kaže: *Ma da ti malo ne lagiš,* kaže. I ja sam se nasmijao slatko. Međutim, u tom trenutku je nešto odjeknulo, puklo, i ja sam pogledao i tada sam vidio da je sudac, pokojni Richard May, klepio tim svojim čekićem sudskim i da se taj čekić odvojio i da je sve to palo ispod stola njegovog. Ja sam vidio ispod stola taj, traže svi taj [dio, op. a.], od tog čekića. I onda je on počeo da galami, da bjesni nešto protiv Miloševića i tu se sve završilo.“

Unakrsno ispitivanje

Ispitivanje o onome što su objavili i o čemu su izvijestili prošli su i drugi novinari i novinarkе koji su svjedočili. Unakrsno ispitivanje je kod Martina Bella vodio sam Radovan Karadžić.

„Iako je advokat Peter Robinson sjedio pored njega, sam je vodio svoju odbranu. I mislim da je htio procijeniti jesam li pokazao ikakvu pristrasnost u izvještavanju, što sam porekao. Mislim da nisam. Štaviše, većina mojih kolega je smatrala da sam prosrpski nastrojen jer sam toliko vremena provodio s njima i smatrao da je rješenje problema u njihovim rukama, kao što i jeste bilo“, prisjetio se Bell.

Jacky Rowland se prisjeća da je prvobitno pristala svjedočiti. a onda je sve postalo kontroverzno kada je BBC upozorio da „moramo paziti šta ćemo reći poslije“. Prisjetila se kako je bila pod velikim pritiskom zbog čega je bila prilično nervozna.

„Kada sam ušla u kabinu i stavila slušalice, u tom trenutku je najvažnije bilo da završim s tim i odgovorim na pitanja. Milošević je, naravno, odlučio da se sam brani na sudu. To je bila još jedna platforma na kojoj će ga gledati i slušati. Iako, ne, sad se sjećam, on nije smatrao da se sam brani, on je u sudnici provodio paralelnu tužbu protiv NATO-a. To je radio. Nije me stvarno unakrsno ispitivao kao svjedoka optužbe u slučaju protiv Slobodana Miloševića za genocid i ratne zločine, ispitivao me kao svjedoka u vlastitom zamišljenom suđenju NATO-u“, kaže Rowland.

„Nije mi stvarno postavljao pitanja o mom iskazu kako bi se pokušao odbraniti, pokušavao mi je postavljati pitanja koja bi nekako inkriminirala NATO i općenito Zapad. Uključujući BBC, znate, BBC je bio zapadnjački medij ili šta već, jednostavno... Koristio je priliku da pokuša postići bodove protiv NATO-a, protiv Zapada, protiv novinara, protiv BBC-a, protiv medija općenito. Na tome se zasnivalo njegovo ispitivanje. Da, pitao me o izvještajima koje sam napisala, pitao me o događajima, pitao me više neka opšta, filozofska, politička pitanja, naprimjer, smatram li da je BBC neutralan ili nepristrasan ili tako nešto. A ja sam odgovorila na to pitanje, dok gledajući unazad – na francuskom to zovemo *l'esprit de l'escalier*, naknadna pamet, kada tek kasnije silazeći niz stepenice smislite pametan odgovor – to nije bilo relevantno. Znate, na neki način me uvukao u svoje alternativne paralelno suđenje“, kaže Rowland i prenosi svoj utisak kako je Milošević namjerno nije pitao ništa o događajima kojima je svjedočila.

Unakrsno ispitivanje je bilo neugodno i za Branimira Grulovića. Kada ga je ispitivao tužilac, imao je utisak da je cilj bio da ga diskredituje, na što je ranije i upozoren. „Obratio sam se tužiocu i rekao sam da mi je žao što se tužilac nije dobro pripremio, a ja nisam došao ovde da držim predavanja iz televizijskog novinarstva. Na šta je bilo onako blago smejuljenje, tako da kažem, u sali. Ali, jeste tužilac znalac svog posla i stvarno se trudio da me izbací iz takta, a ja sam se žestoko trudio da ostanem smiren“, prisjetio se Grulović u intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*.

Unakrsno ispitivanje je bilo najteži dio svjedočenja i za Vulliamyja: „Jesam li sve tačno zapisao? Mislim, svjedočite, pod zakletvom ste, u pitanju je nečija sloboda. Zvierskog ratnog zločinca – ali ipak! To je sud, a ne televizijska emisija ili intervju poput ovog. Situacija je potpuno drugačija, pod zakletvom ste. Zapravo, iskreno, najteži dio je bio pokušati zaspati između svjedočenja jer biste završili na kraju dana i mogli ste si dopustiti pivo ili dva-tri, ali više od toga je loša ideja jer ujutro morate biti oštri kao britva. Mislim da mi je najteže bilo ponovno proživljavanje svega, ali moje iskustvo se ne može porediti sa

pravim svjedocima, onima koji su preživjeli i ožalošćeni i žrtve i silovane žene. Oni su na svjedočenju radili nešto što nijedna osoba ne bi trebala proživjeti. Pričali su stvari i tokom svjedočenja davali toliko detalja koje nikada ne bi rekli nama novinarima. Tako da je bilo izuzetno stresno.“

Karadžića, u čijem je predmetu svjedočio, Vulliamy opisuje kao ludog, neuračunljivog, opasnog luđaka, i prisjeća se kako ga je pozvao na intervju prije suđenja.

„Bio bi patetičan, možda bi čak bio smiješan da nije bio ubica, počinilac genocida, da nije bio jeftina imitacija Trećeg rajha. Postavljao mi je suluda pitanja: ‘Šta mislite o Srbiji?’ Takve ludosti“, kaže Vulliamy. „Sljedeći dan je bio potpuno drugačiji, on protiv mene. Nekako je... Znae, budala je, ali nije budala, pokušavao je sabrati dva i dva da dobije pet u svoju odbranu, ali to je nemoguće, rezultat je četiri. Jednom je rekao: ‘Tvrdim da svi pišete o jednoj smrti’, svi vaši ljudi, svi svjedoci, sve bilješke se odnose na jednu ubijenu osobu u Omarskoj. Rekao sam: ‘Ne razumijem pitanje, ali ako me pitate mislim li da je u Omarskoj umrla samo jedna osoba, moram reći da je odgovor ne’. To su bile samo sumanute mentalne igrice potpunog luđaka. Laskanje je nazvati ga luđakom. Znae da je gori od luđaka.“

Za Kačarevića je iskustvo svjedočenja u sudnici, u odnosu na pripremu, bilo puno neočekivanih provokativnih pitanja.

„Mislio sam da će me pitati samo ono što smo se pripremali. Međutim, ne, tu je bilo dosta novih pitanja koja nisam uopšte očekivao. Ja sad imam samo utiske, ja se detalja ne sećam, ali znam da je bilo iznenađujućih pitanja koja su baš bila onako na ivici onoga od čega sam ja strepeo. Hoću da kažem, bila su provokativna, bila su preterana, bila su bezobrazna. Pristrasna. Nisam očekivao da će tako biti, prosto zato što to nisam uistinu negde sreo dotle. Do samog suđenja to je sve izgledalo mnogo korektnije nego što sam očekivao i onda na samom suđenju kad su bili, doduše to je bilo u maloj meri, ali se desilo, ja sam bio krajnje onako iznenađen. Rekoh, vidi boga ti i oni su ipak krvavi ispod kože, iako se prave da su neutralni i fini.“

Svjedokinja tužilaštva Zvezdana Polovina se prisjeća kako joj je bilo teško svjedočiti kada joj je odbrana „stalno podvaljivala neka pitanja i to unakrsno ispitivanje je zapravo jako teško, jer oni skaču s teme na temu, u rečenicama pokušavaju podvaliti nešto što ja nisam rekla“.

„Ja sam očekivala da ću pričati ono što ja znam, da ću na neki način otvoriti dušu i da sam napokon na pravom mjestu. Međutim, to se nije dogodilo. Znači, ja isključivo odgovaram na pitanja tužitelja i njihove obrane. Vrlo kratko na pitanja tužitelja, a jako puno pitanja je bilo od strane njihove obrane“, ispričala je, dodavši i za nju posebno važan trenutak u sudnici, prije nego je suđenje počelo.

„Tako oni [obrana, op. a.] međusobno nešto razgovaraju i onda ta ženska, jedna jedina je bila žena u njihovoj obrani, neka Mira Tapušковиć, čini mi se da se zove, zvala se, i kaže ona jednom svom kolegi: ‘Ovu Polovinu ćemo lako riješiti’. I kako je ona to rekla, a ja sam imala strašnu tremu i bilo me je strah kako će sve to ispasti, kad je ona rekla: ‘Ovu Polovinu ćemo lako riješiti’, to je namjerno rekla da ja čujem i proizvela je kod mene totalno jedan efekt koji ona vjerovatno nije očekivala, jer sam ja u tom trenutku mislila *E, nećete!* i dobila sam nekakvu određenu hrabrost i sigurnost.“

Bivši logoraš Alija Lizde kaže kako je tokom suđenja u Hagu najviše rasprava vodio sa Slobodanom Praljkom, generalom HVO-a osuđenom za ratne zločine nad Bošnjacima tokom rata u BiH. Lizde kaže kako je Praljak „pokušavao da uvuče mene u tu neku priču vojničku“ o položajima, o vojsci.

Nasuprot kompleksnih i neobičnih pitanja koja su pojedini dobijali i osjećali se kao krive adrese, bilo je i iznenađujuće jednostavnih pitanja.

„Bio sam prilično zatečen nekim banalnim pitanjima tužilaštva. Pitali su me elementarne stvari, na primjer ‘Prepoznajete li ovo?’ dok su mi pokazivali sliku kalašnjikova. Naravno, svako živ je imao kalašnjikov u Bosni, to je bilo glavno oružje u ratu. Ali on je zapravo pokušavao sugerisati da je to bio razlog zašto su ljudi kojima se sudilo bili krivi, zato što je to bio kalašnjikov. Vjerovatno to nije direktni tok svijesti, ali meni je tako izgledalo. Bio sam pomalo zatečen banalnošću pitanja koja su mi postavljali“, kaže Tony Birtley i dodaje kako ga je tužilaštvo u slučaju protiv Nasera Orića pokušavalo navesti da kaže nešto što nije vidio.

„Ne kažem da se to nije dogodilo, samo kažem da ja to nisam vidio.“

I John Sweeney se tokom suđenja za ratne zločine na Kosovu prisjetio banalnih pitanja. Kaže kako se sjeća da ga je advokat napadao i kako mu je uzvraćao.

„Odbrana je govorila: ‘Vi samo radite PR za NATO, za Kosovare’, na šta sam odgovorio: ‘Ne, nije istina, zato što smo snimili i kako OVK pali srpske kuće, znači da smo nepristrasni’. To ne znači da smo potpuno neutralni zato što je jedna strana počinila ratne zločine, ali bez obzira na to, kada je druga strana prekršila pravila ratovanja i palila kuće, snimili smo ih i to je u našem filmu“, kaže on u intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*.

„Onda je došao red na odbranu koja, naravno, pokušava da vas predstavi kao... pokušavaju uništiti vaš kredibilitet kao svjedoka, a to većinom podrazumijeva traženje propusta u iskazu i naprotiv, nisu našli nijedan propust. Jasno sam rekao šta znam, a šta ne znam. Bilo je trenutaka kada sam rekao: ‘Ne znam’, što je uvijek najbolji odgovor, ali u nekoliko situacija sam rekao: ‘Ne, nisam’. Konkretno, advokat odbrane je rekao – radio je svoj posao i to je sve u redu i ispravno – ali rekao je: ‘Vi ste propagandist’ ili nešto slično, ‘Nikada niste kritikovali OVK’, a ja sam rekao: ‘Ne, to nije istina, snimili smo kako OVK pali srpske kuće, vidi se dim’. Snimali smo izdaleka i vidi se dim iznad druge kuće, tako da nisu mogli vidjeti da snimamo, ali rekli smo: ‘Ovo je dim, pale kuće’. To je bilo u dokumentarcu. I to je pokazalo da smo bili pravedni i iskreni i svjesni toga da je i OVK ili kosovska strana, kosovska vojska, radila loše stvari. Sve je bilo u dokumentarcu“, kaže Sweeney.

Svjedočenje kao pobjeda

Kosovski novinar Veton Surroi je tokom suđenja Miloševiću imao trenutak velikog olakšanja, i kako kaže, gotovo zadovoljstva pravdom.

„U tom trenutku, Milošević je za mene bio čovjek koji uvijek nekome stavlja lisice, i to ne samo individualno već i kolektivno. I kad je on prvi put došao na suđenje, kad su se otvorila vrata ulaza u sudnicu, video sam jednog velikog policajca, nekog sličnog skandinavskom tipu, kako on skida lisice Miloševiću da bi ovaj ušao u sudnicu. To je bio momenat satisfakcije zato što ovaj čovjek, koje je identifikovan kao onaj koji stavlja lisice opoziciji, svojim protivnicima, narodu Kosova uopšte, sada ulazi u salu sudnice sa liscicama, i to sam mu rekao na suđenju. Rekao sam – ja sam slobodan čovjek, ti si optuženi“, priča Surroi.

Lizde je bio sretan i zadovoljan što je u utvrđivanju ratnih zločina udio imala i njegova istina i osjećao se kao da je završio neku ličnu misiju „da sam rekao istinu pakla kroz koji sam prošao“. Za Jeremyja Bowena je uloga suda uopšteno ogromna, i „osim potrage za pravdom, predstavlja i potrebu da

se dokumentuje sve što se desilo“. Branimir Grulović smatra da njegovo svjedočenje nije bilo odlučujuće i da nije mogao da utiče na to da je Beara osuđen na doživotni zatvor.

Za Vulliamyja su svjedočenja novinara i novinarki važna ali ne i presudna. „Bio sam mali zubac na velikom zupčaniku. Ključne dokaze su iznijeli preživjeli i ožalošćeni, zatim vjerovatno pripadnici vojske i ljudi koji su mogli dokazati da je neka naredba izdata tu i tada, iz Beograda ili s Pala. U smislu da su svi ljudi protiv kojih sam svjedočio osuđeni, pretpostavljam da sam igrao ulogu u tome, ali ne zavaravam se u vezi sa svojim značajem za suđenje, kao ni u vezi sa značajem našeg izvještavanja tokom rata, koje je u suštini – iako je, nadam se, bilo profesionalno i u skladu s profesionalnim standardima – bilo potpuno besmisleno. Nismo postigli apsolutno ništa tokom rata. Mislim da mi novinari volimo sebi laskati, mislimo da imamo uticaja, ali nismo imali nikakvog uticaja.“

„Bilo je pomalo nadrealno vratiti se u London“, kaže John Sweeney. „Znate, odete na pivo s prijateljem: ‘I, šta ima kod tebe?’ – Pa, upravo sam svjedočio na Hagu. Ili Znaš, bio sam na sudu u Hagu. Šta si to radio?“

Feral Tribune

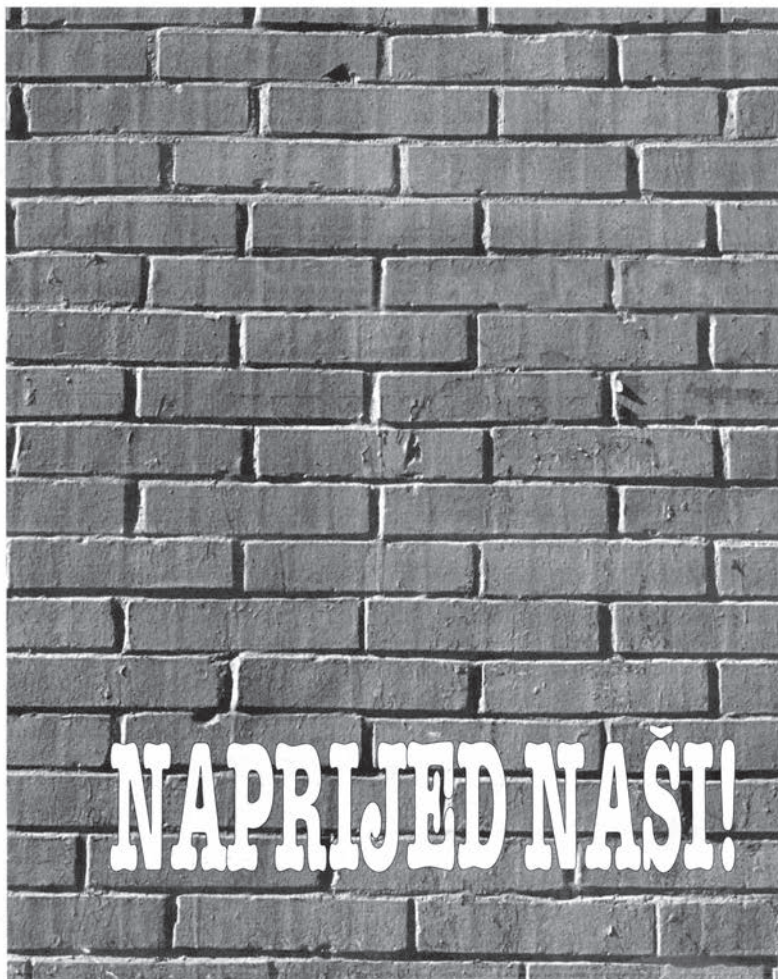
U broj: U broj: 437
Godina: Jedanaesta
Split, 1. februarijace 1994.
Tjednik izhodi glode & unatoč
svakog prvog utorka u tjeđnu

Tjednik hrvatskih anarhista, protestanata i heretika
(Bogu-mil i ni Vragu nisu mrskji)
Ureduje: Studio "VIVA LUCE"
(Viktor IV Ančić, predrag LUCIĆ, Boris DEŽulović)
Odgovara: don JOVAN PAVLOVIC

Cijena 5000 HRD

Ukazbom sredinje "Feral Tribune"
nije oslobođen plaćanja
Temeljnog i posebnog nameta na pamet

160 SIT; 4 DEM; 32 ATS; 4 CHF; 40 DEN; 16 FRF; 3,80 USD; 3,80 CAD; 4,50 AUD; 5,75 NLG; 315 FT; 92 FLUX; 19,50 SHR; 95 BEF; 85 KGS; 24 DKR

Feral Tribune, Split, 1. februar 1994.
(Mediacentar Sarajevo – INFOBIRO digitalni arhiv)

SUŠTINA JE OSTALA ISTA

Boro Kontić

Negdje u vrijeme ekspanzije društvenih mreža u prvoj deceniji novog milenija bio sam pozvan na jednu medijsku konferenciju u New York. Govorilo se o budućnosti novinarstva u novom okruženju. Ukratko, o traganju za odgovorom na pitanje *Šta nam je činiti, danas i ovdje?*

Učestvovali su doajeni profesije, ugledna američka imena iz jednako čuvenih medijskih kuća: od *National Public Radio* preko CNN-a do glasovitog *The New York Timesa*. Niko nije imao ni približno precizan ili utemeljen odgovor. Aktuelni trenutak je posmatran kao neka vrsta eksperimenta u kojem su svi pokušaji dozvoljeni. Malo je ko bio siguran u kojem pravcu mediji idu, a naročito se nisu usuđivali da predvide budućnost, makar onu mjerenu mjesecima. Svi su se složili da štampanim medijima prijeti nestanak. Neko je čak utvrdio i datum. Do 2046. godine, rečeno je, prestat će era printanih medija!

Ovog sam se sjetio čitajući intervju Jeremyja Bowena koji je dao za projekt *Mediacentra Sarajevo*. Upravo je u oktobru 2021. Bowen čuo da je *The New York Times* platio milione dolara za viralnu igricu riječima *Wordle*. Razlog – žele povećati posjećenost svoje stranice, a igrice su jedan od načina da to postignu. Ovaj list inače ulaže puno novaca u igrice, kulinarsku redakciju, videozapise, držeći se vjerovanja da to privlači čitalačku publiku.

„Novinarstvo nije ništa komplikovano. To je naš način da društvo i javnost razumiju šta se dešava. Novinarstvo je odraz te javnosti.“ Ovo je jedna od mogućih definicija novinarske profesije. Izgovorio ju je u intervjuu za naš projekat John Sweeney i dodao: „Posao nam je da govorimo istinu moćnim i bogatim, a moćnim i bogatim se to često ne sviđa. Mnogo mi je draže ostati u krevetu ili otići u *pub*, ali ako neko bogat i moćan kaže ‘začepite’ odmah ustajem iz kreveta ili izlazim iz *puba*.“

Međutim, pogled ovog britanskog novinara na budućnost profesije je pesimističan: „Moderni mediji, naročito *Twitter*, *Instagram* itd. bilježe sve što kažete, koliko god usputno, i to se može iskoristiti protiv vas. Problematično je i otežavajuće to višestruko bilježenje svih aspekata života. Nužne su dvije stvari: Prvo, morate sebe više kontrolisati, a drugo, način na koji društvo i zakon to posmatraju mora biti zreliji. Što će reći da i kad u trenutku kažete nešto glupo ili nepromišljeno da vas odmah ne počnu osuđivati zbog toga. Gubimo obični dijalog i koliko vidim, naročito u Americi, stvari postaju sve mračnije i mračnije.“

Jeremy Bowen je uvjeren da se temelji novinarstva ne mijenjaju. Imperativ novinara je, po njemu: biti pošten, brz, iskren. „Problem sa međunarodnim medijima jeste njihova sklonost da se posvete nečemu intenzivno, a zatim pređu na sljedeću stvar s jednakim intenzitetom. Ponekad zaboravimo gdje smo bili ranije.“

Bowen naglašava i da se promijenila tehnička strana profesije. U digitalnom dobu, vremenu društvenih mreža, sve je postalo *bum, bum, bum!* „Istina postoji, ali nažalost mnogi ljudi žive u eho komorama i gledaju samo ono s čime se slažu. Ako ljudi samo gledaju društvene medije i ono što im se sviđa, često su u okruženju postistine.“

Jeremy Bowen i danas izvještava i svjestan je ogromne moći društvenih mreža. Kaže da svaki dan pregleda *Twitter*, ali nastoji biti svjestan da su to vlastita mišljenja. I on objavljuje na *Twitteru*, ali ga koristi samo za posao, ne objavljuje ništa lično. U junu 2022. je imao oko 260.000 pratilaca. To je, po njemu, neizbježni dio medijskog krajolika. Na upit o opasnostima odgovara da su novinarstvu prijatnija lažne vijesti, nedostatak nepristranosti i manjak novca za pokrivanje priča.

U odnosu na tradicionalno novinarstvo, Bowen naglašava savremene prednosti: „Kad sam prvi put otišao u Afganistan ponijeli smo tonu opreme. Slali smo priče putem ogromne satelitske stanice, bila su tu i dva inženjera, generatori itd. Danas sve to stane u ruksak. I sve dok imate internet, priče jednostavno možete slati sa laptopa.“

Mladim novinarima veteran, Bowen savjetuje: „Učite od starijih. Treba vam obuka. Ovo nije astrofizika niti neurohirurgija ili viša matematika. Ali neke stvari morate znati. I uvijek budite radoznali i uvijek budite poštteni. Zanimajte se za sve što se dešava. Radoznalost je ključna.“

Veton Surroi, nekadašnji vlasnik i urednik medija u Prištini, smatra da danas ima više kapaciteta za dezinformisanje nego za informisanje: „Ta ideja da je telefon medij u slučaju društvenih mreža znači da osam milijardi telefona istovremeno govori. I naravno da ništa nećeš shvatiti. Proizvodnja informacija nikad nije bila veća a kapaciteti za njihovo procesuiranje manji. To opet može značiti da ulazimo u vrijeme u kojem je velika potreba da dobiješ pravu informaciju. A to je posao novinara.“

Surroi na pitanje o prednostima odgovara da društvene mreže mnogo pomažu kada objavljuju profesionalne vijesti. Tada su vidljive priče koje bi inače ostale neprimijećene. Surroi *Twitter* ocjenjuje kao veliki izazov za štampane medije, koji se tako suočavaju sa konkurencijom koja koristi ljudske slabosti, dakle lijenost. Dodaje kako *Twitter* pokušava da u 280 karaktera objasni cjelovitost za koju u novinarstvu trebaju hiljade riječi, a da će se u budućnosti će povećati potreba za profesionalnim novinarstvom.

O ovome je govorio i jedan urednik *The New York Timesa*, svjedoči Jeremy Bowen, koji je bio na njegovom predavanju. U eri lažnih vijesti broj pretplatnika ovog lista je jako porastao, jer ljudi žele da nađu put kroz masu laži i tako se okreću *The New York Timesu*, kaže Bowen i dodaje kako je i on pretplaćen, jer je list fantastičan.

Za Eda Vulliamyja prva novina koju otvori je *The Washington Post*. „Iako zvuči naivno, ali briga me, ima staromodnu, liberalnu pristojnost. A liberalizam iz 19. vijeka je ono s čim se sve više poistovjećujem, jer je fokus na moralnim, a ne političkim pitanjima.“ Osim toga čita i *Irish Times*, *The New York Review of Books*, *The Economist*, *La Republicu*, *El Pais* i *The Guardian*.

Florence Hartmann, koja je tokom ratova 1990-tih izvještavala i imala čak iskustvo da joj je vlast Srbije uskratila novinarsku dozvolu, sjeća se da su je tokom izvještavanja iz Sarajeva sve televizije pitale: koja je tema vašeg članka? Njena je novina, *Le Monde*, izlazila popodne, a ona je tekst slala najkasnije ujutro. Ovo pitanje nastaje iz svijesti da *Le Monde* diktira kako će i drugi tretirati temu. Slično je i *The New York Times* postavljao teme koje bi televizija kasnije obrađivala. Sad je suprotno, tvrdi Hartmann, jer štampa slijedi televiziju.

Njena poruka mladim novinarima, a to posebno naglašava, jeste: znatiželja. Ako nisu radoznali, ne trebaju ulaziti u novinarstvo. „Ako si novinar i ne želiš da kopaš iza vitrine, iza fasade, onda crtaš Potemkinova sela. Ljudima koji žele u novinarstvo preporučujem – kupi bilježnicu, bilježi sve što zapažaš, vježbaj.“

Za Eda Vulliamyja je govoriti o tome kako se tehnologija promijenila – kliše. „Jednom je neki fotograf upitao ‘Nosiš li kameru sa sobom, Ede?’ Ne, rekao sam, samo bilježnicu i olovku. Ne treba mi kamera. ‘Da si snimio jednu fotografiju Fikreta Alića iza ograde od bodljikave žice [Vulliamy je prvi posjetio logor Omarska kod Prijedora, op. a.]’, nastavlja fotograf, ‘zaradio bi 40 miliona dolara za 72 sata.’ Na to bi moj otac uvijek rekao: ‘Ed, bi li volio da zaradiš 40 miliona dolara na patnji tog čovjeka?’ I rekao bih: ‘Ne, zaista, radije bih bio ja.’“

To se danas promijenilo, zaključuje Vulliamy, jer svi imaju kamere. Svi bismo danas imali po pedeset fotografija Fikreta Alića iz svakog mogućeg ugla. Naglašava da je pandemija neistine najveća prijetnja novinarstvu. Do suštine idete pravom linijom. „Zastrašujuće je koliko ljudi ne prati tu pravu liniju, koliko iskvarivosti, korupcije, iskušenja ima da se skrene sa te linije.“

Evo šta nam je iskusni Ed Vulliamy naročito naglasio: „Jedino čega se moćnici boje jeste smijeh, komedija, da će biti dvorske lude. Znam da je Tony Blair zahtijevao da se karikature Stevea Bella, koji ga je crtao u *Guardianu*, izrežu iz novine prije nego mu je donesu na stol. Nije to mogao podnijeti. Za mene su karikaturisti pravi novinari. Oni koji vas ismijavaju. Jer jedino što moćnici mrze je ismijavanje. Baš ih briga za naše otkrivanje logora i pokolja. Ko je Shakespeareov najbudriji lik. Dvorska luda iz *Kralja Leara*. Karikatura ne prikazuje situacije, ona prikazuje suštinu situacije, apsurdnost situacije. Meksikanci, Bosanci, Poljaci i Irci su najduhovitiji narodi na svijetu. Zašto je to tako? Zato što imaju susjede iz pakla.“ Mladim osobama koji žele biti novinari Vulliamy lapidarno savjetuje: „Slušajte ljude.“

Alija Lizde, mostarski novinar s iskustvom logora u koji je odveden iz matične radiostanice, ovako sumira svoje viđenje novinarstva: „Novinarstvo je zanat koji ima svoja pravila. Imaš ogromnu odgovornost za izrečeno.“ Lizde nema velike iluzije o novinarstvu u budućnosti, svodeći ga na samo jednu riječ – sunovrat.

Za Martina Bella, nekadašnjeg novinara BBC-a, uslovi prijašnjeg novinarstva su bili zlatno doba profesije. „Kad ste uz sebe imali kameru, izlazili i izvještavali, a zatim se vraćali nazad. Sve se promijenilo nakon 11. septembra 2001., kada su novinare počeli ciljano napadati. U ratnim zonama čak i otimati zbog otkupnine. Otmete zapadnog novinara, kao da ste oteli bankomat. Od tada su novinari počeli izvještavati sa krovova ili udaljenih hotela. Većinu snimaka sada prave dronovi. Nemate osjećaj da ste stvarno tamo. Na način na koji sam ja bio prisutan kada je pao vukovarski toranj. To nije moguće u Halepu, Homsu...“

Martin Bell nema dilemu da su lažne vijesti uvijek postojale. Davno je rečeno da laž prođe pola svijeta dok istina tek navuče cipele. Danas je teško znati čemu možemo vjerovati. Postoji i cenzura isključivanjem ili uskraćivanjem pristupa i ona je vrlo efikasna. Bell podsjeća na svoje iskustvo: „Bizaran je taj tehnološki napredak. Danas možete, putem satelita, izvještavati s bilo kojeg mjesta. Mi smo slali filmove u vrećama avionom do Londona, gdje bi stigli za četiri dana. Ali kako je tehnologija napredovala – pristup je nestajao. Diktatori su poslali nemilosrdni. Sada otimaju avion kako bi smaknuli jednog novinara.“

Za ratnog producenta *Reutersa* Branimira Grulovića onog trenutka kada je vijest postala roba za tržište, roba koja treba da nađe svog kupca – tad je počelo gaženje novinarskih principa. Što se tiče budućnosti, on misli da će tehnologija učiniti svoje. Štampani mediji nestaju. Uvjeren je da će svi prelaziti na mreže dostupne svima i svugdje.

Ovaj tekst ne pretenduje da donose konačan odgovor na pitanje šta je budućnost novinarstva. Dragocjena je i sama mogućnost dijaloga s nekim od majstora ove profesije. Prije trideset godina, dakle u vrijeme *svetog trojstva štampa-radio-televizija*, niko nije mogao ni pretpostaviti kakve nas promjene čekaju. Još je teže to predvidjeti u vremenu društvenih mreža, kada je svaki učesnik – izvještač.

Kakve god budu promjene, suština će ostati ista. Svako jutro mnoštvo novinara i urednika u redakcijama širom svijeta pravi planove kako javnost obavijestiti o onome što se zaista događa. Onog trenutka kad nestane ljudske radoznalosti i potrebe za istinom, nestat će i ova profesija. Nikad?

КРИМИ ИСТРАЖИЈЕ

КЛАДЊАЧА У ДУНАВУ, А ЈУ КЛАДЊАЧИ ЛЕШЕВИ

Кладњача је, наравно, једна од најтежих и најчешће поменутих епизода у историји српског народа у последњих деценија. Она је, међутим, постојала и пре, али се тога не можемо свесно присетити. То је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа. Она је, међутим, постојала и пре, али се тога не можемо свесно присетити. То је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа.

У овоме списанима и интервјуима са неким од преживелица из ове трагичне епизоде, који су се одиграла у јуни 1992. године, описано је како је изгледала та епизода. Ово је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа. Она је, међутим, постојала и пре, али се тога не можемо свесно присетити. То је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа.

У овоме списанима и интервјуима са неким од преживелица из ове трагичне епизоде, који су се одиграла у јуни 1992. године, описано је како је изгледала та епизода. Ово је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа. Она је, међутим, постојала и пре, али се тога не можемо свесно присетити. То је једна од оних епизода из историје српског народа која је, међутим, најчешће поменутих у историји српског народа.

Кладња, где се кладњачи фронтала у Дунаву

Свињине Јачи кадилаци на Трајковићу, где се кладњачи фронтала у Дунаву

LE MONDE

14853 - 7 P

JEUDI 29 OCTOBRE 1992

Les atrocités dans l'ex-Yougoslavie

Les Nations unies enquêtent sur le «charnier de Vukovar»

Découvert par des experts de la Commission des droits de l'homme de l'ONU, le site d'un possible charnier a été placé sous la garde d'un escadron blindé de la Croatie, cette ville de Croatie détruite par les forces serbes il y a près d'un an, en attendant une enquête plus poussée. Ce charnier a pu être localisé grâce au témoignage d'un Croate qui a échappé à une évacuation et qui a été libéré récemment par les Serbes.

Le témoignage d'Ivan

VUKOVAR (Croatie) depuis lundi 19 octobre, de surveiller pour en empêcher l'accès. Depuis la fin de la guerre en Croatie, plusieurs centaines de la ville en ruine de Vukovar, deux d'écrit de la Croatie, entre le barreau d'Orkova et l'étang de Grabovo, une piste boueuse s'étend dans les champs. Au bout de ce chemin qui longe un bosquet, six «cases» blanches ruissellent la garde jour et nuit. Ils veulent sur une parcelle de terre. «Nous parlons des crimes et des actes de membres qui sont restés dans le site et qui ont été libérés il y a un an et qui sont restés dans le site. Les premières pelles de l'armée ont été utilisées à cet effet. La commission des droits de l'homme de l'ONU a fait le reste.

THOMAS HARTMANN
Libre la suite page 3

04692380

Le témoignage d'Ivan

Suite de la première page

En visite dans l'ex-Yougoslavie, le rapporteur spécial de la commission, M. Yatskevich, a déclaré dimanche 18 octobre, une équipe d'experts à Vukovar pour poursuivre les recherches. D'abord débarrassés d'experts à Vukovar pour poursuivre les recherches. D'abord débarrassés d'experts à Vukovar pour poursuivre les recherches. D'abord débarrassés d'experts à Vukovar pour poursuivre les recherches.

«Il ne peut s'agir que d'un charnier», a confirmé, mardi 27 octobre, au quartier général de la FORPRONU d'Inde (siège de Vukovar), M. Basindje Naga, le directeur des affaires civiles du secteur est (l'un des quatre secteurs de Croatie) sous la protection de l'ONU. Elle n'est entrée au Monde et l'AFP, elle a précisé qu'il est inutile de toute évidence et retourne et certains pour causer «beaucoup d'inconfort».

Pour le moment, les experts de la commission de M. Yatskevich ont découvert les restes de quatre personnes à partir d'un charnier de Vukovar le 18 octobre, nous avons dit au début de l'année et dans un autre cas, le Dr. Vukovar a été libéré à l'automne 1991. Il est resté dans le site pendant plusieurs semaines et a été libéré à l'automne 1991. Il est resté dans le site pendant plusieurs semaines et a été libéré à l'automne 1991.

Sept jours avant la découverte de «charnier de Vukovar», le quotidien de Zagreb, Ypsilon avait publié le témoignage d'un Croate de retour au lieu, originaire de Vukovar, qui décrit avec une très grande précision les événements de cette ville de Croatie. Et c'est grâce aux détails de son témoignage que nous sommes parvenus à identifier les lieux de la mort et de l'AFP ont découvert, mardi 27 octobre, ce lieu très secret du secteur est de Vukovar, un petit bosquet d'arbres, où se trouvait un charnier. Ce charnier a été découvert, mardi 27 octobre, ce lieu très secret du secteur est de Vukovar, un petit bosquet d'arbres, où se trouvait un charnier. Ce charnier a été découvert, mardi 27 octobre, ce lieu très secret du secteur est de Vukovar, un petit bosquet d'arbres, où se trouvait un charnier.

Battus des heures durant

Le 18 novembre 1991, les forces militaires serbes et l'armée fédérale yougoslave s'emparent de Vukovar après un siège de quatre jours. Ce matin-là, Ivan et sa famille s'étaient réfugiés à l'église de Vukovar dans l'espoir d'être évacués sans le contrôle de la Croix-Rouge internationale, et il y avait 300 à 400 personnes dans l'église, à savoir des soldats serbes et fédéraux, des civils, des blessés, des femmes et des enfants. Ils ont été battus pendant plusieurs heures, dans des conditions atroces, pendant des heures. Ils ont été battus pendant plusieurs heures, dans des conditions atroces, pendant des heures. Ils ont été battus pendant plusieurs heures, dans des conditions atroces, pendant des heures.

Timočka krimi revija, 15.09.1999, dokaz u predmetu Milutinović et al. «Ujedinjene nacije istražuju 'vukovarsku masovnu grobnicu'». Le Monde, 29.10.1992. Preuzeto iz predmeta Mrkšić Mile.

MEDIJSKI DOKAZI U BAZI SUDSKIH SPIISA HAŠKOG TRIBUNALA

Selma Zulić Šiljak

„Prigovor. Prigovor. Prigovaram, Predsjedniče [Suda]“, tri puta je ponovio Peter Robinson, pravni savjetnik Radovana Karadžića u februaru 2012. godine na početku ispitivanja svjedokinje Mire Mihajlović, Karadžićeve sekretarice, koja je tijekom 1995. godine bilježila sastanke optuženog, te prilikom svjedočenja pojašnjavala logiku njihovog adresara.³⁷

Prigovor je uložen nakon što je tužiteljica spomenula sastanak optuženog s novinarima španskog lista *El Pais* koji se održao u kasnim večernjim satima 13. jula 1995. godine na Palama. Radovan Karadžić je dao intervju za *El Pais* tri dana nakon što je dao naređenje za preuzimanje Srebrenice i u jeku planova za pad Žepe.³⁸ Intervju je objavljen s citatom u naslovu: *Muslimanske enklave nisu održive i trebaju nestati*³⁹ 16. jula 1995. godine. Sadržaj intervjuja obiluje optimizmom da će se rat završiti dobro po Republiku Srpsku sa elementima državnosti,⁴⁰ i brojnim generički ustrojenim obrascima negiranja svega što se dešava u okruženju.

37 ICTY. Transkript svjedočenja Mire Mihajlović, 8.02.2012., <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/120208ED.htm>

38 12. jula 1992. godine iz američke diplomatske depeše: „Očekuje se da će enklava Žepa pasti u narednih dan ili dva (...), u Goraždu, njihovoj trećoj meti, zasad je mirno, ali vjerovatno ne zadugo.“ Dostupno u: *Kolekcija Bosna*, američki arhivi oslobođeni oznake tajnosti. Citirano u: Florence Hartmann, *Krv realpolitike* (Zagreb, 2015), 142.

39 “Los enclaves musulmanes deben desaparecer”, *El Pais*, 16. 7. 1995., https://elpais.com/diario/1995/07/16/internacional/805845615_850215.html
Prevod na engleski jezik dostupan u arhivi dokaza ICTY: *The Muslim enclaves are not viable and should disappear*, Exhibit P02564.E, Date:01/06/2011, sudski dokaz priložilo Tužilaštvo.

40 O 12. i 13. julu piše i Hartmann, navodeći da je to bio period kada su Radovan Karadžić i Nikola Koljević na Palama izražavali optimizam i uvjerali svoje probrane posjetioce da će rat rezultirati „poboljšanim političkim paketom koji će Republici Srpskoj dati elemente suverene državnosti“. Lični dnevnik Srđe Serge Trifkovića, u Hartmann, str. 141.

Ukratko, Srebrenica je predstavljena kao oslobođena, uz napomenu da je u njoj mogao ostati ko je htio, Sarajevo kao grad koji će „ili biti podijeljen ili biti srpski“, a mirovni procesi kao nešto što zavisi isključivo od međunarodne zajednice i druge strane. Intervju se i završava optimističnom porukom, gdje Karadžić navodi da će se sada, kada Španija predsjedava Evropskom unijom⁴¹, mirovni procesi vjerovatno ubrzati, jer „**Španija nema neki interes da se ovdje pozicionira**“, i upozorenjem novinarima da, ipak, pričekaju sa odlaskom u Srebrenicu, jer nije još uvijek sigurno.

Na prigovor Robinsona, i po usvajanju predsjedavajućeg suda, sadržaj članka i transkript intervju-a nisu razmatrani kao dokaz, nego je dokument prihvaćen kao osnova za razumijevanje vođenja adresara, odnosno „kao potkrjepljujući dokaz“. Pored bilješke sastanka sa novinarima nalazio se znak *plus*, a svjedokinja je potvrdila da to znači da se sastanak održao. „Adresar je vođen konzistentno“, utvrđeno je.

Na prvom spratu nekadašnje fabrike motora na Palama, kako novinari *El Paisa* opisuju, nalazio se novoopremljen ured Radovana Karadžića. Na stolovima su bile geografske karte, svježe voće i papirologija. Već je bilo prilično kasno, a oko 22h, na pitanje novinara šta će biti sa Sarajevom, Karadžić je povukao svoje mape i počeo pojašnjavati: *Dajte da vam pokažem na mapi. Vidite, ovo je Sava. Rijeka Sava. Nekada, cijela teritorija je bila i austro-ugarska. Ovi gradovi su bili jedinstveni, Bosanski Novi i Dvor na Uni, Bosanska Kostajnica i Kostajnica, Bosanska Dubica i Dubica, Bosanska Gradiška i Stara Gradiška (...) sve su to bili jedinstveni gradovi, spojeni, ali nakon pada Austro-Ugarske ta rijeka je podijelila gradove. Desna strana je pripala Bosni, nama, a lijeva Hrvatskoj. Tako, e pa, i Sarajevo ima rijeku.*

El País: Znamo. Miljacku.

Karadžić: Tako je, Miljacku (...) može se to uraditi sa rijekom. Da imamo dva grada. Da imamo Srpski grad i Muslimanski grad, a ako oni ne prihvate – uzećemo cijelo Sarajevo.

Šuškanje papira ometalo je zvuk i u nekoliko navrata je razgovor bio nerazumljiv. Novinari su zabilježili da su iznenađeni načinom kako sagovornik sistematično i samouvjereno priča o tekućim zločinima i planovima za buduće.

⁴¹ Španija je preuzela rotirajuće predsjedanje Evropskom unijom za period juni-decembar 1995. godine. Važno je napomenuti i da je brojnim zapadnim novinarima bio zabranjen ulaz na teritoriju pod kontrolom VRS-a, te da nisu imali pristup ni Beogradu. Od 1994/95. politika biranja novinara i davanje intervju-a onima koje procijene kao „podobne“ je značajno uzela maha. Ipak, novinari *El Paisa* koriste ovu priliku da obavijeste javnost o kontekstu dešavanja, bez davanja prostora propagandi.

Ovo je samo jedan od primjera korištenja medijskih izvora na suđenjima pred Haškim tribunalom, a konkretni primjer je prije izuzetak nego pravilo, jer španski i neanglosaksonski mediji su se vrlo rijetko koristili, a pronalazimo ih uglavnom u svojstvu potkrjepljujućeg dokumenta za glavni dokazni materijal.⁴²

Novinari svjedoci pred Haškim tribunalom

Najmanje trideset i pet novinara i novinarki koji su svjedočili pred Haškim tribunalom u slučajevima ratnih zločina počinjenih na prostoru bivše Jugoslavije kroz svoje iskaze pred sudom su tokom protekle dvije decenije potvrđivali davno napisane rečenice, detaljno opisivali proces pripreme izvještaja, načine na koje su dostavljali snimke u redakcije i pojašnjavali kako su radili intervju sa optuženima za ratne zločine.⁴³ Taj broj čini manje od jedan posto od ukupnog broja svjedoka pred Tribunalom.⁴⁴ Sa odmakom od nekoliko godina, kroz projekt *Mediacentra Sarajevo*, njih četrnaest su, kroz dubinske polustrukturirane intervju podijelili svoja iskustva, dileme i mišljenja o sudskim procesima. Detalje iskustva svjedočenja i razloge za svoje odluke da svjedoče podijelili su Andrew Hogg, Alija Lizde, Branimir Grulović, Ed Vulliamy, Florence Hartmann, Jacky Rowland, Jeremy Bowen, John Sweeney, Martin Bell, Sead Omeragić, Slavoljub Kačarević, Tony Birtley, Veton Surroi i Zvezdana Polovina.

U želji da se zabilježi njihovo profesionalno iskustvo u izvještavanju sa prostora nekadašnje Jugoslavije i ispituju motivi za njihove odluke da svjedoče pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, intervjui su bili prilika da ostane zabilježeno kako je tekao proces njihove pripreme za svjedočenje, kako je izgledalo ispitivanje iz njihovog ugla, te u konačnici, kako smatraju da su doprinijeli sudskom procesu.

Novinarska iskustva se razlikuju ovisno o tome da li su svjedočili u jednom ili više slučajeva, ali ono što je zajedničko svima jeste da je cijeli proces bio jako stresan i da, u odnosu na hiljade svjedoka koji su preživjeli zločine, novinari i novinarka imaju utisak da njihov doprinos u maloj mjeri pomaže da se cijela priča ispriča.

42 Cijeli transkript intervju sa Karadžićem dostupan je u Bazi sudskih spisa MKSJa, *predmet Karadžić IT-95-5/18. Dokaz P04359, 8. februar 2012.*

43 *Mediacentar* je 22 transkripta intervju prikupio u saradnji sa IRMCT, dok su preostali novinari locirani kroz istraživački proces i sekundarnu literaturu.

44 Tijekom 161 sudska procesa pred Tribunalom u Hagu svjedočilo je 4650 ljudi, ICTY Facts & Figures, <https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>

Novinar BBC-a, Jeremy Bowen, u razgovoru za *Mediacentar Sarajevo*, na pitanje o njegovoj reakciji na poziv na svjedočenje, kaže da je smatrao da je njegova uloga da bude svjedok.

„Kada su me pitali, rado sam pristao da svjedočim pred Haškim tribunalom. Znaite, toliko pričamo o tome da smo svjedoci – pa možemo biti i svjedoci u sudnici. Zato sam to uradio. Mislio sam da je to moja uloga. Nikada nisam mislio da naše prisustvo pogoršava stvari ili nešto takvo. Rat bi se odvijao s nama i bez nas, ali bilo je važno da neko može osvijetliti tamne kutke. Čvrsto sam to vjerovao. To je bio moj posao“, rekao je u intervjuu u februaru 2022. godine, napravljenom kroz projekt *Novinarstvo kao prvi nacrt istorije*.

Tokom projekta, *Mediacentar Sarajevo* je pretražio i više od 100.000 dokaznih materijala iz baze sudskih spisa MKSJ u potrazi za medijskim sadržajem korištenim kao dokaz u argumentaciji tužilaštva, odbrane i sudskog vijeća.

Analiza zastupljenosti medijskih dokaza u bazi sudskih spisa Haškog tribunala

Tokom 2021. godine, istraživački tim *Mediacentra* Sarajevo je pretražio dokazni materijal prihvaćen na sudu, a koji su priložili iz odbrane, tužilaštva i sudskog vijeća za 25 optuženih osoba, što predstavlja 15,5 posto ukupnog broja predmeta. Baza sudskih spisa klasifikuje materijal kao 21 predmet sa objedinjenim slučajevima *Mladić i Karadžić, Stanišić i Župljanin, Naletilić, Martinović, Kovačević, Stakić*. Selekcija predmeta za pretraživanje rađena je na osnovu informacija koje je dostavio Međunarodni rezidualni mehanizam za kaznene sudove, osnovan 2010. godine kako bi preuzeo vršenje određenih funkcija MKSJ, o slučajevima u kojima su se kao svjedoci i svjedokinje pojavljivali domaći i strani novinari i novinarkе.

Javni i dostupni dokazni materijali u slučajevima gdje su svjedočili novinari i novinarkе sastoje se od 143.240 dokumenata. Imajući u vidu da je materijal prevođen na engleski jezik i da je često isti dokaz arhiviran dva puta, dalje filtriranje pokazuje 80.235 jedinica dokaznog materijala. Jedinica dokaznog materijala se sastoji od novinarskog članka na više jezika ili videomaterijala i pratećih transkripata na više jezika.

Imajući u vidu da se baza sudskih spisa i arhivi MKSJ-a periodično nadopunjuju, važno je napomenuti da je istraživanje rađeno od januara do juna 2021.

godine, te je u tom periodu izdvojeno je 2.760 medijskih jedinica, odnosno 3,4 posto od ukupno pretraženih dokaza. Podaci pokazuju da medijski materijal u najvećoj mjeri prilaže tužilaštvo, a oko jedne trećine prilaže odbrana, dok je u izuzecima moguće pronaći medijske dokaze koje prilaže i sudsko vijeće.⁴⁵

Među materijalima se mogu pronaći novinski članci o dešavanjima tijekom rata, značajan broj intervjuva s optuženima za ratne zločine, kao i veliki broj videomaterijala. Skoro polovinu medijskog materijala čine videosnimci domaćih i stranih medija (45,6 posto). Među prikupljenim dokumentima nalazi se i značajan broj članaka objavljenih neposredno nakon rata u BiH i početkom 2000-tih, naročito iz medija iz BiH, Srbije i Hrvatske, te svakako medija iz Srbije koji se tiču rata na Kosovu.

S obzirom na količinu dokaznog materijala, najviše medijskih dokaza priloženo je u objedinjenom slučaju koji se odnosi na suđenja Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću, čak 781 dokaz, od kojih su 723 videosnimci. Ipak, to čini tek četiri posto ukupnog dokaznog materijala u predmetu klasificiranom u bazi spisa kao *Karadžić i Mladić*. Kad su u pitanju odnosi korištenja medijskih dokaza ispred odbrane i tužilaštva, optuženi i vijeće odbrane priložili su 140 medijskih dokaza, a tužilaštvo 641 dokaz.

Predmet u bazi sudskih spisa *Karadžić i Mladić* dokumentuje medijski materijal od više od 100 medijskih kuća iz cijelog svijeta, od lokalnih medija kao što su Radio Ključ, *Vlašički vjesnik* i *Sanski Most Online*, većih medija iz regiona kao što su *Politika*, *Oslobođenje*, SRT, TV Beograd, BHT i drugi, do svjetskih medijskih kuća kao što su CNN, *ABC News*, *Le Monde*, *Guardian*, *Der Spiegel*, i ostalih.

Od novinara i novinarki koji su dali intervju za *Mediacentar*, u procesima protiv Karadžića i Mladića svjedočili su Martin Bell, Jeremy Bowen i Ed Vulliamy. Najveći broj pretresenih medijskih dokaza vezan je za BBC-eve arhivske snimke uz izvještaje Jeremyja Bowena i Martina Bella.

45 Izuzetak koji prilaže sudsko vijeće je snimak *Omarska i Trnopolje (august 1992)* u kojem novinar SRT-a Dragan Božanić intervjuiše zatvorenike neposredno pred dolazak stranih novinara. Kako navode preživjeli svjedoci na suđenju Kovačeviću i Stakiću, tom prilikom su dobili upute kako i šta trebaju izgovarati da bi ostali živi. Dokazni materijal je dostupan pretragom „Omarska and Trnopolje (August 1992) Document Type: Exhibit J23 Date: 09/01/2003 By: Trial Chamber II“, transkript o dokazu dostupan na: <https://www.icty.org/x/cases/stakic/trans/en/020618ED.htm>

Izuzeci od pravila

Kad su u pitanju strani mediji, među dokazima značajno dominiraju anglosaksonski izvori, mediji iz Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, a prati ih francuski *Le Monde*. Na nivou izuzetka nalazimo i nekoliko primjera korištenja njemačkih i španskih medija. Naprimjer, vezano za slučajeve Karadžića i Mladića korišten je intervju sa Šešeljem objavljen u novinama *Der Spiegel* u augustu 1991. godine, ili već spomenuti primjer intervju sa Karadžićem objavljen u španskim novinama *El Pais*.

English Translation

ET 0207-7792-0207-7796

Der Spiegel

ŠEŠELJ: Serbian policy must not be defined in Washington

Hamburg, 6 August – Thirty years old ŠEŠELJ is a leader of the Serb Radical Party and Chief of Chetnik volunteers. In communist Yugoslavia this psychology assistant professor spent 22 months in prison for “enemy propaganda”.

Question: What would you do now if you were a President of Serbia?

Answer: I would mobilise all Serbs, amputate Croatia in a quick war and then inform the international community about the new Serbian borders.

Question: What borders would that be?

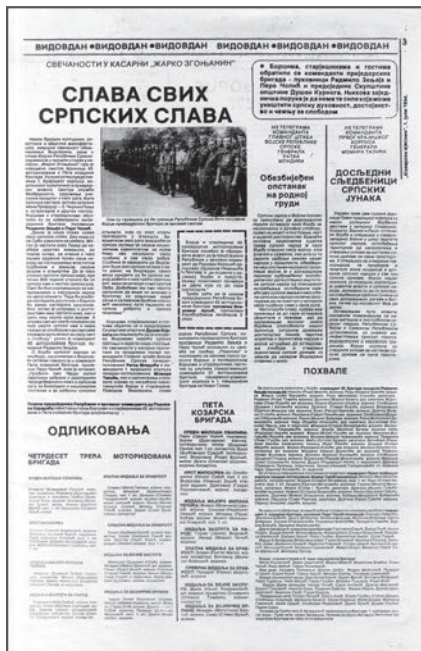
Answer: Aside from provinces of Vojvodina and Kosovo, Republics Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro should be attached to Serbia, as well as the territories in Croatia, which are inhabited by Serbs, with the border along the Karlobag – Karlovac – Virovitica line.

Question: That means that Croatia would be reduced to a third of its current territory.

Answer: To as much as you can see from the Zagreb Cathedral tower. If that is not enough to the Croats, we will take everything. Those 200 thousand Serbs that live in Zagreb and 30 thousand from Rijeka would, naturally, have to be moved.

Slučajevi sa najmanje i najviše korištenog medijskog materijala

Prema podacima koje je prikupio *Mediacentar Sarajevo* o predmetima u kojima svjedoče novinari, najveći procenat medijskog materijala korišten je u slučajevima vezanim za zločine na području Prijedora. Tako je na suđenju Dušku Sikirici od 406 dokaza koje su priložili odbrana i tužilaštvo, čak 66 (16,3 posto) medijski sadržaj, od kojih je 57 članaka iz lokalnog medija *Kozarski vjesnik*, zatim dva iz *Večernjih novosti*, transkript emisije Radija Prijedor, a ostatak čine strani mediji *BBC News*, *The Washington Post*, *New York Times*. Slučaj *Sikirica* je jedini gdje odbrana ne koristi medijski dokazni materijal.

Na suđenju protiv Milomira Stakića i Milana Kovačevića izdvojene su 143 jedinice medijskog dokaznog materijala (13,5 posto ukupno korištenih dokaza), od čega je 39 priložila odbrana, 103 tužilaštvo, a videosnimak zatvorenika koji su iz Keraterma stigli u Trnopolje priložilo je sudsko vijeće. U ova dva predmeta, lokalni medij *Kozarski vjesnik* čini oko polovinu medijskog materijala, zatim 14 članaka objavljenih u *Oslobođenju* tijekom 1992. godine, koje je većinom priložila odbrana, a u dva slučaja i tužilaštvo, članak iz *Slobodne Bosne* iz 1992. godine, te strani mediji kao što su *The Guardian*, *Time*, ITN TV.

Članci i videozapisi novinara *Guardiana* Eda Vulliamyja i dokazni materijal novinarkе ITN-a Penny Marshall o logorima u Trnopolju, Omarskoj i Keratermu pretresani su i kroz svjedočenje Vulliamyja,⁴⁶ gdje su u značajnoj mjeri korištene i njegove bilješke razgovora sa Kovačevićem iz 1996. godine, kad je optuženi priznao zločine. Vulliamy u razgovoru za *Mediacentar Sarajevo* navodi da je to ujedno bilo i njemu najteže svjedočenje.

„Na neki način, najteži je bio Kovačević, jer sam zabilježio njegovo priznanje [u bilježnicu, op. a.], jedno od rijetkih priznanja, tako da je dokazni intenzitet toga što se dešavalo sa tom bilježnicom, bilo je – da [bilo je snažno, op. a.]“

46 Izvod iz video zapisa svjedočenja Ed Vulliamyja. Predmet: Stakić, Milimir. RECOM mreža pomirenja. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=tkPH2rHnwh8>

O svom iskustvu svjedočenja u brojim predmetima pred Tribunalom, Vulliamy za *Mediacentar Sarajevo* kaže kako se detaljno psihički pripremao na svako ispitivanje, jer svako svjedočenje je „ponovno proživljavanje svega“, te smatra da u konačnici postignuće MKSJa nije pravno nego historijsko, jer je „priča napokon ispričana“, prevashodno zbog hrabrosti ogromnog broja preživjelih i ožalošćenih koji su svjedočili, a novinari su, kako smatra Vulliamy, dali sve od sebe.

„Zbog hrabrosti ljudi koji su došli iz raštrkane, slomljene dijaspore – priča je ispričana. Novinari su je prilično dobro pričali dok smo bili ovdje i davali sve od sebe, ali čitav obim detalja nije mogao stati u naše članke ili televizijske i radijske emisije, čak ni fotografije.“

Najmanje medijskog sadržaja nalazimo u suđenju Enveru Hadžihasanoviću, za komandnu odgovornost za zločine počinjene nad zatočenicima i civilima u srednjoj Bosni, uključujući zločine pripadnika odreda *El Mudžahid* – od 2.806 dokaza dostupnih u bazi MKSJ, tek 21 (0,7 posto) predstavlja medijski sadržaj (14 – tužilaštvo, 7 – odbrana), uključujući intervju sa pripadnikom mudžaheđina koji je radio dopisnik *Sunday Timesa* Andrew Hogg, jedan od svjedoka pred Haškim tribunalom koji je intervjuiran u ovom projektu.

Pored Hoggovog svjedočenja, i nekoliko članaka *Irish Timesa*, korišten je materijal domaćih medija, uključujući ratne novine kao što su *Bilten 37. muslimanske lahke brigade*, *El-viva*, *Patriotski list*, zatim video arhivi TV Vitez, RTS-a, HRT-a. Izuzetak od uobičajene štampe i medijskih kuća prisutnih u arhivu dokaza čini propagandni materijal *Mujahedin* na arapskom jeziku u produkciji *Azzam Publications UK*, kontroverzne izdavačke kuće iz Londona, čiji su administratori izručeni iz UK u SAD nakon terorističkog napada 11. septembra, a 2014. godine⁴⁷ osuđeni na kaznu zatvora zbog materijalne podrške terorizmu.

Mali postotak medijskog sadržaja nalazimo i u dokazima sa suđenja Milanu Milutinoviću, bivšem predsjedniku Srbije optuženom za zločine na Kosovu 1999. – od 4.202 dokaza, 36 je medijski sadržaj (0,9 posto), uključujući članke iz *Vremena*, *Politike*, *Danasa*, *Timočke Krimi Revije*, *Pravde*, RTS-a i drugih.

Samo jedan dokaz, videosnimak kosovskog ljekara Lirija Loshija sa mjesta zločina u mjestu Izbice, priložen je kao medijski materijal. Tijekom svjedočenja na suđenju bivšem zvaničniku srbijanske policije Vlastimiru

⁴⁷ The District Of Connecticut's National Security Program (justice.gov) <https://www.justice.gov/usao-ct/district-connecticuts-national-security-program>

Đorđeviću, Loshi je rekao: „Kao ljekar, vidio sam da ne mogu pomoći pogubljenim ljudima, ali sam kao novinar pomislio da mogu zabilježiti masakr i pokazati javnosti šta se dogodilo.“⁴⁸

Mediji iz BiH i regiona

Preuzeti medijski dokazi iz baze sudskih spisa Haškog tribunala pokazuju da većinu korištenih medijskih dokaza čine sadržaji lokalnih medija. Možda je najbolji pokazatelj količine i raznovrsnosti korištenih sadržaja vidljiv u slučaju Jadranka Prlića, gdje na relativnom malom uzorku od 233 priložena medijska dokaza, možemo izbrojati sadržaje iz najmanje 60 medija iz BiH i regiona, a neki od njih su: *Slobodna Dalmacija*, *Večernji list*, *Jutarnji list*, *Oslobođenje*, *Dani*, *Dnevni avaz*, *Feral Tribune*, *Slobodna Bosna*, *Vreme*, *Danas* i drugi, a zatim videosnimci koje su emitovali HRT, TV Mostar, transkripti emisija sa Radija BiH, Radija Mostar, i brojni drugi.

Oslobođenje, 1989. godine (Hadzihasanovic et al., IT-01-47. Exhibit DH 361, ICTY Court Records, 20. oktobar 2004.)

48 ICTY. Transkript svjedočenja. Suđenje Vlastimiru Đorđeviću za zločine na Kosovu. Dostupno na: <https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/trans/en/090209IT.htm>

Neki od najranijih tekstova koje pronalazimo u bazi dokaza su iz *Oslobođenja* iz 1989. godine, kao što je tekst o govoru Slobodana Miloševića, *Kosovsko junštvo inspiriše naše stvaralaštvo* – korišten u slučaju Hadžihasanović (odbrana), i članak iz novina *Danas* iz 1989. godine, *Strogo kontrolirana Republika – afera s bezbednjacima Srbije izbacila na površinu nejedinstvo u bosanskim političkim krugovima* (prilaže odbrana u slučaju Orić).

Novinarski izvještaji u sudskoj praksi i historiografiji

Da bi dokaz bio prihvaćen u sudskom postupku potrebno je da ispuni kriterij relevantnosti i pouzdanosti. Najkredibilniji dokaz u sudskom postupku bi bio iskaz lica (strana u postupku, svjedok, vještak), a kroz sam postupak utvrđuju se pravno relevantne činjenice, indicije i pomoćne činjenice. Pomoćne činjenice služe za provjeru vjerodostojnosti dokaza i provjeru autentičnosti,⁴⁹ što je jedan od čestih razloga za saslušavanje novinara u svojstvu svjedoka – potvrda autentičnosti izvještaja i snimka. Drugi značajan povod svjedočenja i korištenja medijskih dokaza jeste da se utvrde okolnosti u kojima je zločin počinjen, sa posebnim naglaskom na **okolnosti** – kakav je bio odnos snaga, ko je kome komandovao, i to je najznačajniji doprinos, a medijski dokazi se u većini slučajeva koriste kao potkrjepljujući dokaz u utvrđivanju činjenica.⁵⁰ Za historičare je medijski izvor sekundarni izvor u potrazi za historijskom istinom, i jasan je odnos prema medijskoj formi intervjua, gdje je sagovorniku ostavljen prostor i za iznošenje netačnih tvrdnji, od dobro razrađenog konteksta u novinskom tekstu koji može poslužiti kao značajna sekundarna referenca za dalje istraživanje.⁵¹

Za medijsku profesiju, pak, korištenje medijskog materijala u svrhu dokaza – da li potkrjepljujućih ili glavnih dokaza, da li ispred tužilaštva ili odbrane – pokazatelj je značaja profesionalnog medijskog izvještava i upozorenje da sve što je napisano jednog dana može biti detaljno analizirano – kako je praksa suda pokazala: svaka riječ, gramatička struktura rečenice ili korištenje glagolskog vremena, može postati značajna u kontekstu utvrđivanja činjenica o zločinima. U istraživanju sekundarne literature o radu Haškog tribunala i arhivi dokaznog materijala nalazimo na različita mišljenja, ali ono što je sigurno zajedničko i oko čega se skoro nikad ne spori, jeste da

49 Davor Trlin, "Korištenje novinarskih izvještaja u suđenjima". *Mediacentar Sarajevo – MC Online*, 5. maj 2022.

50 Senka Nožica. Konferencija *Novinarstvo kao prvi nacrt historije*, 4. april 2022. godine

51 Husnija Kamberović, *ibid.*

je jedno od najznačajnijih postignuća Haškog tribunala upravo dokumentovanje i dostupnost arhive; **a možemo reći** i da je dostignuće veće što se arhiva više koristi.

Novinar *El Paisa* Angel Santa Cruz nakon intervjua sa Karadžićem 13. jula 1995. godine nije svjedočio pred Hagom. Intervju sadrži toponime koji se nalaze u brojnim drugim Karadžićevim nastupima, ali novinarski opis okolnosti pod kojima se intervju održao, veliki je doprinos svima onima koji se bave istraživanjem narativa poricanja zločina, politikama sjećanja i pamćenja, te u konačnici, medijima.

El Pais je nastavio da izvještava o dešavanjima u BiH, nakon toga i o Kosovu, a posebno upečatljiv članak nalazimo u arhivi ovog medija objavljen skoro pa na godišnjicu njihovog intervjua sa Karadžićem, *Karadzic y el carnaval de Pale*⁵² (Karadžić i paljanski karneval), u kojem se izvještava o aktivnostima nakon potpisivanja Dayton, te navodi:

Prošla je godina dana otkako je Karadžić, na vrhuncu svoje moći i na vrhuncu zločina, kada je odvezao vojsku na Srebrenicu, razgovarao sa novinarima *El Paisa* na Palama – intervju koji predstavlja testament jednog pojedinca odlučnog da kroz laži i nasilje ostvari dalje uništenje što je u velikoj mjeri i uspio. Tada je na njegovom stolu [pored mapa] nedostajao još samo onaj globus kojim se Charlie Chaplin igrao u slavnoj parodiji na Hitlera [*Veliki diktator*, scena plesa sa balonom-globusom], navodeći da i godinu poslije, on kontrolira policiju, televiziju i novac.

Naslijeđe Haškog tribunala u bazi sudskih spisa

Dvadeset i četvrti, ujedno i završni godišnji Izvještaj Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju prema Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija predan je u augustu 2017. godine, sa značajnim fokusom na naslijeđe i upravljanje naslijeđem MKSJ. Pored normativnog, vansudskog naslijeđa i naslijeđa vezanog za rodna pitanja i pravosuđe, posebna pažnja posvećena je operativnom naslijeđu vezanom, između ostalog, za korištenje baza podataka dokaznih predmeta i olakšavanje pretraživanja dokaznih predmeta kroz tačne i sveobuhvatne metapodatke.⁵³

52 Ángel Santa Cruz, "Karadzic y el carnaval de Pale". *El Pais*, 3. juli 1996.

https://elpais.com/diario/1996/07/03/internacional/836344813_850215.html

53 Godišnji izvještaj Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, 1. 8. 2017. Dostupno na: https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_2017_en.pdf

U kontekstu operativnih preporuka, značajan dio aktivnosti usmjeren je na transfer nadležnosti, opreme, spisa i arhiva prema Međunarodnom rezidualnom mehanizmu za krivične sudove, a u vrijeme izvještaja preneseno je 71,8 posto fizičke građe i 88 posto digitalnih zapisa, a na Mehanizam je prenesena i odgovornost za očuvanje građe i upravljanje arhivima MKSJ.

Javni sudski spisi su dostupni online kroz bazu objedinjenih sudskih spisa, a arhivska građa se dijeli u tri široke kategorije: sudske spise, spise koji se odnose na sudski postupak i administrativne spise. Arhiv sudskih spisa tiče se konkretnih dokumenata koji su korišteni u vezi sa 161 predmetom, a dokumenti potiču od tužilaštva, odbrane, sudskog vijeća, optuženih. U njemu možemo pronaći odluke sudskih vijeća, transkripte sudskih pretresa i dokazne predmete prihvaćene kao dokaze i od tužilaštva i od odbrane.⁵⁴

Statistički gledano, MKSJ je procesuirao 161 slučaj, saslušano je 4.650 svjedoka, a dokumentovano je oko 2,5 miliona stranica sudskih spisa. O obimnosti cijelog procesa govori i statistika da je MKSJ zapošljavao 7.000 ljudi, 87 sudija i sutkinja, pet tužitelja i tužiteljica, te četiri osobe u registru.⁵⁵

Današnja arhiva sadrži „hiljade dužnih metara fizičkih spisa i preko tri petabajta digitalnih podataka, uključujući dokumente, karte, fotografije, audiovizuelne snimke, predmete, baze podataka, internet stranice i druge vrste spisa“.⁵⁶ Iz sekundarnih izvora dolazimo do podataka da je još u 2005. godini sud sadržavao više od 5.500 videomaterijala kao dokaze i skoro šest miliona stranica papira i fotografija i oko 13.000 artefakta prikupljenih kao dokazi.⁵⁷

Oko 70 posto sudskih spisa MKSJ i IRMCT su javni, a po navodima IRMCT, spisi koji sadrže povjerljive informacije i informacije koje se tiču zaštite svjedoka, nisu dostupni javnosti. Po navodima Mehanizma, periodično se vrši pregled povjerljivih spisa i, čim je to moguće, skida se oznaka povjerljivosti ili omogućuje pristup redigovanim verzijama tih dokumenata. Ostaje nejasno na koji način će i kada će preostali spisi biti dostupni.⁵⁸

54 Bazi možete pristupiti na: <https://ucr.irmct.org/>; Arhiv sudskih spisa MKSJ na: <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>

55 ICTY Facts and Figures, <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx> i MKSJ godišnji izvještaj (1. august 2017.)

56 IRMCT Arhiva, <https://www.irmct.org/bcs/o-mehanizmu/funkcije/arhiva>

57 T. Huskamp Peterson, "Temporary Courts Permanent Records", a Report for USIP, 2006. Dostupno na: <http://www.usip.org/publications/temporary-courts-permanent-records>. U: Iva Vukušić, 629.

58 Iva Vukušić, "Why We Should Open Archives from War Crimes Trials to the Public". *United States Holocaust Memorial Museum*, 15. juli 2021.

Važno je napomenuti da arhiv ne uključuje sav dokazni materijal iz perioda istrage, jer se dokazi prikupljeni tijekom istrage pohranjuju kod Tužilaštva i sadrže mnogo detalja koji se zatim *testiraju* i upoređuju sa drugim materijalima i svjedocima, a na suđenju se prilažu samo oni dokazi koji se pokažu kredibilni i relevantni za slučaj. Prema tome, u online bazi dokaza uglavnom pristupamo materijalu koji je prihvaćen i korišten na otvorenim suđenjima.⁵⁹

Ipak, važno je napomenuti da je baza sudskih spisa izuzetno kompleksan arhiv. Samom činjenicom da unutar sebe sadrži tako široko postavljene kategorije, potrebno je puno strpljenja u istraživanju, a cijeli proces je vremenski zahtjevan. Za mnoge istraživače i novinare ta baza može biti zastrašujuća, ali testiranje tražilica i upoznavanje sa arhivom također može da otvori neka nova saznanja. Rad na unapređenju metapodataka, dostupnosti i boljoj uvezanosti jedinica arhiva, dugotrajan je proces u koji Mehanizam ulaže značajne napore, uporedo sa redovnim održavanjem i nastojanjem da se zastarjeli formati prilagođavaju brzim tehnološkim promjenama i ostanu pregledni i dostupni.

59 Iva Vukušić, „The Archives of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia“, *History*, 98 (4 (332)), 623–635.

7 A. Generally, Mr. Milosevic, I don't think that police officers, if
8 they are going to beat people or chase them out of their homes, they don't
9 generally do it in full view of television cameras.

4 A. Some people
5 investigative Q. Good afternoon, Mr. Sweeney.
6 Observer, the A. Good afternoon, sir.
7 International Q. Right at the beginning of your testimony, you said there were some
8 television pr people who think you're a terrible journalist. Why would someone think
9 also for an i you're a terrible journalist?
10 I've won a s A. It was a joke.
11 which is a p Q. Oh, it was?
12 investigativ A. Yeah.
13 Q. And you s Q. Oh, okay. We were provided with a bunch of documents that you
14 crimes comm apparently gave to the Prosecution, which they then gave to us, a number
15 A. Yes. Obvi of things that you have written, and I wanted to talk to you just a little
16 journalism, bit about some of those things.
17 television d Before I do that, I want to ask you something else, though.
18 for the Obs You're now working with BBC?
19 massacre in A. Yes.
20 Krusa.

Q. Mr. Bowen, first of all, is the shelling of the -- the image of
the shelling of the funeral that we've just seen, the incident you
described at paragraph 37 of your written evidence?
A. Yes, it is.
Q. Do you have any comment you'd like to offer on this last clip?
A. Yes, there's some context I'd like to give. You know, I'm -- by
then, I was an experienced reporter, and now, after nearly 20 years
later, I'm a very experienced reporter of conflict and I've seen a lot of
bad things. But when I see that, I'm still outraged by it, and I'm -- it
was a very cruel day for those poor people, it was a very, very cruel and
heartless day.

how?
Trana had already
g shelled by the
e shells started
s children's home
they dropped them
o murdered. It
found their
m. Reporters

PORTRETI NOVINARA SVJEDOKA

Dragan Golubović

Prema nepotpunim podacima u procesima pred MKSJ, bilo ispred tužilaštva ili odbrane, svjedočilo je najmanje 35 novinara i novinarki:

Aernout Van Lynden, Anthony Birtley, Andrew Hogg, Alija Lizde, Baton Haxhiu, Branimir Grulović, Dan Demon, Deborah Christie, Dejan Anastasijević, Edmond Vanderostyne, Ed Vulliamy, Eve-Ann Prentile, Francz-Josef Hutsch, Florence Hartmann, Ian Traynor, Jacky Rowland, Jeremy Francis, John Bowen, John Sweeney, Jovan Dulović, Karmen Brlić-Jovanović, Marita Vihervouri, Martin Bell, Milivoje Mihailović, Nenad Zafirović, Robert Block, Richard Lynton, Sead Omeragić, Slavoljub Kačarević, Slađan Lalović, Sredoje Simić, Šefko Hodžić, Veton Surroi, Zoran Petrović-Piroćanac, Zvezdana Polovina.

Tokom implementacije projekta intervjuisano je njih četrnaest i u nastavku donosimo njihove portrete.

Andrew Hogg (Velika Britanija)

Andrew Hogg je rođen 1953. godine u Londonu. Novinarstvom se počeo baviti u lokalnim novinama kada je imao 19 godina. U svojoj novinarskoj karijeri radio je za više medija – od lokalnih novina iz okolice Londona pa do: *The Evening News*, *The Evening Standard*, *Sunday Times*, *The Observer*, *The Daily Mail* i *The Guardian*. U karijeri je pisao rok-kritike, radio u redakciji crne hronike, a dolaskom u redakciju *Sunday Timesa* ispunila mu se želja da radi kao dopisnik. U početku je radio kao dopisnik iz Afrike a poslije sa Bliskog istoka. Izvještavao je iz Libana, Alžira, Jordana, Iraka i Afganistana. Hogg je u Bosnu i Hercegovinu stigao u ljeto 1992. godine. Urednici *Sunday Timesa* željeli su provjeriti *glasine* da se na strani Armije Republike Bosne i Hercegovine bore strani borci, poznatiji kao *mudžahedini*.

Hogg ne spada u *prepoznatljiva* imena ratnih izvještača, poput Vulliamyja, Bella ili Van Lyndena. Hoggovo izvještavanje iz Bosne i Hercegovine obilježila su dvije priče: intervju sa Abdel Azizom, komandantom jedinice *El-Mudžahid*, napravljen u selu Mehurić blizu Travnika (intervju se našao na naslovnici *Sunday Timesa*), i priča o masakru u selu Miletići koji su počinili mudžahedini nad lokalnim hrvatskim stanovništvom.

Intervju sa Abdel Azizom bio je povod Tužilaštva MKSJ da Hogga pozove kao svjedoka. Hogg je svjedočio u dva procesa: protiv Rasima Delića (10. 7. 2007.) i protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure (21. 5. 2004.). U intervju za *Mediacentar Sarajevo* Hogg je izjavio: „Pozvali su me da svjedočim isključivo kako bih opisao kako je vođa mudžahedina Abdel Aziz pristao da mi da intervju. A on je bio vrlo jasan: dat ću ti intervju samo ako dobiješ dozvolu od Armije R BiH.“

Hogg je svoju novinarsku karijeru zamijenio radom u humanitarnim organizacijama. O motivima da promijeni posao, u intervju za projekat, Hogg je rekao: „Vjerovatno to ne bih smio reći kao bivši urednik vijesti, ali jednom kada prisustvujete pisanju historije – kada vidite oslobađanje Mandele... bio sam na sahrani ajatolaha Homeinija... kada to vidite, kada vidite opsadu Sarajeva – događanja u britanskom parlamentu vam baš i ne privlače pažnju.“

Alija Lizde (Bosna i Hercegovina)

Alija Lizde rođen je 1959. u Mostaru. Nakon što nije uspio u prvobitnoj ideji da postane pilot, odlučio je da njegov životni put obilježi novinarstvo. Tokom karijere radio je na televiziji, radiju i u novinama, a bio je vlasnik sedmičnika pod nazivom *Hercegovačke novine* i radijske stanice Radio *Hayat*, a poslije Radio *Stari Most*.

Na početku rata u Bosni i Hercegovini Alija Lizde radi kao dopisnik zagrebačkog *Vjesnika* i novinar ratnog studija Radija Mostar, sve do 9. 5. 1993. godine, kada su ga vojnici Hrvatskog vijeća obrane (HVO) uhapsili zajedno sa dežurnom ekipom novinara. Ratni studio Mostar je ugašen, a s obzirom na to da je bio novinar zagrebačkog *Vjesnika*, Lizdeu je ponuđeno da nastavi rad na Hrvatskom radiju Mostar. Nakon što je odbio tu ponudu, Lizde je prvo sproveden u Ljubuški a onda je narednih 158 dana proveo u logorima Dretelj i Heliodrom. Iz logora je pušten na zahtjev Svjetskog udruženja novinara i novinskih izdavača i Centra za nezavisnost medija iz Ljubljane, a bilo mu je

ponuđeno da bira gdje nakon izlaska iz logora želi da ide. Kada je izrazio želju da pređe 200 metara i vrati se u drugi dio Mostara, prisjeća se Lizde u intervjuu, tadašnji predsjednik Ureda za razmjenu Berto Pušić rekao mu je: „Možeš na Mjesec, tamo ne možeš.“

Boravak u logorima HVO-a zainteresovao je Tužilaštvo MKSJ da ga pozove da bude svjedok u procesu protiv Jadranka Prlića i ostalih članova *Šestorke*. U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo* Lizde je iznio zanimljivu činjenicu da je informaciju da će biti i zvanično pozvan da bude svjedok Tužilaštva saznao od Berte Pušića, jednog od optuženika.

Na pitanje kako se osjećao da će se pojaviti pred MKSJ kao svjedok Tužilaštva, Lizde je odgovorio: „Sretan i zadovoljan zato što ću dio te istine, moje priče ispričati javnosti i ljudima koji će donijeti i tu presudu da li je neko nešto ružnog i koliko ružnog uradio, prvo prema meni, pa onda prema mojim nekim prijateljima, kolegama, pa na kraju krajeva ljudima.“

Kao dugogodišnji novinar, Lizde danas gleda na novinarstvo ovako: „Danas radiš kao konj, kad prespavaš, zaboravi, ponovo. I tako dok ne umreš. I ako u tome nađeš ljepotu, možeš ostati. Znači, nema lovorika u novinarstvu.“

Novinarska karijera Alije Lizde trajala je više od trideset godina, a nakon svega proživljenog svoj mir i novu ljubav našao je u vinariji i vinogradima u Domanovićima u Hercegovini.

Branimir Grulović (Srbija)

Branimir Grulović je rođen 1951. u Beogradu. Akademiju za pozorište, film, radio i televiziju je završio u Zagrebu. Završio je i specijalističke studije za TV-novinarstvo, a poslije i magistarski studij iz oblasti televizije, filma i videa.

Svoju novinarsku karijeru Grulović je započeo na Televiziji Beograd 1970-ih godina. Početkom 1990-ih karijeru je nastavio kao producent i novinar. Radio je za nekoliko stranih agencija: ARD, *Visnews*, ORF, *Reutersovu* televiziju. Nakon završetka novinarske karijere bio je savjetnik tima za medije u OHR-u. Predavao je odnose sa javnošću kao glavni predmet i TV-produkciju i televizijsku kameru u Visokoj školi *Banja Luka College*.

U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*, Grulović je izjavio da *Reutersova* televizija nije preporučivala svojim radnicima da svjedoče pred MKSJ prije nego je njega zamolio Ljubiša Beara da svjedoči u njegovu odbranu. Uprkos preporukama, i kao neko ko nije više uposlenik *Reutersa*, Grulović se pred zvaničnicima MKSJ pojavio 22. 7. 2008. godine u slučaju protiv Popovića i drugih, kao svjedok odbrane Ljubiše Beare, bivšeg načelnika uprave bezbjednosti Glavnog štaba Vojske Republike Srpske.

O iskustvu svjedočenja pred MKSJ Grulović kaže: „U početku, čovjek razmišlja, preslušava se, šta da kaže, kako da kaže, posle krene nervoza. U tom malom zatvorenom prostoru, nema ni prirodnog vazduha, nego vještačka klimatizacija. Da li oni to namjerno rade da bi se i svjedoci osećali tjeskobno, da bi djelovali na psihu, sad ne znam to, ali mogu da pretpostavim da da. Kad uđete, ulazite u sudnicu i tu postoji protokol, kako se ulazi, kome se obraćate, kako, da li treba da gledate u pravcu optuženih. Kad izađete napolje, kad prođete celu tu proceduru i kad pogledate tu zgradu i kad znate da se tu skupilo hiljade godina nekog zatvora za neke ljude koji nikada neće videti slobode, čudan je osećaj.“

Nakon dugogodišnje novinarske karijere, Grulović više ne vjeruje u slobodu medija. Mišljenja je da je gaženje novinarskih principa počelo onog trenutka kada je vijest postala roba za tržište.

Edward Vulliamy (Velika Britanija)

Ed Vulliamy je rođen 1954. u Londonu. Želio je biti advokat za građanska prava, a postao je jedan od najznačajnijih ratnih dopisnika koji je izvještavao iz ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Zahvaljujući prijatelju, poslao je reportažu za *The Guardian* sa utakmice *Juventus – Liverpool* sa belgijskog stadiona Heysel u maju 1985., u kojoj je u navijačkim neredima poginulo je 39 navijača *Juventus*a. Ubrzo je dobio ponudu sa televizije *Granada* karijeru nastavi u Londonu. Sa mjesta dopisnika *The Guardian*a iz Rima pokrivao je raspad Jugoslavije. Njegovo izvještavanje počelo je u Sloveniji 1991. godine, nastavilo se u Hrvatskoj (Sisak, Glina, Karlovac, Vukovar) i na kraju u Bosni i Hercegovini.

Ed Vulliamy i Penny Marshall (ITN), prateći ranije obavljeni tekst Roya Gutmana u *Newsdayu* o postojanju logora u Prijedoru, u svijet su poslali potvrdu o postojanju koncentracionih logora Trnopolje, Omarska i Keraterm. Tekstovi obavljeni u *The Guardianu* i snimci ITN o logorima će kasnije biti jedan od motiva osnivanja Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, čiji zadatak je bio procesuiranje ratnih zločina.

Ed Vulliamy je bio prvi novinar koji je pristao da bude svjedok u procesima za ratne zločine. Riječ je o predmetu protiv Dušana Tadića (6. 6. 1996.), a poslije Tadića svjedočio je i u ostalim predmetima za počinjene zločine u Prijedoru (Kovačević, Stakić, Sikirica i drugi), zatim u predmetima protiv Tihomira Blaškić, Prlića i drugih, te u predmetima Radovan Karadžić i Ratko Mladić.

Na kritike iz *The New York Timesa* da je pristankom da svjedoči pred MKSJ izgubio objektivnost, Vulliamy je odgovorio da su pobrkali objektivnost i neutralnost. U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo* kaže: „Ako se u kući nalazi 12 leševa, 12 ih je. Ne osam jer su Hrvati ili 15 jer su Srbi ili 24 jer su Bošnjaci. To je objektivnost. Neutralnost je nešto drugo. Neutralnost nalaže da nekako izjednačim žene koje su napastvovali svaku noć u logoru Omarska i zvijeri koje su to radile. A ja nisam neutralan prema čuvaru logora Omarska i nevinim zatvorenicima koje su sakatili, mučili i prebijali do smrti.“

Vulliamy je autor više knjiga, a posljednja je *Glasnije od bombi: Život sa muzikom, ratom i mirom* (2020). Dobitnik je i niza novinarskih nagrada, među kojima su dvije nagrade za reportera godine koju dodjeljuje *The Press Awards* u Velikoj Britaniji (1992 i 1997) i medijske nagrade koju dodjeljuje *Amnesty International* (1992) za postignute uspjehe u novinarstvu o oblasti ljudskih prava.

Florence Hartmann (Francuska)

Florence Hartmann je rođena 1963. godine u Parizu, gdje je diplomirala francusku i svjetsku književnost, a magistrirala na temu civilizacije i književnosti. Umjesto književnosti, Hartmann je novinarsku karijeru počela pripremajući *press clipping* za ambasadora Meksika u Jugoslaviji. Sadržaj iz novina je prevodila na španski jezik, a poslije su na francuskom jeziku razgovarali o tome. Ponuda *Le Mondea* da za ovu francusku novinu izvještava o događajima sa prostora Jugoslavije stigla je 1989. godine. Hartmann je tokom 1990. godine intervjuisala tadašnjeg predsjednika HDZ-a Franju Tuđmana, a na pitanje da li će joj trebati prevodilac odgovorila je: „Ne, na vašem ću jeziku“. Intervjuu je prisustvovao i Stipe Mesić, koji je na kraju intervjuu, prisjetila se Hartmann u razgovoru za *Mediacentar Sarajevo*, pohvalio njeno znanje jezika i na pitanje gdje je tako dobro naučila hrvatski je odgovorila: „U Beogradu“.

Hartmann raspad Jugoslavije i ratna dešavanja prati iz Beograda sve do 1994. godine, tačnije do momenta kada joj tadašnja vlast nije odobrila produženje vize. U *Le Mondeu* je provela jedanaest godina.

Njezinu novinarsku karijeru obilježilo je otkrivanje masovne grobnice na Ovčari pored Vukovara. Zajedno sa Helen Despić-Popović iz *Associated Press* (AP), prateći trag iz članka objavljenog u zagrebačkom *Vjesniku*, otkrile su lokaciju grobnice. Objavljivanje članka u *Le Mondeu* i AP-u otvorilo je mogućnost da tadašnji specijalni izvjestilac UN-a Tadeusz Mazowiecki potvrdi sumnje o masovnoj grobnici i ratnim zločinima počinjenim u Vukovaru.

Prateći suđenje za ratne zločine počinjene u Vukovaru protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina, a kao uposlenica MKSJ, obratila se Tužilaštvu da svjedoči u ovom procesu na osnovu činjenice da je ona ta koja je otkrila masovnu grobnicu u Vukovaru i da je Šljivančanin bio upoznat sa postojanjem grobnice.

Zanimljivo je da je Hartmann bila uposlenica MKSJ, ali i petodnevna *stanovnica* zatvora u Scheveningenu, zajedno sa drugima kojima je suđeno za ratne zločine. Naime, u augustu 2008. godine Hartmann je optužena za nepoštivanje Suda jer je u knjizi *Mir i kazna* objavila povjerljive podatke u vezi s odlukama Žalbenog vijeća u slučaju Slobodana Miloševića.

Presuda je rezultirala kaznom od 7.000 eura, a nakon što nije pristala da plati kaznu, izdat je nalog za njeno hapšenje. Provela je pet dana, više od dvije trećine ukupne kazne, u kompleksu zatvorskih ćelija Scheveningena. U intervju za *Dnevni avaz*⁶⁰ o iskustvu provedenom u zatvoru, Hartmann je rekla: „Najteži trenuci bili su kada su me obilazili noćni čuvari zbog činjenice da sam imala tretman osobe sklone samoubistvu. Ova mjera izriče se ljudima koji su tek počeli izdržavati kaznu a osuđeni su na 20 ili više godina.“

Hartmann je autorica četiri knjige. Prvu knjigu, *Milošević: Dijagonala ludaka*, objavila je 1999. godine, a zatim i *Mir i Kazna: Tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa*, *Zviždači: Nečista savjest naših demokratija* te *Krv realpolitike: Afera Srebrenica*, u kojoj problematizira ulogu i stepen odgovornosti velikih sila (Velike Britanije, Francuske i SAD-a) u padu Srebrenice.

60 *Dnevni avaz*, 31. mart 2016.

Jacky Rowland (Velika Britanija)

Jacky Rowland je rođena 1964. u Velikoj Britaniji, a diplomirala je na *St Anne's College* u Oxfordu 1986. godine. Potom odlazi u Perzijski zaljev, gdje radila je kao pripravnica u jednoj od tamošnjih novina (1987-1988). Po povratku u Veliku Britaniju dobila je posao u Liverpoolu, a nakon toga je završila post-diplomski studij i BBC-ev program fakultetske prakse. Početkom 1990. karijeru nastavlja kao dopisnica BBC-a iz Sjeverne Afrike sa sjedištem u Tunisu, pokrivajući teme o Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji (PLO) i početku građanskog rata u Alžiru. Izvještavala iz Maroka, Alžira, Tunisa. Bila je jedna od prvih novinarki koja je došla u Afganistan nakon 11. septembra 2001. kako bi izvještavala o tamošnjim dešavanjima.

Na područje bivše Jugoslavije, tačnije u Sarajevo, ne dolazi kao ratna reporterka već kao mentorica u BBC-evoj školi za novinare i novinarku koju je *Mediacentar Sarajevo* pokrenuo već u junu 1996. godine. Jacky je ovom prilikom mentorisala dvije generacije mladih novinara i novinarki iz BiH (1996 i 1997). Njena sljedeća destinacija bila je Beograd (1998-2001), odakle je pokrivala rat na Kosovu. Poslije BBC-a karijeru nastavlja na *Al Jazeera* kao dopisnica iz Evrope a potom sa Bliskog Istoka.

Jacky Rowland je prva novinarka koja je odlučila da bude svjedokinja u suđenjima za ratne zločine. Kao očevidac rata na Kosovu tokom kampanje udara NATO-a na Srbiju, posebice bombardovanje zatvora Dubrava kod Prištine. Tužilaštvo u Hagu ju je pozvalo da svjedoči u procesu protiv Slobodana Miloševića. U intervju za *Mediacentar Sarajevo* je potvrdila da su mnoge njene kolege smatrale da je pogriješila jer je pristala da svjedoči pred Sudom te da je Robert Fisk napisao oštar članak u *The Independentu* o njezinom svjedočenju. „Kasnije te godine su me pozvali na *News World*. To je godišnja medijska konferencija, te godine se održavala u Dublinu, debatu je moderirao Andrew Neil. On je bio moderator – da tako kažem – debate o tome treba li svjedočiti ili ne. U prostoriji sam bila ja, on, gomila novinara, učesnika konferencije, lijepo smo popričali i na kraju je publika dizala ruke: treba li svjedočiti ili ne? Nije bilo apsolutno jednoglasno, nije bilo crno-bijelo, ali u toj prostoriji je bila jasna većina onih koji su se složili da je svjedočenje ispravna stvar. Ovo nije naučni dokaz, samo grupa novinara koji su bili tamo.“

Dobitnica je nagrade *Royal Television Society* 2001. za praćenje *Obojene revolucije* u Beogradu i pada Miloševićevog režima u oktobru 2000.

Jeremy Bowen (Velika Britanija)

Jeremy Bowen je rođen 1960. u Cardiffu. Otac mu bio je novinar a majka fotografkinja. U intervju za *Mediacentar Sarajevo* prisjetio se da je otac kupovao novine i časopise i da je kuća bila zatrpana novinama i da je „prilično rano odlučio da bi volio biti ne samo novinar nego strani dopisnik“.

Bowenu su dječake želje ispunjene. Za BBC počeo je da radi 1984. nakon završenog fakulteta i novinarskog pripravnništva na Britanskom javnom servisu. Prva novinarska iskustva vezana su za izvještavanje iz Sjeverne Irske (Belfast 1984-1985), nakon čega slijedi nešto mirnija pozicija, dopisničko mjesto u Ženevi. Novi zadatak bilo je izvještavanje iz Afganistana, a potom selidba u centralnu Ameriku – El Salvador. Slijedi dopisnička pozicija iz Washingtona pa Moskva. Bowen za BBC izvještava iz Zaljevskog rata, a onda 1991. dolazi na područje bivše Jugoslavije.

Tokom rata u Hrvatskoj je izvještavao iz Vukovara, a početkom sukoba u Bosni i Hercegovini seli se tamo. Tokom rata u BiH, Bowen je uglavnom izvještavao iz Mostara, Sarajeva i okolice. Jedan od prvih izvještaja koje je poslao za BBC bilo je granatiranje sarajevskog groblja Lav u vrijeme sahrane djece ubijene tokom evakuacije iz Sarajeva. U intervju sa *Mediacentar Sarajevo* kaže: „Pokrivao sam ratove, bio sam u Salvadoru, bio sam u Afganistanu, bio sam u Zaljevskom ratu kada su Amerikanci bombardovali Bagdad, jednom prilikom su poginule stotine ljudi. Bio sam i u Hrvatskoj, ali u granatiranju sahrane djece koja su ubijena prelazeći prvu liniju je za mene bilo nešto naprosto odvratno. Kada sam radio prilog o tome, htio sam se jako naljutiti i reći: ‘Ovo je strašan ratni zločin, ne smijemo to dozvoliti, ti ljudi se moraju kazniti, ali nešto u meni je govorilo *ne, samo ispričaj priču, navedi činjenice jer činjenice su dovoljno šokantne* – iz mene je progovarala BBC-eva obuka – činjenice su dovoljno šokantne, ne moraš preuveličavati, ljudi sami mogu zaključiti.“

Izvještavanje iz rata u BiH i svjedočenje ratnim zločinima Jeremyja Bowena su tri puta dovele pred MKSJ. Svjedočio je u procesima protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, u slučaju protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinića te Jadranka Prlića i drugih. Na pitanje da li je imao dilemu da prihvati pozive Tužilaštva, Bowen kaže: „Smatrao sam da je to moralno opravdano, novinarski opravdano. Dapače, postojao je imperativ da to uradim, da to trebam uraditi. Osjećao sam se dobro zbog toga, bilo je važno.“

O ulozi MKSJ, Bowen kaže: „Mogu reći da ljudi na srpskoj strani negiraju da se genocid desio, ali to je pogrešno... Kako to znamo? Tako što postoji ogromna

arhiva koja dokumentuje skoro iz minute u minutu sve što se događalo. Znamo, manje-više, iz minute u minutu šta se desilo u Srebrenici i Potočarima, u logorima. Zato mislim da je Tribunal odradio fantastičan posao.“

Jeremy Bowen je autor tri knjige: *Šest dana – Kako je rat 1967 oblikovao Bliski Istok* (2003), *Ratne priče* (2006) i *Arapski ustanak – Narod želi pad režima* (2012). Dobitnik je desetine novinarskih nagrada, od one za najboljeg dopisnika na televizijskom festivalu u New Yorku 1995. do počasnog doktora društvenih nauka Univerziteta Nottingham Trent.

John Sweeney (Velika Britanija)

John Sweeney je rođen 1958. na otoku Jersey (Kanalski otoci). U intervju za *Mediacentar Sarajevo* se prisjetio da je **želio biti advokat**, a da je mišljenje promijenio nakon posjete Kraljevskom sudu u Winchesteru, gdje je prisustvovao suđenju za silovanje na kojem je jedan od advokata uništavao ugled žrtve. Sweeney kaže: „Pomislio sam ne želim to raditi, više ne želim da budem advokat.“ Donošenje odluke da se bavi novinarstvom pomoglo je predstavljanje karijera i gostovanje novinara *The South Evening Echo*, čija mu se interpretacija novinarstva dopala.

Karijeru počinje da gradi kao pripravnik u *The Economistu*, a nakon toga slijedi profesionalna karijera u *The Sheffield Telegraphu*, *The Observeru* i na BBC-u. Kroz godine karijere usmjerio se na istraživačko novinarstvo, a poslije i izvještavanje sa različitih destinacija u svijetu. Sweeney je 2005. dobio nagradu *Paul Foot* za istraživačko novinarstvo. Istraživao je slučaj žena koje su bile lažno zatvorene zbog ubistva svoje djece, a njegova istraga pomogla je da se skine krivnja za ubistva. Kao novinar BBC-a istraživao je činjenice o masovnim grobnicama u Zimbabveu tokom režima Roberta Mugabea, izvještavao je i iz Rumunije, Alžira, Iraka, Čečenije, Burundija te pratio raspad Jugoslavije.

Na prostor bivše Jugoslavije Sweeney stiže kao novinar *The Observera* početkom sukoba u Hrvatskoj. Izvještavao je iz Vukovara, Osijeka i Dubrovnika, a u Bosni i Hercegovini boravi od 1992. do 1994. godine. Najviše izvještava sa područja srednje Bosne i na kraju izvještava o ratu na Kosovu tokom 1999. godine.

Za vrijeme izvještavanja sa Kosova, Sweeney je dokumentovao sadržaj za dva filma o masakru u Maloj Kruši (Krushe e Vogel). Film *Čovjek sa spaljenim rukama*, prema svjedočenju Sweeneya, dokumentira priču o čovjeku koji je

preživio u masakru u Maloj Kruši. „Nakon masakra je bilo još nekoliko živih ljudi, štalu su zapalili da unište dokaze, a on se nije htio pomjeriti da ne vide da je živ pa je radije pustio da mu ruke izgore. Kada je čuo da se Srbi udaljavaju, pobjegao je. I preživio. Nisam znao kako se zove, znao sam ga samo kao čovjeka sa spaljenim rukama.“ Za ovaj dokumentarni film Sweeney je dobio nagradu Kraljevskog televizijskog društva.

Iskustva sa Kosova zainteresovala su Tužilaštvo MSKJ da Sweeneya pozove da bude svjedok u slučaju protiv policijskog generala Vlastimira Đorđevića. O ulozi MKSJ Sweeney je u intervjuu za *Mediacentar Sarajevo* kazao: „Bez obzira na to, nešto poput Haga, Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, predstavlja korak u pravom smjeru. I to se dogodilo iz više razloga, od kojih je jedan taj što su u tom trenutku Rusija i Jeljcin bili dovoljno slabi da prihvate prijedlog Amerikanaca i Britanaca. To je bio pravi trenutak stvarne politike. Putin nikada ne bi pristao na to.“

John Sweeney je dobitnik niza novinarskih nagrada. Jedna od prvih bila je ona za novinara godine 1998. za izvještavanje o kršenju ljudskih prava u Alžiru, a posljednja je već spominjana *Paul Foot* iz 2005. Autor je desetak knjiga. Prvu knjigu je objavio 1991. pod nazivom *Život i đavolje vrijeme Nikola Čaušesku*, a posljednju 2020. pod nazivom *The Useful Idiot*.

Martin Bell (Velika Britanija)

Martin Bell je rođen 1938. u Redishamu, Velika Britanija. Studirao je na *King's College*, Cambridge. U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*, Bell je potvrdio da novinarstvo u njegovoj porodici ima dugu tradiciju. Djed je bio novinar, drugi čovjek *The Observera*, otac je bio pisac i neko ko je vlasnik *The Timesa* ubijedio da u novinu uvrste ukrštenice. Sa 24 godine Martin Bell se pridružio BBC-u kao reporter. Prvi novinarski zadatak bila je reportaža o uzgoju arapskih konja. Nakon izvještavanja o cvjetnim izložbama, izložbama konja i slično – dobio je priliku da izvještava o svrgnuću diktatora Kwame Nkrumah. Izvještavanja iz kriznih i ratnih područja će odrediti Bellovu karijeru. Izvještavao je iz osamnaest ratova među kojima su oni u Vijetnamu, na Bliskom Istoku, u Nigeriji, Angoli, Mozambiku, El Salvadoru.

Sa izvještavanjem sa područja bivše Jugoslavije kreće iz Slovenije, Hrvatske (Vukovar, Petrinja) i na kraju Bosne i Hercegovine, počevši sa referendumom o nezavisnosti pa sve do zvaničnog kraja rata – potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Izvještavao je gotovo iz svih dijelova Bosne i Hercegovine.

Ekipa BBC-a zajedno sa Martinom Bellom je bila jedna od prvih novinarskih ekipa koja je ušla u selo Ahmiće – nakon masakra koji su počinili pripadnici HVO-a. Na suđenju protiv Tihomira Blaškića bio je svjedok odbrane. U intervju za ovaj projekat, Bell je o ovome procesu rekao: „Rekao sam im šta sam znao i zatim je naš slavni prilog o masakru u Ahmićima uveden kao dokaz. Sve se moglo vidjeti, ta gomila razlomljenih tijela, sve. Teško sam nagovorio BBC da iskoristi sav materijal, jer su tamo bili veoma osjetljivi na prikaze nasilja iz stvarnog svijeta. Ali, prilog je prikazan i dao sam iskaz koji je bio povoljan za Blaškića. Još sam se više zaprepastio kada sam saznao da je proglašen krivim.“

Pored svjedočenja u slučaju *Blaškić*, Bell je pred MKSJ svjedočio još četiri puta, u predmetima protiv Dragomira Miloševića, Momčila Perišića, Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Tokom suđenja Karadžiću, Bell je izjavio: „Ne mogu se sjetiti niti jednog rata iz kojeg sam izvještavao u kojem su riječi i slika bile toliko važne kao u ovome.“

Bell smatra važnim ulogu medija i novinara u ratu u BiH, jer su mediji pokazali svijetu šta se stvarno dešava. U intervju za ovaj projekat, Bell se prisjetio pisma mladića iz Kanade: „... Južno od Zvornika nas je zaustavila srpska kontrola, ali Vladimir [prevodilac op. a.] ih je uspio nagovoriti da nas puste argumentom da ćemo biti svjedoci svih groznih stvari koje su navodno radili Srbima. Umjesto toga, našli smo sporedni put i krenuli njime, a tu smo naišli na čin etničkog čišćenja: hiljade muslimana iz i oko Zvornika su pješke bježali. Kao što ste rekli, nosili su tu bebu u zelenoj dekici i rekli su nam šta im se desilo i kako su... da su drugi ubijeni. Dvadeset godina kasnije sam primio e-mail ili pismo od mladića iz Kanade koji je bio ta beba u zelenoj dekici, o njemu se brinuo ujak jer je izgubio roditelje. Napisao mi je jako dirljivo pismo da mi se zahvali jer je to bio jedini zapis o tome šta se desilo njegovim roditeljima.“

Govoreći o današnjem novinarstvu, Bell se posebno osvrće na fenomen lažnih vijesti, navodeći da su oduvijek postojale, pa čak i u staroj ulici Fleet: „... i u staroj novinarskoj ulici Fleet je bilo likova koji su izmišljali stvari... (...) Mislim da je tako lako, znate kako kažu, laž je već prošla pola svijeta dok istina navuče cipele.“

Dobitnik je nagrade za reportera godine Kraljevskog televizijskog društva 1977. i 1993. godine, a 1992. imenovan je za časnika Ordena Britanskog carstva. Nakon toga je 2001. godine imenovan UNICEF-ovim ambasadorom Ujedinjenog Kraljevstva za humanitarne hitne slučajeve, te do danas radi na poboljšanju položaja djece pogođene sukobima i prirodnim katastrofama. Autor je više knjiga. Jedna od poznatijih na našem području je *In Harm's Way: Bosnia – a war reporter's story*.

Sead Omeragić (Bosna i Hercegovina)

Sead Omeragić je rođen 1958. u Trebinju. Nakon završenog Filozofskog fakulteta (Odsjek za književnost) u Sarajevu, novinarsku karijeru započinje u *Glasi Trebinja* 1984., gdje radi sve do početka 1992. Pod pritiskom lokalne vlasti, a zbog objavljenog teksta u sarajevskom *Svijetu*, u kojem je otkrio ko je ubica člana lokalne izborne komisije, mora da napusti Trebinje i bježi u Sarajevo. Karijeru nastavlja u sedmičniku *Slobodna Bosna*.

U svojoj karijeri je napisao mnogo tekstova, ali jedan od najznačajnijih predstavlja reportaža iz Bijeljine pod nazivom *Krvavi bijeljinski Bajram* objavljena u *Slobodnoj Bosni*. Omeragić je pod krinkom šefa kabineta Fikreta Abdića, člana Predsjedništva RBiH, zajedno sa državnom delegacijom posjetio Bijeljину početkom aprila 1992. godine. Po povratku u Sarajevo Omeragić je napisao tekst u kojem je opisao dešavanja u ovom gradu, koji se u potpunosti nalazio pod kontrolom Željka Ražnatovića Arkana i njegove paravojske.

Pred MKSJ je svjedočio dva puta, u predmetima protiv Slobodana Miloševića i Momčila Krajišnika, kao svjedok Tužilaštva. U intervjuu za *Mediacentar Sarajevo*, Omeragić je izjavio da je Tužilaštvo na osnovu objavljenog teksta *Krvavi bijeljinski Bajram* i onoga što je vidio tog dana u Bijeljini željelo da dokaže da su Arkan i njegova paravojna jedinica bili pod kontrolom zvaničnih organa Srbije i Republike Srpske.

Koliko je stresno, zahtjevno i mučno svjedočiti u procesima pred MKSJ, Omeragić ilustrira kroz zajedničku fotografiju ljudi koji su svjedočili pred Sudom u vrijeme kada i Omeragić. „Bilo nas je 12 na toj fotografiji. Od svih tih 12 na toj fotografiji, samo je troje živo, svih devet je u međuvremenu, nije ni sedam-osam godina prošlo, umrlo. Ja mislim da to ima čak i toga stresa. Jer veliki je stres u pripremi za svjedočenje, to je, izaći ćete, to je pred Miloševića, izvesti pred Krajišnika.“

Tokom rata u BiH Omeragić je radio kao ratni reporter – prema njegovom svjedočenju riječ je o 74 ratne reportaže, te živopisno opisuje karaktere koje je sretao prilikom novinarskog rada.

Autor je četiri knjige, a tokom karijere je sarađivao sa desetinom bh. medija. Trenutno je urednik informativno-političkog portala *Bosna Global*. Kao iskusen novinar dao je savjet mladim novinarima „... da uče, da čitaju, vrlo malo se čita. Meni je opsesija da čitam, svaki mjesec, minimum sto maraka kupim knjiga u antikvarnici i čitam to. To je velika stvar, kada ti imaš nešto što je dokaz.

Znači, knjiga je dokaz, bez obzira, evo sada sam kupio tri dijela od Vladimira Dedijera, dnevnici njegovi. To je vrlo interesantno, gdje može pričati šta ko hoće, ali ja sam tu dosta naučio.“

Slavoljub Kačarević (Srbija)

Slavoljub Kačarević rođen je 1956. godine u Beogradu. Završio je Elektrotehničku školu *Nikola Tesla* u Beogradu, a umjesto planiranog studiranja na Elektro-tehničkom fakultetu završio je na Fakultetu političkih nauka (Odsjek za novinarstvo). Radni vijek je proveo kao novinar, urednik, vlasnik novine i na kraju direktor štamparije. Karijeru je počeo u časopisu *Student* i vrijedio je za jednog od najperspektivnijih mladih novinara, a početkom 1980. karijeru nastavlja u *Politici* pa u časopisu *Intervju*, gdje je radio sve do 1994. godine, kada je shvatio da tadašnje nezavisno novinarstvo nema više medijsku snagu. Nakon odlaska iz *Intervjua* Kačarević pravi zaokret u karijeri i pokreće privatni časopis pod nazivom *Život pasa*, a pri kraju svoje karijere obavljao je dužnost direktora štamparije. O iskustvu pisanja za najuticajniji politički dnevni list u tadašnjoj Srbiji, *Politiku*, u vrijeme socijalizma, Kačarević kaže: „... sve može u *Politici*, osim da diraš Tita i Partiju, to nemoj nikad. Što je u suštini i bilo tačno, ako to čovek dobro razume, ako stvarno razmišlja o tome i to se kasnije pokazivalo kroz život, mi smo svašta mogli da uradimo. To su godine osamdesete, ja sam radio u dnevnom listu *Politika* desetak godina i to je stvarno bilo jedno sjajno iskustvo i vreme na koje čovek može da bude ponosan, bez obzira što danas pričamo o tome kao o nekom jednopartijskom jednomlju.“

Kačarević je jedan od rijetkih sagovornika na projektu koji je izjavio da nije sa velikom voljom želio da se pojavi kao svjedok pred MKSJ. Tužilaštvo ga je pozvalo da svjedoči u slučaju protiv *Vukovarske trojke*. Kao novinar *Intervjua* tokom novembra 1991. posjetio je Vukovar i tom prilikom razgovarao sa tadašnjim majorom JNA Veselinom Šljivančaninom i kapetanom JNA Miroslavom Radićem. Dijelovi razgovora objavljeni su u magazinu *Intervju* 29. 11. 1991., a 15 godina kasnije tekst je ponovo postao aktuelan u sudnici MKSJ. Kačarević u intervju sa projekat svjedoči da nije jednostavno biti svjedokom pred MKSJ: „Hoću da kažem da u toj atmosferi, kada je čovek tamo u toj mašini – koja je velika, zastrašujuća i totalno dehumanizovana, od izgleda svega toga do ophođenja, svi su ljubazni, ali na jedan način koji prosto iritira, to ustvari je jedna, kako bi se reklo... – i stoga čovek oseća neku vrstu prezira.“

Tony Birtley (Velika Britanija)

Anthony Tony Birtley je rođen u 1955. u Njemačkoj. Umjesto da ostvari dječaku želju i postane fudbaler, on je prema nagovoru svog oca, novinara, i sam postao novinar. Birtleyevu novinarsku karijeru odredila je pozicija stranog dopisnika i pokrivanje ratova širom svijeta. U svojoj karijeri je izvještavao sa Bliskog Istoka, iz Ruande, Burme, Šri Lanke, Afganistana, Čečenije, Libana, Palestine i na kraju iz ratova sa prostora bivše Jugoslavije, radeći za *ABC News*, *BBC*, *Al Jazeera English*, *Channel 4* i druge medije.

Birtley je u Bosnu i Hercegovinu kao novinar *ABC Newsa* stigao u julu 1992. Tokom rata izvještavao je iz Sarajeva, Mostara i Srebrenice, koja je na određen način i obilježila njegovu karijeru. Birtley je Srebrenicu ušao u martu 1993. i dugo je bio jedini *glas* iz Srebrenice prema vanjskom svijetu. Tokom boravka u Srebrenici bio je teško ranjen u nogu. Prvu operaciju izveo je doktor Nedret Mujkanović, a poslije je Birtley evakuisan u Split. U intervju za *Mediacentar Sarajevo* Birtley je izjavio: „Tamo sam bio oko 24 sata dok ABC, kompanija za koju sam radio, nije poslala avion za medicinsku evakuaciju da me odvede u London. Kada sam stigao u London, svi specijalisti su mi govorili: ‘Fantastično su se pobrinuli za Vas u Srebrenici i Splitu.’“

Deset godina nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, Birtley se pojavio kao svjedok odbrane pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u procesu protiv Nasera Orića. Svjedočio je na okolnosti o događanjima u Srebrenici tokom svog boravka tamo. Na pitanje da li je imao dilema da li da prihvati poziv da svjedoči, Birtley kaže: „To je bila odluka koju sam donio i, iskreno, nisam mogao naći razlog da to ne uradim, jer je bilo malo vjerovatno da ću reći nešto što već nisam rekao tokom izvještavanja. Osim toga, dao sam mnogo intervjuua kada sam izišao iz Srebrenice. Kada sam bio u Bosni, napravio sam bukvalno stotine izvještaja o svim aspektima dešavanja i uopšte se nisam libio pričati ni o čemu što sam tamo vidio i čemu sam svjedočio.“

Kao iskusan novinar jedan od problema današnjeg novinarstva Birtley vidi u pristrasnosti: „Ne sjećam se da sam, dok sam bio mlad, smatrao neke novine ili programe pristrasnim, ali shvatio sam da u medijima postoji ogromna količina pristrasnosti. Određene novine, određeni programi posmatraju stvari na potpuno drugačiji način i ignorišu ono što ja zovem apsolutnim činjenicama.“

Veton Surroi (Kosovo)

Veton Surroi rođen je 1961. u Prištini. Na univerzitetu UNAM (*National Autonomous University of Mexico*) diplomirao je engleski jezik i književnost. Novinarsku karijeru započeo je u *Rilindji*. Kada su se stvorili zakonski uslovi u SFRJ za osnivanje privatnih medija, Veton je 1990. pokrenuo sedmičnik *Koha*, koji je nakon sedam godina promijenio dinamiku izlaženja i prerastao u dnevnu novinu pod nazivom *Koha Ditore*, koja će vremenom postati jedan od najuticajnijih medija na Kosovu. S obzirom na to da ga je aktivno uključenje u politički život Kosova ograničilo kada je u pitanju vlasništvo u medijima, biznis vezan za izdavaštvo povjerio je svojoj sestri.

Veton Surroi je svjedočio tri puta pred MKSJ i to u procesima protiv Slobodana Miloševića, Vlastimira Đorđevića te Nikole Šainovića i ostalih. Sve tri optužnice su se odnosile na Kosovo. Surroi je pozivalo Tužilaštvo, ali ne zbog njegovih tekstova u novinama već da tokom suđenja pojasni i kontekstualizira stanje na Kosovu, od ljudskih prava do stanja u medijima. U intervju za *Media-centar Sarajevo* Surroi je rekao: „Na sva tri suđenja je od mene traženo da se vidi kako sam ja vidio konflikt, pošto sam bio dio rukovodstva koje je bilo za mirovni otpor krajem '80-ih i početkom '90-ih na Kosovu.“

Surroi nije imao dileme da li treba da putuje u Haag da svjedoči pred MKSJ. „Moja prva reakcija je, bez sumnje, bila da ću učestvovati, naročito u slučaju suđenja Miloševiću, jer je to bio trenutak pravde, bilo je zadovoljstvo susresti se sa Miloševićem u Haagu, a ne u njegovoj rezidenciji. On je bio optuženi, a ja sam bio svjedok optužbe protiv njega.“

Nakon završetka ratova na području bivše Jugoslavije, Surroi, i kao političar i kao novinar vjeruje da se današnja društva nisu otrijeznila od nacionalizma, a primjer su veličanja presuđenih ratnih zločinaca, što Surroi naziva „nemoćnim narativima“, koji su bili nezamislivi, primjera radi, u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata.

Na pitanje koliko se novinarstvo promijenilo od trenutka kada se on počeo baviti novinarstvom u odnosu na danas, Surroi kaže: „Pa promijenilo se iz korijena. Znači sada živimo, nadam se u trenucima preporoda potrebe za novinarstvom. Imamo informativnu hiperprodukciju, znači kapacitet da se proizvodi informacija nikada nije bio veći. A kapacitet za njihovo procesuiranje je mali. I neprocesuirana informacija koja cirkuliše po socijalnim medijima jeste informacija koja se pretvara u toksični element u društvu. Znači, ima kapaciteta za dezinformaciju, ali ne za informiranje.“

Zvezdana Polovina (Hrvatska)

Zvezdana Polovina rođena je 1956. u Vukovaru. Studirala je matematiku i fiziku na Univerzitetu u Osijeku. Na radiju Vukovar počinje da radi sredinom 1990. nakon što je pobijedila na takmičenju u pjevanju *Prvi glas Vukovara*. Mirko Stanković, tadašnji glavni i odgovorni urednik na vukovarskom radiju, pozvao ju je da dođe na testiranje, jer su željeli zaposliti spikericu. Audiciju je prošla uspješno. Tako da je Zvezdana Polovina jula 1990. postala dio ekipe radija koji će za manje od godinu dana postati jedini glas iz grada pod opsadom – Vukovara. Mladu ekipu novinara su činili Josip Esterajer (30 godina), Vesna Vuković-Orešković (23), Alenka Mirković-Nadž (27), Zvezdana Polovina (36) i njezin suprug Branko Polovina (41), kao i Siniša Glavašević (31). Branko i Siniša su ubijeni nakon što su u Vukovar ušle jedinice JNA i paravojne formacije.

U intervju za *Mediacentar Sarajevo* Polovina je svjedočila o detaljima pred sam pad Vukovara. Nakon što je postalo jasno da se Vukovar više ne može braniti, da je evakuacija iz grada počela zajedno sa zapovjedništvom, dio redakcije Radija Vukovar je odlučio da ostane. U gradu su ostali: Vesna Vuković-Orešković, Zvezdana Polovina, Branko Polovina i Siniša Glavašević. Ulazak JNA i paravojnih formacija u Vukovar dočekali su u Vukovarskoj bolnici. „Nakon nekog vremena ušao je vojnik Jugoslovenske narodne armije u našu sobu, otvorio vrata i rekao je: ‘Izađite van, svi morate napustiti bolnicu’ i tako smo mi izlazili na taj stražnji izlaz bolnice, tamo je stajao optuženi i kasnije i osuđeni – po mom mišljenju jako malo osuđeni, trebala ga je zadesiti puno veća kazna – stajao je znači Veselin Šljivančanin i rekao: ‘Muškarci neka idu na lijevu stranu, žene i djeca na desnu’ i tako su nas razdvojili. Meni je Branko uspio dati samo jednu putnu torbu i u toj torbi je bila nekakva njegova odjeća i taj jedan rokovnik u koji je on zapisivao neke njemu jako važne stvari. Tako smo mi dosta dugo stajali, oni na jednoj strani, mi na drugoj strani, žene i djeca. Neke žene su prišle Veselinu Šljivančaninu, rekle su, pitale su ga: ‘Zašto ste nas razdvojili?’ jer su nakon nekog vremena, tim muškarcima je naređeno da idu na tu jednu stranu, ne prema nama, nego suprotno od nas, i oni su išli u koloni iza ugla bolnice i tada sam zadnji put vidjela svog muža. Kako su oni otišli, tako su onda neke žene pitale Veselina Šljivančanina kuda vode muškarce: ‘Zašto ste nas razdvojili? Kuda ih vodite?’, a Šljivančanin je odgovorio: ‘Oni idu samo na kraće ispitivanje u kasarnu i oni će poslije za vama.’”

Iako je ograničeno vrijeme radila kao novinarka i to samo u ratnom periodu, Polovina za *Mediacentar* kaže da teza o novinarstvu kao prvom nacrtu historije ima smisla ukoliko novinar govori činjenice. „I sam taj trenutak rata – jer rat se ne događa svaki dan, odnosno, gledano globalno u svijetu, postoje ratovi stvarno svaki dan, ali na određenom teritoriju gledamo našu zemlju Hrvatsku i grad Vukovar – može se reći da smo mi na neki način pisali povijest. Mislim, teška je tema, ali mi jesmo sudionici povijesti, a da li su naši izvještaji bili utkani u tu povijest, ja vjerujem na neki način da jesu.“

ISSN 1330-6556

9 771330 655004

Feral Tribune

ISSN 1330-6556

9 771330 655004

SRBI SU SVOME MAJMUNU VEĆ DIGLI SPOMENIK

MIRAS STJANOVIC

NEPROLAZNA SLAVA. Nedavno otkriveni spomenik majmunu Samiju, slobodotekom duhu kejl je u dva navrata svojevotjno napuštao beogradski zoološki vrt

(Vreme, 20. srpnja)

KAD ĆEMO MI NAŠEMU?

BIBLIOGRAFIJA

Intervjui

- Andrew Hogg, intervju vodio Tihomir Loza (Selsey, 15. juni 2021.)
- Alija Lizde, intervju vodio Boro Kontić (Mostar, 8. mart 2021.)
- Branimir Grulović, intervju vodio Boro Kontić (Beograd, 4. mart 2021.)
- Ed Vulliamy, intervju vodio Boro Kontić (Sarajevo, 9. juli 2021.)
- Florence Hartmann, intervju vodio Boro Kontić (Sarajevo, 27. juli 2021.)
- Jacky Rowland, intervju vodio Tihomir Loza (London, 2. oktobar 2021.)
- Jeremy Bowen, intervju vodio Ahmed Burić (Sarajevo, 1. februar 2022.)
- John Sweeney, intervju vodio Tihomir Loza (London, 15. januar 2022.)
- Martin Bell, intervju vodio Tihomir Loza (London, 20. juni 2021.)
- Sead Omeragić, intervju vodio Boro Kontić (Sarajevo, 22. januar 2021.)
- Slavoljub Kačarević, intervju vodio Boro Kontić (Sarajevo, 5. mart 2021.)
- Tony Birtley, intervju vodio Tihomir Loza (Walton-on-Thames, 28. januar 2022.)
- Veton Surroi, intervju vodio Agron Bajrami (Priština, novembar 2021.)
- Zvezdana Polovina, intervju vodio Drago Hedl (Zagreb, 4. august 2021.)

Digitalni arhivi

INFOBIRO digitalni arhiv – arhiva štampanih izdanja novina i časopisa koji izlaze u BiH. Mediacentar Sarajevo. Dostupno na: <http://www.infobiro.ba/>

REKOM mreža pomirenja: arhiva. Dostupno na: <https://www.recom.link/bhsc/arhiva/>

TRANSKRIPTI GENOCIDA. Transkripti sjednica Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini / Narodne skupštine Republike Srpske 24.10.1991 - 21.02.1996. Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i

mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Dostupno na: <https://srebreni-camemorial.org/app/index.html>

Objedinjeni sudski spisi. Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove. Dostupno na: <https://ucr.irmct.org/>

SENSE ARHIVA 1998-2019. SENSE – Centar za tranzicijsku pravdu. <https://arhiva.sensecentar.org/>

Sudski spisi MKSJ-a. Ujedinjene nacije – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Dostupno na: <http://icr.icty.org/bcs/defaultb.aspx>

United Nations iLibrary (UN iLibrary). Dostupno na: <https://www.un-ilibrary.org/>

Knjige, stručni i novinski članci

Anastastijević, Dejan. "Haški dnevnik". *Vreme*, br. 615, 17. oktobra 2002.

Anastasijevic, Dejan. "Witness for the Prosecution". *Time International*, 28. oktobra 2002.

Bell, Martin. "The Journalism of Attachment". *Media Ethics*, uredio Matthew Kieran, New York: Routledge, 1998.

Bell, Martin. "The Truth Is Our Currency." *Harvard International Journal of Press/Politics* 3, br. 1, januar 1998: 102–9.

Byrne, Ciar. „Di Giovanni. ‘I would testify’”, *The Guardian*, 25. oktobar 2002.

Day, Louis A. *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*. Wadsworth, 2000.

Dučić, Amila. "Intervju: Florence Hartmann za 'Avaz' nakon puštanja na slobodu". *Dnevni avaz*, 31. mart 2016.

Erjavec, Dragana. "Novinari kao svjedoci – obaveza ili moralni čin", *Mediacentar Sarajevo - medijikaodokaz.ba*, 13. august 2021.

Franklin, Bob, Martin Hamer, Mark Hanna, Marie Kinsey, and John E. Richardson. *Key Concepts in Journalism Studies*. SAGE Key Concepts. London: SAGE Publications Ltd, 2005.

Gajević, Slavko. *War Reporting and Justice*. Cambridge Scholars Publishing, 2019.

Hartmann, Florence. *Krv realpolitike*. Zagreb: Buybook, 2015.

- KontiĆ, Boro. *Grebo: kratka biografija*. Sarajevo: Buybook, 2022.
- Maras, Steven. *Objectivity in Journalism*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- McNair, Brian. "The Sociology of Journalism". *The Sociology of Journalism*, 19–33. London: Bloomsbury Academic, 1998.
- Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove. "Infografika: činjenice i brojke o MKSJ". <https://www.icty.org/bcs/content/infografika-%C4%8Dinjenice-i-brojke-o-mksj>
- Merril, S. Austin. "Witnesses for the Prosecution". *Columbia Journalism Review*, 38:3. 1999.
- Santa Cruz, Ángel. "Karadzic y el carnaval de Pale". *El Pais*, 3. juli 1996. https://elpais.com/diario/1996/07/03/internacional/836344813_850215.html
- Sejdinović, Nedim. "Novinari iz Srbije kao svedoci u Hagu: Ponudili argumente i tužilaštvu i odbrani". *Mediacentar Sarajevo – MC Online*, 4. oktobar 2021. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novinari-iz-srbije-kao-svedoci-u-hagu-ponudili-argumente-i-tuzilastvu-i-odbrani>
- Ross, Howard. *Mediate the Conflict – Role of Media in Peacebuilding*. Institute For Media, Policy And Civil Society, 2002.
- Trlin, Davor. "Korištenje novinarskih izvještaja u suđenjima". *Mediacentar Sarajevo – MC Online*, 5. maj 2022. <https://www.media.ba/bs/magazin-teme-i-resursi/koristenje-novinarskih-izvjestaja-u-sudenjima>
- Von Oppen, Karoline. "Reporting from Bosnia: Reconceptualizing the Notion of a 'Journalism of Attachment'". U: *Journal of Contemporary European Studies*, 17:1. 2009.
- Vukušić, Iva. "Why We Should Open Archives from War Crimes Trials to the Public". *United States Holocaust Memorial Museum*, 15. juli 2021. <https://www.ushmm.org/genocide-prevention/blog/why-we-should-open-archives-from-war-crimes-trials>
- Vukušić, Iva. "The Archives of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia". *History*, 98(4 (332)), 2013: 623–635.
- Vulliamy, Ed. "An obligation to the truth". *The Guardian*, 19. maj 2002.
- Ward, Stephen J. "An Answer to Martin Bell: Objectivity and Attachment in Journalism". *Harvard International Journal of Press/Politics* 3, no. 3 (June 1998): 121–25.

MEDIACENTAR
SARAJEVO